

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОСТИК Ростислав Павлович

УДК 332.12:342. (477)

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р.П. Костик

Науковий керівник: доктор наук з державного управління,
професор Євген Олександрович Романенко

Черкаси 2025

АНОТАЦІЯ

Костик Р. П. Механізми державного регулювання територіального розвитку в Україні – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України. – Черкаси, 2025.

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної проблеми з обґрунтування теоретичних засад та розробки практичних рекомендацій щодо механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення актуальних завдань, а саме було охарактеризовано напрями становлення державного регулювання територіального розвитку в Україні, та проаналізовано нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку. Визначено шляхи розвитку організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку і систематизовано зарубіжний досвід державного регулювання територіального розвитку. Було окреслено стратегічні напрями удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні і обґрунтовано основні шляхи підвищення ефективності державної політики територіального розвитку України.

Об'єкт дослідження є державного регулювання територіального розвитку, а предметом дослідження виступають механізми державного регулювання територіального розвитку в Україні

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення

різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі формування дієвих механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливості висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта, а також:

провести структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи державного регулювання територіального розвитку в Україні;

визначити ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні;

впровадити: статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта;

прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку;

теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів державного регулювання територіального розвитку, уточнити їхні функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державної служби статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Автором вперше розроблена методика оцінки якості стратегій соціально-економічного територіального розвитку держави, що охоплює, на відміну від існуючих досліджень, усі структурні елементи, а також змістовні характеристики стратегій для формування однакового повноцінного уявлення про стан стратегічного планування на регіональному рівні і виявлення основних закономірностей в процесі стратегічного планування.

В дисертації удосконалено: системи цілеполягання регіональних стратегічних документів в умовах турбулентного стану національної економіки, та співвідношення фактичних і запланованих в стратегіях соціально-економічного розвитку показників валового регіонального продукту і загального безробіття, результати вивчення впливу ендогенних і екзогенних чинників на траєкторії регіонального розвитку, які отримані за допомогою застосування моделі множинної регресії, що дозволяють визначити зворотні залежності між базовим роком прогнозу, з одного боку, і темпами зростання грошових доходів населення і середньомісячної заробітної плати на прогнозний рік, з іншою, та визначення ресурсного забезпечення стратегій соціально-економічного розвитку регіонів конкретними джерелами фінансування, що суперечить теоретичним принципам стратегічного планування і чинному законодавству, на основі сформованих методологічних основ оцінки фінансових ресурсів, необхідних для реалізації стратегій, та рекомендації про практичне застосування такої оцінки в стратегіях регіонів.

Таким чином, в дисертації наведено вирішення важливої наукової проблеми розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо формування ефективної моделі державної молодіжної політики, яка є інтеграцією уявлень про умови, цілі, пріоритетні напрями, форми і механізми, а також критеріїв ефективності реалізації державної

політики відносно молоді. За результатами дисертаційного дослідження сформульовані обґрунтовані висновки.

Ключові слова: механізми державного регулювання територіального розвитку, державне регулювання, нормативно-правовий механізм державного регулювання, організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку, територіальний розвиток, механізм.

ABSTRACT

Kostyk R. P. Mechanisms of State Regulation of Territorial Development in Ukraine – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Public Administration, specialty 25.00.02 - Mechanisms of Public Administration. – National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, 2025.

The study offers a solution to the pressing issue of substantiating the theoretical foundations and developing practical recommendations for the mechanisms of state regulation of territorial development in Ukraine. Achieving this goal necessitated addressing key objectives: characterizing the directions of state regulation of territorial development in Ukraine, and analyzing the legal and regulatory mechanism of state regulation of territorial development.

The research identifies pathways for the development of the organizational and economic mechanism of state regulation of territorial development and systematizes international experience in state regulation of territorial development. Strategic directions for improving the mechanisms of state regulation of territorial development in Ukraine were outlined, and the main ways to enhance the effectiveness of Ukraine's state policy on territorial development were substantiated.

The object of the study is the state regulation of territorial development, and the subject of the study is the mechanisms of state regulation of territorial development in Ukraine.

The methodological basis of the work consists of general scientific research

techniques and special methods grounded in modern scientific principles of management, economics, and related sciences. The research methodology is based on a systemic approach, whose methodological specificity lies in orienting the study towards revealing the integrity of the object and the mechanisms that ensure it, identifying various types of connections within a complex object, and synthesizing them into a unified theoretical picture.

The author utilized a series of scientific methods, including: the hypothetico-deductive method for forming the methodology of the dissertation research, which allowed for the formulation of the research hypothesis and the construction of heuristic models for forming effective mechanisms of state regulation of territorial development in Ukraine.

The deductive proof of the proposed research hypothesis not only confirmed the correctness of its methodological formation and the validity of the conclusions but also enabled the proposal and verification of practical recommendations for improving the studied object, as well as:

conducting structural-functional analysis, the essence of which is to identify the elements of the system of state regulation of territorial development in Ukraine.

defining a series of comparative methods that allowed for the analysis of standards and mechanisms of state regulation of territorial development in Ukraine.

implementing: the statistical method, which allowed for the disclosure of real and accurate facts regarding the state of the studied object;

the prognostic method, used to determine more distant prospects for its development;

the theoretical-conceptual method, which defined the direction of the study, embodied in the analysis of the functions, structure, and parameters of the object, and made it possible to denote, comprehend, describe, and compare the role of state regulation mechanisms for territorial development, clarify their functions in the activities of each subsystem, evaluate the results of management influence, and identify prospects and mechanisms.

The information base of the dissertation research consisted of regulatory legal acts, works of foreign and domestic scholars, Internet resources, and

statistical information from the State Statistics Service of Ukraine and other central executive bodies.

The scientific novelty of the obtained results lies in solving the scientific problem of developing theoretical foundations and substantiating scientific and applied recommendations for improving the mechanisms of state regulation of territorial development in Ukraine.

The author has for the first time developed a methodology for assessing the quality of state social and economic territorial development strategies, which, unlike existing studies, covers all structural elements as well as the substantive characteristics of strategies to form a uniform and comprehensive understanding of the state of strategic planning at the regional level and to identify the main patterns in the strategic planning process.

The dissertation improved: the goal-setting systems of regional strategic documents in the turbulent conditions of the national economy, and the correlation between actual and planned indicators of gross regional product and general unemployment in socio-economic development strategies; the results of studying the influence of endogenous and exogenous factors on regional development trajectories, obtained using a multiple regression model, which allow for the determination of inverse dependencies between the base forecast year, on the one hand, and the growth rates of monetary incomes of the population and average monthly wages for the forecast year, on the other; and the identification of resource provision for regional socio-economic development strategies with specific sources of financing, which contradicts the theoretical principles of strategic planning and current legislation, based on the formed methodological foundations for assessing the financial resources required for strategy implementation, and recommendations for the practical application of such assessment in regional strategies.

Thus, the dissertation presents a solution to an important scientific problem concerning the development of theoretical foundations and the substantiation of scientific and applied recommendations for forming an effective model of state youth policy, which integrates ideas about conditions, goals, priority directions, forms, and mechanisms, as well as criteria for the effectiveness of state policy

implementation regarding youth. Based on the results of the dissertation research, substantiated conclusions have been formulated.

Keywords: mechanisms of state regulation of territorial development, state regulation, legal and regulatory mechanism of state regulation, organizational and economic mechanism of state regulation of territorial development, territorial development, mechanism.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у фахових виданнях:

1. Костик Р. П. Основні підходи до вдосконалення публічного регулювання стійкого розвитку територій. *Інвестиції: практика та досвід*, № 7 (2025). С. 222-226.

2. Kostyk R. Public regulation of a comprehensive territorial development project: determining the essence of the definition. *Public administration and state security aspects*. Vol.2/2022. 2022. p. 174-187

URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/9-eng/author-page/209-kostyk-r-public-regulation-of-a-comprehensive-territorial-development-project-determining-the-essence-of-the-definition>

3 Костик Р. П. Роль соціальної інфраструктури в стійкому розвитку сільських територій. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. Випуск 1(16)2022. с. 362-369. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/469-kostik-r-p-rol-sotsialnoji-infrastrukturi-v-stijkomu-rozvitku-silskikh-teritorij>

4. Костик Р. П. Закордонний досвід публічного регулювання соціально-економічним розвитком територій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 4, квітень 2025 р.

<https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/6157>

5. Костик Р. П. Публічне управління комплексним розвитком територій в умовах сучасного міста. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне*

управління. Випуск 1(22)2025. С. 2249-236.
<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/25235/1/Kostyk.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Костик Р. П. Публічне фінансове регулювання територіального розвитку України. Теоретико-практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 лист. 2024 р. Одеса : Олді+, 2024. С 72-76.

7.. Стратегії інноваційного розвитку територіальної системи: сутність, особливості. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика: зб. матеріалів міжнар. наук. інтернет-конф., м. Черкаси 27 березня 2025 р. НУЦЗУ, 2025.

8. Костик Р. П. Механізми публічного управління стратегічного територіального розвитку України. Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення: матеріали II всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених та учнівської молоді, м. Харків, 23 - 24 січня 2025 р., С. 205-207.

9. Костик Р. П. Вдосконалення управління соціально-економічним територіальним розвитком у контексті сучасних викликів. Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна навчально-науковий Інститут державного управління, «Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи». м. Харків, 26 - 27 березня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	20
1.1. Становлення державного регулювання територіальним розвитком в Україні	20
1.2. Сутність державного регулювання територіального розвитку	40
1.3 Політика державного регулювання територіального розвитку	59
Висновки до першого розділу	78
РОЗДІЛ II. ОЦІНКА МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	82
2.1. Нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку	82
2.2. Аналіз організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку	97
2.3. Зарубіжний досвід державного регулювання територіального розвитку	120
Висновки до другого розділу	138
РОЗДІЛ III. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	141
3.1. Визначення галузевих і територіальних пріоритетів територіального розвитку.....	141
3.2. Стратегічні напрями удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.....	154
3.3 Основні напрями підвищення ефективності державної політики територіального розвитку України.....	167
Висновки до третього розділу.....	191
ВИСНОВКИ.....	194

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ	222

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток економіки України визначається станом її регіонів як соціально-економічних суб'єктів, та залежить від місця їхнього розташування і ресурсів, якими вони володіють, а також використанням різних конкурентних переваг регіонів. У зв'язку з цим, кожен регіон може бути конкурентоспроможним лише в напрямках свого розвитку, для реалізації яких у ньому є необхідний економічний потенціал

Важливо враховувати, що регіональне планування в країнах з ринковою економікою здійснюється в умовах також і приватного капіталу. Отже, регіональне планування і прогнозування не може ігнорувати регіональні стратегії, а також регіональну політику приватного бізнесу. Кожний регіон визначається способами управління економікою, соціально-економічними відносинами, екологічною ситуацією, раціональним використанням регіональних переваг, пошуком методів поєднання соціально-економічних інтересів, які можуть перебувати в суперечності. В регіоні в даний час необхідно мати, перш за все, сприятливе соціальне середовище, та планувати розвиток згідно Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року».

Одним з найважливіших напрямів соціально-економічного розвитку країни є формування гармонійних і сприятливих регіональних відносин. Регіон є невід'ємною складовою єдиної держави, вирішує свої проблеми та самореалізує свій потенціал за допомогою системи заходів політичних, правових, економічно - соціальних програм, спрямованих на створення умов для виникнення та розвитку потенційних точок зростання регіону, що актуалізує вибір теми дисертаційного дослідження.

Теоретичну і методологічну основу дисертаційного дослідження складають праці зарубіжних учених, що займалися теорією і практикою стратегічного управління та регіонального розвитку, а саме: І. Ансоффа, Г. Мінсберга, М. Портерп, Р. Каплана, Ф. Котлера, Д. Міллера, А. Чандлера,

Й. Шумпетера, Ф. Селзніка, Р. Саймонса. А. Фалуди, Дж. Фридмана.

Значний вклад в розвиток системи аналізу та обґрунтування механізмів державного регулювання підтримки і розвитку територіального розвитку в Україні внесли такі українські учені, як: В. Бабаєв, В. Баштанник, М. Біль, О. Берданова, В. Вакуленко, О. Василенко, Н. Гринчук, В. Ємельянов, О. Крюков, В. Ковальчук, В. Колтун, В. Куйбіда, С. Майстро, Ю. Марушин, В. Мамонова, Т. Сахно, В. Сиченко, В. Стрельцов, А. Ткачук, І. Лопушинський, І. Парубчак, А. Помаза-Пономаренко, Е. Щепанський, О. Якимчук та інші.

Водночас питання, пов'язані із сучасним станом реалізації законодавства, яке регулює надання державної підтримки та розвитку територій регіонів України, обґрунтування методологічних підходів до розробки стратегії соціально-економічного розвитку держави досліджено недостатньо, що акцентує увагу на важливості цієї проблематики та зумовлює її актуальність. Потребують теоретичного обґрунтування особливості реалізації соціально-економічної політики в сучасній Україні та основні напрямки впливу на неї з боку регулюючих органів держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розробляється в Національному університеті цивільного захисту України. Конкретно дисертантом проаналізовано заходи вдосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Мета і завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування дієвих механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких

завдань:

- охарактеризувати напрями становлення державного регулювання територіального розвитку в Україні;
- проаналізувати нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку;
- визначити шляхи розвитку організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку;
- систематизувати зарубіжний досвід державного регулювання територіального розвитку ;
- окреслити стратегічні напрями удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні;
- обґрунтувати основні шляхи підвищення ефективності державної політики територіального розвитку України.

Об’єкт дослідження - державне регулювання територіального розвитку;

Предмет дослідження - механізми державного регулювання територіального розвитку в Україні

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об’єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв’язків складного об’єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі формування дієвих механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливості висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта, а також:

провести структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи державного регулювання територіального розвитку в Україні;

визначити ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні;

впровадити: статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта;

прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку;

теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів державного регулювання територіального розвитку, уточнити їхні функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державної служби статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій з удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

вперше:

розроблена методика оцінки якості стратегій соціально-економічного територіального розвитку держави, що охоплює, на відміну від існуючих досліджень, усі структурні елементи, а також змістовні характеристики стратегій для формування однакового повноцінного уявлення про стан стратегічного планування на регіональному рівні і виявлення основних закономірностей в процесі стратегічного планування;

удосконалено:

системи цілеполягання регіональних стратегічних документів в умовах турбулентного стану національної економіки, та співвідношення фактичних і запланованих в стратегіях соціально-економічного розвитку показників валового регіонального продукту і загального безробіття, результати вивчення впливу ендогенних і екзогенних чинників на траєкторії регіонального розвитку, які отримані за допомогою застосування моделі множинної регресії, що дозволяють визначити зворотні залежності між базовим роком прогнозу, з одного боку, і темпами зростання грошових доходів населення і середньомісячної заробітної плати на прогнозний рік, з іншою.

визначення ресурсного забезпечення стратегій соціально-економічного розвитку регіонів конкретними джерелами фінансування, що суперечить теоретичним принципам стратегічного планування і чинному законодавству, на основі сформованих методологічних основ оцінки фінансових ресурсів, необхідних для реалізації стратегій, та рекомендації про практичне застосування такої оцінки в стратегіях регіонів ;

набуло подальшого розвитку;

теоретичні основи стратегічного планування на регіональному рівні , які доведено до визначення єдиного підходу та аналізу документів цілеполягання, зокрема, стратегій соціально-економічного розвитку регіонів, а також обґрунтування необхідності уточнення науково-методичного апарату в частині аналізу документів, що розробляються;

система впровадження зарубіжного досвіду державного регулювання територіальним розвитком в Україні на основі систематизації моделей організації підтримки та розвитку громад, реалізованих за кордоном, що обумовлює різноманітність організаційних форм здійснення місцевого самоврядування, дослідження досвіду реформування територіальної організації в державах, та методи заохочення відповідно до наявного рівня фінансово-економічної забезпеченості регіонів.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Теоретичні напрацювання автора дисертаційного дослідження було впроваджено у діяльність Національного агентства кваліфікацій як елемент аналітичного та методичного забезпечення процесів розробки кваліфікацій та підвищення якості публічного управління (довідка про впровадження №01/01.01-06/1648 від 28.07.2025).

Також в роботі Київського міського територіального центру соціального обслуговування Департаменту соціальної та ветеранської політики Київської міської ради для підвищення ефективності соціальної підтримки населення(довідка про впровадження №01/03-06/1305 від 08.04.2024).

Особистий внесок здобувача. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування дієвих механізмів державного регулювання територіального розвитку.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: VIII Міжнародній науково-практичній конференції

«Теоретико - практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України», (м. Київ, 2024 р), Всеукраїнській науково-практичній конференції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи» (м. Харків, 2025 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених «Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення» (м. Харків, 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика» (м. Харків, 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 9 наукових працях, у тому числі – 5 статтях в наукових фахових виданнях, із них 1 стаття – в зарубіжному виданні, 4 – тезах конференцій. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження – 3,25 др.арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 223 сторінки. Обсяг основного тексту становить сторінок. Список використаних джерел включає 213 найменувань.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

1.1. Становлення державного регулювання територіальним розвитком в Україні

Економічно постійні та суспільно сформовані території запорука стійкості, самостійності та захищеності країни, тому початок їх розвитку має бути основним напрямом державної політики відповідно до сталого розвитку.

Стійкий територіальний розвиток – це цілеспрямований процес безперервного формування зі збереженням цієї здатності в майбутньому, з високоякісним і правильним рівнем формування в економічній, екологічній та суспільній сфер життєдіяльності. Сутністю цього явища вважається гармонія як співвідношення результативних відмінностей, але взятих як єдине ціле: екологічно безпечного господарювання з метою забезпечення жителів держави органічним та легкодоступним продовольством за постійної якості життя населення зі збереженням для майбутніх поколінь природи, культури, звичаїв, сфери проживання з розумною державною участю.

Суспільно-фінансову політику щодо розвитку територій слід розглядати як область взаємної відповідальності держави, регіонів, територіальних громад, науки, бізнесу та громадянського суспільства через надання гідної якості життя людей, а якість життя – як аспект ефективності державного регулювання [41, 238].

Концепція державного регулювання, як конструктивнозмістовне вираження політики формування якості життя, має бути справедливою, відповідати інтересам різних категорій населення (за чисельністю, віддаленістю, ступенем розвитку економіки соціальної сфери та ін.) і дійсною в даний час, вирішується в рамках нестандартний підхід. При цьому,

безумовно, значущим вважаються масштаби загальнодержавної підтримки в рамках цільових програм розвитку, які узгоджені з інтересами населення, та зобов'язані бути офіційно оформлені у вигляді місцевого самоврядування, кооперації, а також спрямовані на розкриття внутрішнього потенціалу території (природного, людського, фінансового, історичного, культурного).

Здійснення стратегії територіального розвитку вважається непростю і водночас значущою проблемою, яка визначається великою кількістю цілей і завдань, зовнішніх факторів, а також неординарних характеристик регіону. Можна відзначити кілька факторів ризику, здатних вплинути на процес реалізації стратегії та на результативність запланованих заходів. При цьому необхідно брати до уваги, що нові методи геополітичних і економічних змін можуть нести в собі так само як негативні результати з метою реалізації стратегії, так і нові можливості, що дозволяють збільшити результативність вживаних заходів. Кризи останніх років наочно свідчать загалом про неординарність та нестійкості моделі розвитку, що склалася у світі, значний мінус якої – зміна економічного зростання на шкоду висновку екологічних та соціальних питань. Можна виділити єдину концепцію сталого розвитку, що складається з трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної.

У класичній літературі по стратегічному менеджменту виділяється десять основних наукових шкіл, розгляд стратегій в яких еволюціонував від прескриптивного характеру до описативного. Так, перші три школи (дизайну, планування і позиціонування) концентруються на основних методах розробки стратегій і є своєрідним «скелетом» сучасного стратегічного планування, в той час, як подальші (школа підприємництва, когнітивна, навчання, влади, культури, зовнішнього середовища і конфігурації) сфокусовані на реальних процесах розробки стратегій [53, с.21].

Так, у рамках школи дизайну, основними ідеологами яких були Ф. Селзник, У. Ньюман і Д. Ендрюс, було введено поняття стратегічного

менеджменту і загальне розуміння єдиної мови для обговорення проблем стратегічного розвитку. Стратегія в цій школі розглядалася в якості співвідношення зовнішніх можливостей і внутрішнього потенціалу фірми. При цьому найбільша увага приділялася оцінці зовнішніх і внутрішніх обставин, у світлі яких діяла конкретна фірма або організація. Саме ця школа послужила основою SWOT-аналізу, що становить найважливіший елемент більшості розроблених стратегій [13, с. 42].

У школі планування розробка стратегії стала розглядатися як формальний процес з наявністю чітких послідовних стадій. Згідно з теоретичними положеннями, висуненими засновником школи І. Ансоффом, розробка стратегії здійснюється в ході структурованого і формалізованого процесу, що складається з етапу постановки завдань, зовнішнього і внутрішнього аудиту, оцінки стратегії, створення операцій по програмуванню процесу в цілому. У стадії аудиту зовнішнього і внутрішнього середовища в школі використовувалося прогнозування і сценарні підходи до моделювання майбутнього. При цьому зовнішнє середовище розглядалося як константа, яку можна було легко планувати і контролювати, що, безумовно, далеко від істинних характеристик зовнішнього середовища. Крім того, в школі планування з'явилися поняття стратегічного контролю, а також розподіли відповідальності за керівництво фірмою і розробку стратегії. В якості недоліків школи вказується зайва формалізація усіх стадій процесів розробки стратегій, проте саме на цьому етапі були закладені основи послідовного процесу розробки стратегічних документів [39, с.145].

У школі позиціонування М. Портером було переглянуто бачення стратегії на користь посилення ролі самої стратегії як основного інструменту підвищення конкурентоспроможності фірми. Конкурентна стратегія розглядалася як оптимальний вибір з декількох варіантів, реалізація яких принесе найбільш ефективний результат. Стратегія, згідно концепції школи позиціонування, розглядається в якості відтворного шаблону (патерну), а не

унікального варіанту. При виявленні переваг увага приділялася трьом аспектам (стратегіям) – лідерство по витратах, диференціювання і фокусування. Негативною характеристикою школи позиціонування є зайве акцентування на зовнішніх умовах фірми на шкоду аналізу внутрішнього середовища, а також ігнорування соціальних і політичних аспектів в зовнішньому середовищі фірми [12, с.35].

У подальших школах стратегія стала розглядатися під різними кутами. Формування стратегії в школі підприємництва розумілося в якості процесу передбачення, в когнітивній школі – як ментальний процес, в школі навчання – як процес, що розвивається. Школа влади розглядала стратегію як інструмент і процес ведення переговорів, в школі культури процес розробки стратегії включив акцент на взаємовідносини між групами, що беруть участь, в школі конфігурації формування стратегії розумілося як процес трансформації і зміни.

У сучасному стратегічному плануванні використовуються окремі елементи усіх розглянутих шкіл, проте процес розробки стратегій в методологічному відношенні просунувся вперед, до глобалізації і інформатизації. Сучасна система стратегічних шкіл включає також інституціональну, інтеграційну, інформаційну і регіональну.

Основною ідеєю інституціональної школи є вплив реальних інституціональних умов на результативність документів. У інтеграційній школі, що орієнтована на тенденції до інтеграції на міжкраїновому, міжрегіональному і міжмуніципальному рівнях, приділяється увага потенційній взаємодії і співпраці об'єктів і суб'єктів стратегічного планування. У інформаційній школі враховується галопуючий розвиток інформатизації і інформаційного суспільства. У регіональній школі основний акцент робиться на індивідуальних особливостях територій (регіону або міста) в якості об'єктів стратегічного планування [65, с.327].

Прикладні розробки в області стратегічного регулювання в той період

практично повністю ґрунтувалися на простому копіюванні теорії і практичних аспектів з корпоративного сектора. Проблеми ж стратегічного регулювання і планування національної і регіональної економіки довгий час не були пріоритетними в дослідницькому полі, виникали лише окремі роботи по стратегічних планах міст.

Передумовою для широкого поширення механізмів стратегічного планування в секторі державного регулювання стало загострення економічних і соціальних проблем у багатьох країнах світу після світової економічної кризи 1970-х рр., наростання специфічних міських проблем, глобалізація і загострення міжтериторіальної і міжнародної конкуренції, а також ускладнення механізмів управління на місцевому рівні.

Перші комплексні програми соціально-економічного розвитку просторових соціально-економічних систем в США відносяться до початку 1970-х рр. До початку 1980-х рр. в розробці програм фахівці почали використовувати адаптовані елементи стратегічного планування фірм, корпорацій і організацій. Нині в США території, що мають стратегічний план, отримують різні фінансові пільги [191].

Ці обставини сприяли поширенню планування в містах.

У Канаді при розробці стратегічних документів соціально-економічного розвитку муніципалітетів повинні узгоджуватися інтереси і наміри як органів управління різного рівня (центр-регіон-муніципалітет), так і влади, бізнесу і суспільства [69].

На думку дослідників, стратегія, в першу чергу, потрібна в періоди поліфуркації, коли економіка змінюється від стабільної в протилежну сторону і навпаки.

Термінологія сфери стратегічного планування також змінювалась з часом і розвитком механізмів довгострокового управління територією.

Термін «планування» припускає в найзагальнішому сенсі «процес розробки плану». У «Сучасному економічному словнику» «планування – одна із складових частин управління, що полягає в розробці і практичному

здійсненні планів, що визначають майбутній стан економічної системи, шляхів, способів і засобів його досягнення». С. Роббінз і М. Коултер стратегічне планування розглядали як «процес, який включає визначення цілей або завдань організації, встановлення загальної стратегії для досягнення цих цілей і розробку ієрархічної структури планів для об'єднання і координації усієї діяльності компанії». П. Хілі визначає стратегічне планування як інтерактивний соціальний процес, що передбачає формування позиції і побудову «сюжетів», що допомагають мобілізувати і координувати взаємодію сторін в процесі управління територіями. В. Є. Селіверстов регіональне стратегічне планування розглядає в якості процесу обґрунтування і вибору стратегічних пріоритетів і напрямів стійкого і ефективного розвитку регіону в єдності соціальних, економічних, науково-технічних, екологічних і інституціональних чинників і умов, розробки на цій основі керівників політик і механізмів реалізації, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності соціально-економічної системи регіону і її адаптацію до умов зовнішнього середовища, що змінюються [85, с. 42].

Проте в контексті справжнього дослідження йдеться про стратегічне планування, яке часто пов'язане з терміном «довгострокове планування». Їх кардинальна відмінність І. Ансофф бачив в трактуванні майбутнього. У стратегічному плануванні апіорі відсутнє поняття визначеності майбутнього і можливості його вивчення при звичайній екстраполяції вже наявних чинників [178, с.84].

Г. Клейнер розглядає суть стратегічного управління в дихотомічній структуризації процесу ухвалення рішень, відособленні процесу вироблення і фіксації принципових (стратегічних) управлінських рішень від процесу прийняття і реалізації поточних рішень. У стратегічне управління об'єктом (економічною системою) входять такі процеси як: розробка комплексної стратегії об'єкту, її обговорення і прийняття), організація здійснення стратегії, узгодження поточних рішень із стратегією і її коригування у разі зміни зовнішніх або внутрішніх умов функціонування об'єкту управління [95,

с.22].

А.Г. Гранберг, А.Г. Єгоршин, Д.С. Львів розглядають стратегічне управління як управлінську діяльність, спрямовану на досягнення поставлених цілей в умовах нестабільного, конкурентного, ринкового середовища, що включає до себе діагностичний аналіз стану регіону, стратегічне планування і реалізацію вибраної стратегії.

Попри те, що ці визначення були дані в 1980-х рр., це розуміння стратегічного планування і управління не втратило теоретичну актуальність і нині.

Теоретичне наповнення терміну «стратегічне планування» нерозривно пов'язане з поняттям «стратегія» і його видами. Поняття «планування» і «управління» вже досить міцно закріпилися у сфері регіонального розвитку, поняття ж стратегії досі має різні інтерпретації.

У зарубіжній літературі, особливо періоду формування перших шкіл стратегічного управління, закріплена безліч визначень стратегії. Так, І. Ансофф дає таке визначення: «стратегія – набір правил для ухвалення рішень, якими організація керується у своїй діяльності». Г. Мінцберг дає декілька тлумачень «стратегії»: план, спритний прийом, патерн, позиція або перспектива [126, с.301].

У економічній літературі зустрічаються різні характеристики стратегій: зразок, конкурентна позиція, система мотивації і контролю персоналу, реакція на зовнішні виклики, баланс економічних інтересів і соціальної відповідальності. У випадку, наприклад, розгляду стратегії з точки зору влади, вона є політичним інструментом, в якому визначаються принципи державної політики і керівництво дій органів регіональної державної влади. З точки зору проектного підходу стратегія розвитку повинна полягати в реалізації декількох великих інвестиційних проектів. Одне із завдань стратегії – представити проекти, відобразити їх в часі, погоджувати принципово по кадрових і фінансових ресурсах, запропонувати механізми реалізації проектів.

Тлумачення «стратегії» в радянський період концентрувалися в основному навколо її військової суті. У «Великому економічному словнику» стратегія визначається як «...мистецтво керівництва». «Сучасний економічний словник» вказує, що «...стратегія економічна – довготривалі, найбільш принципові, важливі установки, плани, наміри уряду, адміністрації регіонів, керівництва підприємств відносно виробництва, доходів і витрат, бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту» [148, с.263].

З поширенням стратегічних інструментів і механізмів в ринковій економіці в Україні визначення стратегії в науковій літературі набули іншого характеру, який наближений до її сучасного тлумачення у сфері державного стратегічного планування.

В. І. Суслов визначає стратегію в якості політичного інструменту, за допомогою якого визначаються принципи державної політики і керівництво дій органів регіональної державної влади. Також відзначається необхідність стратегії в періоди поліфуркації, коли економіка змінюється від стабільної в протилежну сторону і навпаки [161, с.27].

А.Л. Гапоненко і А.П. Панкрухін пропонують наступні визначення: «Стратегія – це діяльність в потенціалі, що вимагає рішень на вищому рівні управління і значних ресурсів організації»; «Стратегія – це загальний напрямок розвитку. Корисно мати не цілком чіткий напрям розвитку, чим ніякого. Недостатньо чіткий, але зрозумілий загальний напрямок можна утілити в програмах, сприяючих розвитку регіонів, міст і населених пунктів в потрібному напрямі» [174, с.18].

Стратегія (стратегічний план) соціально-економічного розвитку, на думку О. І. Шестак, це інструмент консолідації ресурсів територіальних співтовариств, який, у свою чергу, можливий тільки при узгодженні інтересів влади, бізнесу і некомерційного сектора. Для участі органів влади в реалізації таких стратегічних планів потрібні відповідні правові підстави, у тому числі правові підстави для здійснення (включаючи фінансування) спільних

проектів (включаючи інвестиційні) [47, с.36].

Таким чином, під стратегією в широкому значенні розуміється сукупність взаємопов'язаних по термінах і ресурсам дій, що формують основні орієнтири розвитку території в довгостроковій перспективі і враховують на шляху досягнення своїх цілей можливості і загрози зовнішнього середовища.

Стратегіям властивий ряд характерних рис :

- результат стратегії – вироблення основних напрямів позитивних змін в довгостроковій перспективі;
- процес вироблення стратегії характеризується високою мірою невизначеності, викликаній довгостроковістю прогнозу і можливими впливами зовнішнього середовища, що визначає необхідність її варіативності;
- можливий вплив зовнішнього середовища і великий горизонт планування припускає наявність відлагоджених механізмів зворотнього зв'язку.

У найбільш загальній формі планування можна визначити як вибір (формулювання, призначення) мети, тобто свого бажаного майбутнього стану, і вибирання засобів, що дозволяють досягти цю мету, а план, – як пару «мета-засоби і спосіб її досягнення».

Планування є трансакцією. За визначенням Дж. Коммонса, трансакція – це не обміни товарами, а «відчуження і привласнення прав власності і свобод, створених суспільством, які мають бути погоджені зацікавленими сторонами, перш, ніж працівники зможуть робити, споживачі – споживати, а товари – фізично обмінюватися» [64, с.128].

У літературі зустрічається безліч класифікацій планування і планів за такими ознаками, як об'єкт (економіка країни, регіону, фірми, домогосподарства), тривалість (довго-, середньо- і короткострокове, оперативне), міру обов'язковості (директивне і індикативне), методи

формування («від досягнутого», цільове і тому подібне) та ін. З точки зору міри опортунізму в планових трансакціях визначальною ознакою виступає співвідношення суб'єкта і об'єкта планування: складається план суб'єктом для самого себе або для інших індивідів. На підставі цієї ознаки можна виділити наступні види планування:

- самопланування, у рамках якого індивід планує свої дії;
- колективне планування, при якому група індивідів спільно, формуючи в ході обговорення консенсус, визначає майбутні дії її учасників;
- планування за дорученням, коли група індивідів доручає іншим індивідам (у тому числі із складу самої групи) сформувати план майбутніх дій усіх учасників групи;
- директивне планування, у рамках якого група індивідів формує план дій учасників іншої групи за відсутності прямого доручення з боку останніх зробити це.

Якщо перші два види планування є формулюваннями майбутнього для себе, то інші два є «плануванням для інших». До цього типу планування (у демократичних країнах) відносяться такі його види, як планування розвитку міст і інших територій, бюджетів урядів різного рівня і тому подібне. Суб'єкти таких планів – індивіди, обрані громадянами (а також призначені або найняті тими, хто був вибраний громадянами, наприклад, сіті-менеджери), яким виборці доручають забезпечити виробництво і надання ряду благ і послуг, що фінансуються за рахунок сплачуваних ними податків [106, с.72].

Основною проблемою в цьому відношенні є міра реалістичності відображення планувальником мети групи (співтовариства), що доручила йому розробку плану. Широко обговорюваний спосіб розв'язати цю проблему – участь громадян в плануванні, або партиципативне планування.

Директивне планування здійснює індивід, який, згідно сукупності діючих в деякій країні правил, має право ставити цілі для визначеної соціально-економічної системи і визначати засоби їх досягнення.

Будь-який різновид планування, будучи одним з механізмів координації дій агентів, ефективний у своїй ситуації. Проте на сучасному етапі розвитку ринкових механізмів вид планування вже не може бути директивним в чистому вигляді. Крім того, планування не може бути «за дорученням» зважаючи на велике число стейкхолдерів вказаного процесу, інтереси яких необхідно враховувати в інтерактивному процесі. Отже, нині функціонує деякий змішаний тип планування, що поєднує в собі як елементи директивного планування, оскільки документи розробляються, в першу чергу, виходячи з нормативно-правових зобов'язань, так і елементи планування «за дорученням», оскільки розробка стратегічних документів закріплена за органами державної влади.

Формування наукових засад державного регулювання в аналізований період базувалося не лише на відомих теоретичних концепціях та загальносвітових економічних тенденціях, а й на обліку особливостей історичного поступу та адміністративно-територіального поділу [204].

У разі становлення та розвитку ринкових відносин специфіка функціонування української економіки визначалася цілою низкою чинників, вплив яких зберігається й у цей час. Серед них превалюють: великомасштабність території, що зумовлює раціоналізацію взаємодії між різними видами та елементами економічної структури; готовність до мобілізації, розглядається як у відповідь вплив чинників зовнішнього середовища природного та техногенного характеру; структура господарства, що історично склалася та пов'язане з цим нерівномірне розміщення факторів виробництва; суттєві територіальні відмінності природних та кліматичних умов та обумовлені цим особливості ведення господарської діяльності та підприємницької діяльності; необхідність забезпечення безпеки (як національної, так і економічної) та збереження єдиного економічного простору; державотворчий характер природних монополій; обмежені фінансові можливості бюджету та приватного бізнесу. У сучасний період подолання наслідків світової фінансової кризи, здійснення переходу до

нового технологічного укладу та цифровізації економіки названі фактори зберігаються, а їх вплив коригується під впливом невизначеності у функціонуванні організаційно-економічної системи, яка проявляється в різних стадіях та аспектах відтворювального процесу, і в кінцевому підсумку відбивається на фазах ділового циклу та динаміці змін [94. с.214].

У різних країнах сформувалися свої погляди на процес і методи планування, часто різні, а іноді протилежні за низкою позицій, у тому числі документи стратегічного планування мають назви, що відрізняються, включаючи «індикативні плани», «форсайти» і інші нововведення останніх років, західні зразки планових технологій, що мають в якості прямих аналогів, в регулюванні територіальним розвитком.

В Україні багато теоретичних і методологічних основ сучасного етапу стратегічного планування нерозривно пов'язані з радянським досвідом державного планування, де були поширені такі стратегічні документи, як концепції, програми, плани і доктрини, у зв'язку з чим і нині серед наукових робіт зустрічаються різні найменування вказаного документу. Раніше саме стратегічні плани розглядалися в якості основних, якщо не єдиних документів. Так, Г. Б. Клейнер розглядає стратегічний план як «засіб узгодження інтересів різних соціально-економічних суб'єктів: індивідів, соціальних груп, підприємств, територіальних утворень. Проте, як відмічає Г. Мінцберг, трактування стратегії тільки як плану є недостатнім, для ефективного управління та регулювання потрібна і результативна поведінка – що забезпечує поняття стратегії. Також стратегія визначається як «позиція», і тоді є зважаючи на співвідношення об'єкту (фірми, організації) із зовнішнім середовищем. Мінцберг робить висновок, що позиціонування є одним з ключових і критичних аспектів в стратегічному плануванні [96, с.118].

Стратегічне планування в державному секторі хоч і засноване на теоретичних постулатах корпоративного управління та регулювання, проте, має ряд важливих відмітних особливостей, що накладають певні обмеження

на розвитку його механізмів. У даному дослідженні йде мова про стратегічне планування на регіональному рівні, тому в співвідношенні з фірмою в корпоративному секторі за одиницю в державному секторі узятий регіон.

В першу чергу, відрізняються сутності будь-якої корпорації і регіону. Якщо перша існує з метою витягання прибутку, то будь-яка регіональна система налаштована на підвищення добробуту, рівня і якості життя його населення. Ця особливість фундаментально визначає специфіку цілепокладання в регіональному стратегічному плануванні. Крім того, для фірми персонал є одним з видів виробничого ресурсу, який легко може бути ліквідований або замінений. У регіоні, що в першу чергу є не виробничою, а соціальною системою, що об'єднує спільність людей, що проживають на цій території. З цієї особливості випливає і наступна серйозна відмінність: регіон не можна ліквідовувати (безумовно, не як адміністративно-територіальну одиницю, а як частину території, об'єднаної загальними географічними, економічними, соціальними і іншими ознаками). Корпорації ж легко ліквідовуються, трансформуються і об'єднуються. У зв'язку з цим свідомо довгострокове існування регіону визначає специфіку його стратегічного планування і управління в порівнянні з фірмами і корпораціями [142, с.40].

Ще однією найважливішою відмінністю є рівень автономії регіону як частини держави. Будь-який регіон є частиною системи конкретної держави, в якій діють певні норми розділення влади між рівнями управління. На відміну від будь-якої корпорації, регіон має обмежену міру автономії як в політичному, так і в соціально-економічному відношенні, що відбивається на виробленні і реалізації стратегічних рішень і механізмів.

Вказана відмінність веде до відмінностей і в структурі управління регіоном. Якщо фірма є чітко структурованою системою з обмеженою кількістю стейкхолдерів, що мають вплив на її розвиток, то регіон є складною соціально-виробничою системою з різними групами інтересів, що знаходяться як усередині, так і за межами конкретного регіону. В зв'язку з цим в регіонах в процесі стратегічного планування неминуче мають бути

враховані інтереси різних груп регіонального співтовариства.

У західній літературі, присвяченій регіональному розвитку, поняття регіонального планування (regional planning) відокремлене від понять «Територіального (просторового) планування» (space / territorial planning) і «міського / муніципального планування» (urban planning). У контексті справжнього дослідження матиметься на увазі «регіональне стратегічне планування», що на даний момент включає частину просторового планування.

Розвиток механізмів і методів стратегічного планування в державному секторі поступово привів до виникнення методологічних підходів до стратегічного управління територією, у тому числі підходи, запропоновані Організацією економічного співробітництва і розвитку, Всесвітнього банку, Європейською комісією, Глобального інституту Мак Кінзі та ін [29, с.54].

Серед ключових теоретичних підходів до стратегічного планування на регіональному рівні (розробці регіональної стратегії) можна виділити наступні: функціонально-галузевий, кластерний, стійкого розвитку, економіко-географічний, ресурсний, маркетинговий, інституціональний, когнітивний.

Функціонально-галузевий підхід припускає комплекс субстратегій у складі стратегії – функціональних і галузевих. Маючи чітку структуру, подібні стратегії були зрозумілі і могли бути досягнуті за рахунок типових пропозицій і рішень, що позитивно позначалося у тому числі на результатах політичних виборів. Подібна схожість стратегій вела до ігнорування унікальних характеристик конкретних територій і необхідності їх комплексного розвитку. При цьому такі стратегії випробовували високу залежність від державної підтримки.

Кластерний підхід заснований на державній підтримці конкретних тенденцій локальної міжфірмової кооперації. В цьому випадку відбувається відмова від традиційної підтримки галузей і окремих підприємств на користь стимулювання конкретних ініціатив, співпраці, і, відповідно, гнучкої ролі

держави. Проте при усіх перевагах, підхід критикується як ученими, так і практиками за відсутність результатів, що підтверджують однозначну ефективність кластерного розвитку. Кластери набувають все більшої популярності серед інших механізмів регіонального розвитку, хоча світова практика розвитку територій свідчить про те, що надмірний упор на підвищення конкурентоспроможності нерідко супроводжується значними проблемами екологічного і соціального характеру. Ці наслідки стали передумовою виникнення розробок в області підвищення стійкості територіальних систем [71, с.368].

Нині стійкість території (*sustainability*) розуміється не лише традиційно, але і як здібності території до підтримки системних процесів в умовах зовнішніх і внутрішніх непередбачуваних дій (*robustness*). Крім того, усе більш актуальною стає нова інтерпретація стійкості (*resilience*), або здібності економіки регіону до протидії шоківим діям, переорієнтації або трансформації економічної структури відповідно до умов, що змінилися, переходу до докризового рівня розвитку.

Дослідження про практику здійснення стратегічного планування базуються на ряду теорій і розробок у сфері територіального розвитку: теорії ендогенного росту, нової економічної географії, інституціональній економіці. Також нині стають популярними такі галузі знань, як еволюційна економічна географія і поведінкова економіка.

Ресурсний підхід має на увазі розгляд регіону як набору ресурсів різних типів, які визначають можливі напрями і обмеження його розвитку. Узагальнювальною характеристикою усіх ресурсів території є поняття «Територіальний капітал», введене в науковий обіг Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Подібний підхід веде до виникнення складнощів в практичному застосуванні, витрат міжвідомчої координації у зв'язку з розвитком усіх ресурсів в усіх галузях і сферах [93, с.294].

Економіко-географічний підхід є логічним продовженням недоліків

попереднього підходу і робить акцент на особливостях конкретного економічного простору, його ресурсах і внутрішньому потенціалі росту. З'явилося поняття територіально-орієнтованих політик (place - based policies), в основі яких лежить облік просторового виміру міської або регіональної економіки. Згідно з сучасними концепціями економічної географії будь-яка територія сприймається як неоднорідний і нерівномірно еволюціонуючий економічний простір, що і є головною причиною для розробки регіональних і міських стратегій. Територіально-орієнтоване мислення (place – based thinking) стає загальноприйнятою тенденцією в стратегічному управлінні територіальним розвитком. Конкуренція між територіальними утвореннями змушує посилювати активність в області маркетингу і брендингу, що призводить до формування маркетингових підходів в стратегічному плануванні.

Вказаний підхід став відправною точкою для розвитку ряду можливостей. Так, сприйняття економічного простору територій як неоднорідної структури стало дозволяти виділяти в ній внутрішні об'єкти росту («точки росту», кластери, проблемні зони і інші елементи просторового зонування), що дозволяють надалі задіяти не лише зовнішні державні, але і внутрішні, раніше незадіяні ресурси [163].

Серед недоліків підходу відзначається схильність до копіювання кращих практик інших територій як основного методу розробки стратегій, а також тісної взаємодії з місцевими співтовариствами для вироблення механізмів розвитку.

Основою маркетингового підходу є уявлення про територію як про корпорацію. Отже, стратегія в цьому випадку спрямована на максимізацію прибутку і комерціалізацію її ресурсів. У маркетинговому підході головним нематеріальним капіталом території є її бренд. Створення бренду включає активне залучення місцевого співтовариства до цього процесу, як основного стейкхолдера. А соціально-економічний розвиток території при цьому спрямований на максимально повне задоволення потреб внутрішніх і

зовнішніх її споживачів – населення, потенційних жителів, бізнес-співтовариства, інвесторів і туристів і інших цільових аудиторій. Маркетинговий підхід припускає нестандартні зміни у багатьох сферах, що вимагає гнучкості місцевих інститутів. У цьому сенсі. У більшості випадків державний апарат має значну долю консерватизму і інерційності, що заважає ефективному застосуванню вказаного підходу [59, с.62].

У інституціональному підході головною є мінімізація трансакційних витрат (адміністративних бар'єрів, неефективних процедур і механізмів регулювання та ін.). Засобами зниження цих витрат є інститути – формальні правила, неформальні норми, органи державної влади. Стратегії розвитку регіонів у такому разі спрямовані як на виявлення і подолання інституціональних обмежень використання ресурсів території, так і на формування якісного інституціонального середовища для різних груп стейкхолдерів. При цьому підході підвищується інтерактивність процесу стратегічного планування, а державний апарат стає провідником послуг і направляє свою діяльність на скорочення бар'єрів і поліпшення інвестиційного клімату. Проте мінусом при цьому є складність виміру ефективності діяльності інститутів.

Когнітивний підхід (від латів. *cognition* – пізнання) сконцентований на місцевих співтовариствах, їх поведінці і рішеннях. Оскільки в цьому випадку соціально-економічний розвиток регіону головним чином залежить від спрямованості поведінки населення, основні стратегічні рішення спрямовані на стимулювання різних груп населення [109].

Зміна поведінки різних груп населення вимагає трансформації моделей мислення і соціальних норм, що припускає застосування тільки «м'яких» інструментів регулювання. Такі інструменти, хоч і мають позитивний соціальний ефект, але мають ряд обмежень в застосуванні і вимірі результатів. Громадянське суспільство має властивість консервативності і пасивності, тому будь-які впроваджувані інструменти мають високу міру

інертності.

Нині дана система знаходиться на етапі трансформації традиційних підходів (функціонально-галузевого і кластерного) і впровадженню інноваційних підходів. Територіальні утворення є складними, неоднорідними, нерівномірно еволюціонуючими системами, що диктує необхідність комплексного застосування і комбінування існуючих методів з урахуванням специфіки конкретного економічного простору.

Вказані відмінності є основою для формування основних принципів стратегічного планування. Серед наукової літератури, а також в нормативно-правових актах зустрічається різний набір принципів, в справжньому ж дослідженні приведений огляд сукупності принципів.

Принцип цілеспрямованості припускає визначення стратегічних орієнтирів розвитку території і підпорядкування усіх існуючих ресурсів їх досягненню.

Принцип безперервності планування припускає механізм пролонгації дії документів без відриву від попереднього чинного документу. Невід'ємні риси стратегічного стилю розвитку територій – спадкоємність і послідовність рішень, подолання «кризового» розвитку країни.

Принцип історизму (єдність часу і простору) полягає в прив'язці особливостей системи стратегічного планування до конкретних умов вибраних регіонів: рівню їх соціально-економічного розвитку і до інституціональних умов.

Принцип системності означає вироблення стратегічних рішень по розвитку регіону в контексті обліку економічних, соціальних, технологічних, інституціональних, екологічних і інших чинників. Крім того, системність виражається в єдності горизонтальних і вертикальних системних взаємодій між регіональними напрямками розвитку, документами і пріоритетами (національними і міжрегіональними) [12, с.43].

Принцип навченості означає формування кожного нового етапу стратегічного планування на основі позитивних і негативних уроків

попередніх етапів стратегічного планування, а також з урахуванням нових знань і творчих навичок.

Принцип легітимності припускає обов'язкове нормативне закріплення принципів, цілей, завдань і методів стратегічного планування, а також фінансового забезпечення реалізації планів, з розподілом по суб'єктах управління і термінах застосування.

Принцип гармонізації і синхронізації полягає в ефективному узгодженні інтересів, координації дій і обліку ресурсів різних рівнів влади, а також діяльності представників бізнесу і регіонального співтовариства.

Принцип субсидіарності припускає перерозподіл владних повноважень відповідно до визначення найбільш ефективного рівня їх реалізації [203].

Принцип партнерства і узгодження інтересів полягає в пошуку ефективного взаємодії влади, бізнесу і населення. Інтерпретацією принципу є залучення до процесу стратегування усіх «стейкхолдерів».

Принцип адаптивності враховує можливі зміни зовнішнього середовища і припускає розробку системи моніторингу і актуалізації стратегічного плану і механізмів його реалізації.

Принцип реалістичності і досяжності стратегічних рішень полягає в адекватній оцінці можливостей і обмежень досягнення бажаної траєкторії соціально-економічного розвитку регіону.

Принцип відкритості і інформаційної доступності припускає адаптацію стратегічного планування до відкритих інформаційних систем і участі громадянського суспільства в процесі планування.

Принцип інноваційності полягає в пріоритеті нових шляхів в економічному, соціальному і технологічному розвитку регіону над вже існуючими, а також в управлінських технологіях.

Принцип інституціоналізації полягає в необхідності включення в основні документи, що розробляються в процесі стратегічного планування, не лише головних цілей, завдань і стратегічних пріоритетів, але і механізмів їх реалізації, і варіантів коригування інституціональних умов, потрібних для

реалізації стратегічних напрямів [161, с.34].

На початку XXI ст. істотно зросла кількість практичних розробок у сфері державного і публічного стратегічного планування, а також публікацій, присвячених цій тематиці. Проте в загальній кількості досліджень сильно переважали прикладні, орієнтовані на практичні аспекти процесу розробки і реалізації документів стратегічного планування. Нині ще не створена наукова школа по регіональному стратегічному плануванню, рівна за своєю значимістю школам в корпоративному управлінні.

1.2. Сутність державного регулювання територіального розвитку

Збалансованість соціально-економічного розвитку регіонів, значною мірою, залежить від адекватності та ефективності процесу державного регулювання. Саме тому актуальною проблемою є визначення ступеня втручання органів державної та регіональної влади на соціально-економічні процеси субнаціонального рівня. Дії органів влади щодо забезпечення територіального розвитку можуть мати різний характер: політичний, економічний, правовий, соціальний, фінансовий, проте мають спільні цілі:

- стимулювати і підтримувати розвиток територій, які не здатні існувати в режимі саморозвитку;
- здійснювати підтримку мобільності населення, тобто створювати спрямовану міграцію;
- стимулювати і підтримувати формування і функціонування потенційних «точок зростання» (наприклад, вільних економічних зон, технопарків тощо), а також територій особливо важливого політичного і геополітичного значення;
- швидко вживати заходи по ліквідації стихійних лих і взаємодіяти з регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування щодо їх ліквідації та запобігання;
- створювати умови для реалізації регіонами загальнодержавних

функцій (наприклад, обслуговування й утримання стратегічних об'єктів на території регіону) [165, с.32].

Сутність державного регулювання розвитку регіонів, з часом, корінним чином змінюється як у теоретичному, так і практичному плані. Причому з теоретичної точки зору, поняття «регулювання розвитку регіонів» багатьма вченими розуміється як «регулювання територіального розвитку». На нашу думку, сутністю державного регулювання територіального розвитку є вплив органів влади на процеси формування та використання природно-ресурсного потенціалу конкретної території, тобто на його елементи, які характеризують територію, передусім, як географічну категорію.

Доцільно виділяти у структурі державного регулювання територіального розвитку компонентний, функціональний та організаційні елементи. Компонентна складова характеризує регулювання використання природних ресурсів; організаційна – відтворення та ефективну експлуатацію природних ресурсів. Функціональна складова регулювання відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та окремих господарських комплексів.

Ми згодні з думкою В. Мазура про те, що регулювання розвитку регіонів ґрунтується на формуванні відповідних пропорцій між елементами регіональної економіки. Специфіка регіонального управління полягає в тому, що, на відміну від галузевого, міжгалузевого, програмно-цільового видів управління, воно включає всі ці види інтегровано, не прирівнюючи їх сумі. Іншими словами, регіональне управління виражається функцією інтеграції всіх видів управління у цьому регіоні [89].

Звідси, державне регулювання розвитку регіонів можна охарактеризувати як звужений рамками регіону окремий вид громадського управління об'єктів регулювання.

Державне регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні доцільно визначити як цілеспрямований вплив органів державної та регіональної влади за допомогою сукупності методів та

інструментів на об'єкти регулювання в регіоні з метою досягнення поставлених цілей економічного та соціального розвитку.

За своїм функціональним призначенням державне регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні має забезпечувати формування:

- територіальної громади як дієздатного суб'єкта процесу регулювання, низового рівня адміністративної одиниці;
- повноцінних, у фінансовому аспекті, органів влади на районному та регіональному рівнях з такими інститутами як регіональна спільнота, регіональна власність,
- регіональні податки;
- створення умов для належного матеріального, фінансового забезпечення виконання завдань та функцій регулювання, стимулювання ініціатив органів регіональної влади щодо розширення доходної частини відповідних бюджетів за рахунок внутрішніх джерел;
- реформування житлово-комунального господарства, створення соціальної інфраструктури регіонів, яка могла б забезпечити надання громадських послуг у системі місцевого самоврядування на рівні, відповідному європейським стандартам [14, с.11].

Найважливіше значення в практиці територіального розвитку має визначення цілей. Важливо відзначити, що конкретизація останніх в умовах окремих країн у різні періоди часу відбувається по-різному. У кожній країні існують відносно процвітаючі й відсталі регіони, але є основні, загальні цілі, властиві державному регулюванню розвитку територій практично всіх без винятку країн, її що реалізують.

Так, цілі державного регулювання територіального розвитку можна ранжувати залежно від їхньої значимості. Головними, при цьому слід вважати наступні:

- створення й зміцнення єдиного економічного простору та забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ

державності;

- відносне вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів;
- пріоритетний розвиток регіонів, що мають особливо важливе стратегічне значення для держави;
- максимальне використання природних, у т.ч. ресурсних особливостей регіонів;
- запобігання забруднення навколишнього середовища, екологізація регіонального природокористування, комплексний екологічний захист регіонів тощо.

При цьому до ключових цілей державного регулювання територіального розвитку слід віднести наступні:

- стимулювання сталого розвитку територій, що забезпечує її здатність функціонувати в режимі саморозвитку;
- підтримка й активізація соціальної мобільності населення;
- створення умов для виникнення і зростання державно значущих зон розвитку.

У цілому, сутності державного регулювання на регіональному рівні повністю відповідають дві його цілі:

- вирівнювання бюджетної забезпеченості в територіальному розрізі;
- сприяння розвитку відстаючих регіонів і оздоровленню регіональних економік [205, с.235].

При виборі методів здійснення державного регулювання територіального розвитку варто відрізнити державну підтримку в рамках ефективного ринкового простору від державного втручання в економіку, що спотворює конкуренцію й ставить господарюючих суб'єктів у свідомо нерівні умови. Тому щоб уникнути надмірного втручання держави в економіку повинні дотримуватися певні принципи. На основі аналізу спеціальної економічної літератури по регіональній проблематиці, доцільно викласти їх у наступному вигляді:

- чіткий розподіл повноважень і відповідальності між рівнями управління в питаннях розробки й реалізації державної політики економічного й соціального розвитку;
- спрямованість на реалізацію загальнонаціональних інтересів, створення рівних умов для розвитку всіх регіонів;
- раціональне об'єднання державного управління з самостійністю регіонів;
- планомірність проведення намічених заходів;
- ресурсне забезпечення проведених заходів з метою їхньої ефективної реалізації [48, с.327].

Іншими словами, у трактуванні державного регулювання територіального розвитку, у його структурі варто виділяти загальнонаціональну й регіональну складові. Якщо на національному рівні державне регулювання територіального розвитку здійснюється центральними органами державної влади щодо управління політичним, економічним і соціальним розвитком регіонів країни, то на субнаціональному рівні предметом державного регулювання виступає розвиток територіальних частин регіону.

У поточному дослідженні головна увага зосереджена на розгляді першого аспекту державного регулювання територіального розвитку, хоча, безумовно, обидві мають суттєве значення.

Найбільше повно даний аспект представлений Б.М. Штульбергом і В.Г. Введенським. Відповідно до їх точки зору, державне регулювання територіального розвитку – це діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування по забезпеченню оптимального розвитку й рішенню територіальних проблем міжрегіонального й загальнодержавного характеру. Іншими словами, сутність державного регулювання територіального розвитку автори зводять до того, щоб максимально використовувати в інтересах усього суспільства сприятливі територіальні передумови й фактори, а також мінімізувати негативний вплив

несприятливих природних й економічних умов на соціально-економічне положення окремих регіонів [30].

Найбільш повно поняття державного регулювання територіального розвитку можна розуміти як діяльність органів державної влади й управління щодо забезпечення оптимального розвитку суб'єктів держави та вирішення територіальних проблем міжрегіонального та загальнодержавного характеру. Іншими словами, зміст державного регулювання територіального розвитку автори зводять до того, щоб максимально використовувати в інтересах всього суспільства сприятливі територіальні передумови і фактори, а також мінімізувати негативний вплив несприятливих природних й економічних умов на соціально-економічне становище окремих регіонів [149, с.124].

Державне регулювання територіального розвитку – це спеціально організовані системні заходи щодо забезпечення стабільного та збалансованого функціонування регіональних систем, що мають головний цільовий орієнтир, поліпшення якості та підвищення рівня життя населення. Такі дії можуть здійснюватися локально, місцевими громадами у формі самоуправління, регіонально – органами, що представляють інтереси великих територіальних одиниць, та на загальнодержавному рівні – у масштабах всієї країни. Відповідно змінюється об'єкт і суб'єкт регулювання, але ідеологічні домінанти на всіх рівнях залишаються попередніми: соціальна орієнтація, стійкість та збалансованість [40].

Державне регулювання територіального розвитку може бути ефективним лише в тому разі, якщо буде базуватися на строгих теоретичних уявленнях про сутність і сенс цього регулювання, оскільки його змістовний бік складають лише конкретні дії політичного, правового, організаційного, фінансового й економічного характеру. Таким чином, розуміється, що державне регулювання територіального розвитку слід вважати конструктивно-змістовним вираженням державної регіональної політики.

Державне регулювання територіального розвитку спрямоване на досягнення двох груп взаємозалежних цілей – економічних пріоритетів і

соціальних. Відповідно, можна виділити дві групи завдань. Перша група – економічні завдання, що полягають у формуванні конкурентоспроможної (як мінімум, у внутрішньоукраїнському масштабі) регіональної економіки. Серед основних завдань економічної спрямованості:

- підтримка та зміцнення економічного лідерства адаптованих до ринку модернізованих муніципальних утворень, у тому числі за рахунок розвитку ринкової та виробничої інфраструктур;
- сприяння ефективної спеціалізації муніципальних економік з урахуванням наявних вони конкурентних переваг;
- формування ефективних (з точки зору підвищення конкурентоспроможності) міжмуніципальних зв'язків [116, с.208].

Особливу значущість у досягненні економічних цілей у процесі реалізації територіального розвитку набуває інноваційний характер економіки, що вибудовується. Він передбачає:

- розвиток науково-технічного та освітнього потенціалу найбільших і великих міст регіону;
- створення мережі територіально-виробничих кластерів, спрямованих на розвиток високотехнологічного виробництва та глибоку переробку сировини;
- розвиток великих транспортно-логістичних та виробничих вузлів;
- використання механізму створення спеціальних економічних зон.

Серед головних завдань територіального розвитку регіону, що характеризуються соціальною спрямованістю:

- підтримка необхідних територіальних пропорцій у розвитку його економіки, недопущення надмірної диференціації територіальних утворень за рівнем економічного розвитку;
- випереджальний розвиток більш перспективних, але що розвиваються недостатніми темпами муніципальних утворень; підвищення з допомогою цієї збалансованості просторового регіонального розвитку;
- підтримка в дуже ймовірній мірі економіки депресивних

муніципальних утворень, у тому числі за рахунок використання форм прямої підтримки;

- формування ефективних (з позицій вирівнювання рівня розвитку економіки різних муніципальних утворень) міжмуніципальних зв'язків, просторова інтеграція сильних та слабких в економічному відношенні муніципальних утворень [150, с.47].

Досягнення соціальних цілей, формування рівноцінних умов життя населення залежно від місця проживання зумовлюють розгляд як пріоритетні так званих проблемних територій (сільських поселень з чисельністю до 100 осіб, поселених з відсутністю громадського виробництва, монофункціональних міст тощо).

Співвідношення між економічними і соціальними цілями територіальної політики регіону не настільки однозначні, як здавалось. З одного боку, забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону є необхідною та обов'язковою умовою формування гідного рівня життя населення територіальної освіти. З іншого боку, концентрація ресурсів у вирішенні економічних завдань підриває функціонування соціальної сфери регіону. Часто необхідною умовою отримання важливих економічних результатів є посилення соціальної неоднорідності, зокрема й у територіальному розрізі.

Суперечність між економічними та соціальними цілями розвитку територіальних систем має непереборний характер. Іманентно властиве територіальному розвитку протиріччя вирішується шляхом постійної, залежно від етапу розвитку економіки регіону, зміни цінностей територіальної політики [188].

Як свідчить практика регіонального розвитку в розвинених країнах, у період кризи та необхідності накопичення ресурсів пріоритет віддається досягненню економічних цілей; у періоди стабільного розвитку на перший план виходить досягнення соціальних цілей.

Проте за будь-якого розкладу протекціоністська політика щодо

слаборозвинених територій повинна, на наш погляд, мати місце. Іншими словами, навіть у періоди депресії та виходу економіки з кризи патерналістські засади в регулюванні просторового розвитку економіки регіону, виражені тією чи іншою мірою, що визначається наявністю ресурсів, є обов'язковими.

Регіональна політика країни, як і територіальна політика регіону загалом за своєю суттю є соціальними. Тому кінцева їх мета має полягати у підвищенні добробуту та якості життя населення, забезпеченні рівного доступу мешканців різних територіальних утворень до бюджетних послуг, що гарантують реалізацію конституційних прав громадян.

Економічні цілі (усунення територіальних диспропорцій, формування конкурентоспроможної регіональної економіки, досягнення комплексного соціально-економічного розвитку регіону) повинні мати по відношенню до кінцевої мети територіального розвитку підлеглий характер [31].

Досягнення як економічних, і соціальних цілей у процесі регулювання просторового розвитку економіки регіону ґрунтується на ряді принципів. Найважливіший з них – принцип забезпечення ефективного розвитку регіонального ринку та подолання певною мірою внутрішньо-регіональної асиметрії.

Другий принцип – принцип багатопольярного розвитку регіону, що дозволяє сформувати простір розвитку для різних за своєю спеціалізацією муніципальних утворень, використовувати повною мірою всі переваги територіального різноманіття умов економічної діяльності населення. Реалізація цього принципу передбачає стимулювання економічного розвитку територіальних соціально-економічних систем шляхом створення нових центрів зростання.

Третій принцип – «компенсаційний», який передбачає щодо депресивних територій «встановлення комплексу особливих заходів розвитку – субсидій, спрямованих як на вирівнювання бюджетної забезпеченості, а й у підтримку регіональних проектів розвитку, проектів, фінансованих рахунком

коштів Інвестиційного фонду, спеціальних економічних зон» [127, с.205].

З урахуванням охарактеризованих вище цілей та принципів територіальної політики можна позначити її основні напрямки, серед яких:

- формування нормативно-правової бази просторового розвитку економіки регіону;
- формування документів, що визначають перспективи територіального розвитку регіону (схем територіального розвитку, концепцій та програм територіального розвитку, територіальних аспектів планів розвитку галузей тощо);
- удосконалення територіальної організації господарства регіону, нівелювання територіальних диспропорцій у його розвитку;
- удосконалення взаємодії органів державної влади з муніципальними утвореннями та суб'єктами господарювання (в частині просторового розвитку економіки регіону);
- розвиток інституційної інфраструктури територіальної політики регіону;
- модернізація адміністративно-територіальної структури регіону з метою зміцнення економіки муніципальних утворень;
- моніторинг територіального розрізу соціально-економічного розвитку регіону та ін.

Конкретні дії, що утворюють структуру державного регулювання територіального розвитку, можуть бути явними та неявними, прямими та опосередкованими, узагальненими та селективними [141, с.52].

Серед суб'єктів державного регулювання територіального розвитку виділяють наступних: Президент України; уряд та його міністерства. При цьому слід відмітити, що якісно різняться й об'єкти державного регулювання територіального розвитку [184, с.345].

Частіше за все всього на загальнодержавному рівні регулювання територіального розвитку здійснюється у вигляді державної селективної підтримки окремих регіонів. Під підтримкою розуміються спеціально

організовані органами державної влади дії політичного, юридичного, соціального, фінансового, економічного або іншого характеру, що мають свою мету:

- стимулювати (в тому числі ресурсно) розвиток тих територій, які за об'єктивними причинами не можуть функціонувати в режимі самовдосконалення;
- активізувати та ресурсно підтримувати соціальну мобільність населення окремих територій (направлена міграція);
- створити умови для виникнення та функціонування державних значень потенційних «точок зростання»;
- забезпечити виконання окремими територіями загальнодержавних функцій;
- сформувати та підтримати специфічні організаційно-правові режими на територіях особливого політичного та геополітичного значення [118].

Серед ключових критеріїв державного регулювання територіального розвитку виділяються наступні.

1) Легітимність. Будь-які дії з регулювання територіального розвитку повинні виходити тільки з раніше прийнятих законів і не повинні суперечити спеціально прийнятим нормативно-правовим актам.

2) Регіональна ініціатива і регіональне виконання. У переважній більшості випадків конкретні заходи державного регулювання територіального розвитку повинні ініціюватися суб'єктами держави та муніципальними утвореннями. Чим більше ініціативна зацікавленість територій в державному регулюванні їх розвитку і чим активніше вони беруть участь в цьому процесі, тим більше впевненість в отриманні позитивних результатів. У той же час не виключені ситуації, коли держава в загальних інтересах територіального розвитку має саме проявити владну ініціативу і самотійно реалізовувати її на території, але згоду суб'єкта і його участь в реалізації вважає за необхідне.

3) Конкретно-цільовий характер. Державне регулювання повинно виходити з наявності відповідного приводу, але здійснюватися тільки при впевненості в тому, що їхні дії приведуть до досягнення кількісно вираженої мети. При цьому необхідні результати повинні характеризувати самі дії на відміну від параметрів зміни регіональної ситуації.

4) Облік віддалених і пов'язаних результатів. На відміну від господарських утворень регіональні системи є більш складними й інерційними, а регіональні відтворювальні цикли за часом взагалі непорівнянні з господарськими. Особливості протікання процесів територіального розвитку не дають підстав розраховувати на швидкий результат. Потрібно відокремлювати поточні та приватні зміни від сутнісних і віддалених змін, які можуть відбутися тільки після проходження змін по всьому ланцюгу територіальних зв'язків [51, с.33].

5) Встановлення часових меж. Державне регулювання територіального розвитку по відношенню до конкретного регіону може бути тривалим, але не повинно бути вічним. Кожен регіон, який отримує державну підтримку, повинен розраховувати на неї тільки як на стимул подолання кризової ситуації. Тому кожне рішення по державному регулюванню територіального розвитку в кожному конкретному випадку має супроводжуватися оголошенням його часових меж і обґрунтуванням його тривалості з урахуванням гостроти і змісту даної регіональної ситуації.

6) Адекватність реакцій об'єктів державної підтримки. Держава має право розраховувати на те, що дії по підтримці одного з регіонів матимуть наслідком і адекватну реакцію об'єкта такої підтримки. Це можуть бути зустрічні ініціативи по вирішенню кризової регіональної ситуації, ведення режимів економії ресурсів, активізація використання всіх власних джерел розвитку тощо.

7) Системна обґрунтованість з урахуванням всіх видів державної підтримки визначеної території. Практично кожен регіон вже користується тими чи іншими преференціями. Крім того, принцип системної

обґрунтованості передбачає безальтернативність власне державної підтримки як реакції на відсутність у того чи іншого регіону власних ресурсів розвитку.

8) Адресність, гранично допустима локалізація. Державна селективна підтримка окремих регіонів має бути конкретно-адресною та мати своїм об'єктом найбільш депресивні, стагнаційні і інші території та конкретні населені пункти.

9) Розгорнуте процедурне забезпечення. Тільки розробка спеціальних організаційних механізмів, доведених до детальних процедур, закріплених в нормативних актах, розуміється як обов'язковий принцип, здатний підтримувати державне регулювання територіального розвитку в режим нормальної організаційної діяльності.

10) Відповідальність і контроль. Режим особливої відповідальності і контролю необхідний, оскільки, по-перше, заходи державного регулювання територіального розвитку завжди пов'язані з використанням загальнодержавних ресурсів, по-друге, мають своїм предметом політично і соціально значущі регіональні процеси і, по-третє, зачіпають інтереси як одного регіону, так і всієї сукупності регіонів держави [113, с.4].

Система державного впливу на регіональний розвиток, що включає в себе економічні, адміністративні, правові, соціальні й інші методи, є досить складною. Відповідно, у цьому контексті доцільно окремо розглядати державне управління та державне регулювання. Останнім часом поняття «державне управління» нерідко ототожнюється з поняттям «державне регулювання». Однак необхідно прийняти до уваги той факт, що між цими поняттями існують певні відмінності.

Управління може виступати в двох формах: пряме і непряме. Зокрема, пряме державне управління не може розглядатися за межами державної власності, в тому числі у вигляді пакету акцій. По відношенню до цих об'єктів держава (в особі органів виконавчої влади) має право здійснювати господарські функції:

- призначати і знімати з роботи керівників державних підприємств та

організацій;

- встановлювати планові завдання;
- визначати розміри оплати праці;
- контролювати господарську й фінансову діяльність тощо [32].

Що стосується непрямого державного управління, то воно вкладається в поняття «державне регулювання» і передбачає вплив на соціально-економічні процеси (розподіл, обмін і споживання) як в державному, так і в недержавному секторах переважно економічними методами (ціновий, фінансовий, податковий, кредитний та інші механізми), а також через розпорядчі умови функціонування всіх господарюючих суб'єктів ринку. При цьому не приймається до уваги пряме втручання держави або прийняття нормативних актів по відношенню до окремих галузей або груп підприємств [151, с.12].

У літературі такі поняття, як «форма», «метод», «механізм» і «важелі» управління, трактуються по-різному, іноді фактично дублюючи одне одного. Відповідно, необхідно внести деякі уточнення до понятійного апарату державного управління.

Так, форма, що представляє собою загальний напрямок, основні принципи впливу з боку суб'єкта в особі відповідного державного органу на визначений об'єкт, може виступати у вигляді прямого та непрямого (іменованого інакше державним регулюванням) державного управління. Для кожної з форм управління може бути застосовано декілька методів. У загальному розумінні метод – це спосіб пізнання й перетворення об'єкта на основі певних правил і теоретичних принципів, що застосовуються при регулюванні, тобто це система способів впливу суб'єктів управління на об'єкт для досягнення певних результатів.

Методи державного регулювання можна класифікувати на правові, адміністративні, соціальні й економічні. Форми й методи регулювання впливають на виробничі, соціальні й інші процеси за допомогою спеціальних інструментів, які зазвичай іменуються регуляторами, важелями або

інструментами державного регулювання.

Регулятори прямої форми управління (закони, укази, постанови тощо) жорстко регламентують поведінку суб'єктів господарювання. Регуляторами непрямого управління є ставки відсотка за банківський кредит, рівень цін і тарифів, податкові ставки, норми амортизації тощо [21, с.94].

Регулювання розвитку регіону може здійснюватися двома способами впливу на об'єкт регулювання: адміністративним й економічним. Зокрема, адміністративний спосіб використовує нормативно-правові акти, а економічні методи поділяються на прямі (державні і муніципальні замовлення й закупівлі, трансфери) і непрямі (фіскальна та монетарна політики держави).

Держава впливає на території здебільшого через регулювання економіки. Державне регулювання економіки також використовує дві групи методів: прямі і непрямі. Прямі передбачають встановлення мінімальних державних соціальних стандартів, вкладення інвестицій, управління державною власністю. Непрямі методи представлені кредитно-грошовою політикою (наприклад, видача кредитів), податково-бюджетною політикою (надання пільг), інвестиційною політикою.

Крім регулювання економіки, держава впливає на розвиток регіонів і територій приймаючи комплексні соціальні програми розвитку території взагалі, і освіти, охорони здоров'я та культури - зокрема, реалізуючи заходи щодо соціального захисту населення [42].

Для розвитку потенційних точок зростання створюються особливі організаційно-правові режими на окремих територіях, в яких діють податкові преференції й інші пільги. До таких режимів відносять:

- вільні економічні зони;
- закриті адміністративно-територіальні утворення;
- території проживання нечисленних народів;
- зони надзвичайних ситуацій та екологічних лих тощо.

У цілому, поліпшення якості та рівня життя населення місцевості є

найважливішим показником розвитку території. Проте не менш важливе значення має створення умов для відтворення населення й інших ресурсів регіону.

При цьому економічні методи державного управління реалізуються за допомогою таких механізмів, як фінансова (податкова, цінова, бюджетна, інвестиційна, кредитна і страхова), амортизаційна, валютна, зовнішньоекономічна та земельна політика [153].

Таким чином, державне регулювання територіального розвитку можна охарактеризувати як сукупність спеціально організованих дій держави політичного, правового, політичного, фінансового, економічного й іншого характеру, покликаних:

- забезпечувати стимули, (у тому числі ресурсні) розвитку тих територій, які з об'єктивних причин не можуть функціонувати в режимі саморозвитку;
- активізувати й підтримувати з ресурсної точки зору соціальну мобільність населення окремих регіонів (спрямована міграція);
- створювати умови для виникнення та функціонування державно значущих потенційних точок зростання;
- забезпечувати виконання окремими територіями загальнодержавних функцій;
- формувати й підтримувати специфічні організаційно-правові режими на територіях особливого політичного і геополітичного значення;
- оперативно реагувати на утворення зон лих (стихійних, техногенних тощо) [87, с.345].

У зв'язку із вищезазначеним, державне регулювання економічного розвитку регіону слід розуміти як спеціально розроблені програмні заходи системного характеру щодо забезпечення сталого й збалансованого функціонування регіональних економічних систем, нарощення економічного потенціалу і підвищення рівня життя населення території. Тому дотримання для кожної регіональної економічної системи відтворювальних пропорцій

буде забезпечувати стійкість і соціальну орієнтацію розвитку системи у цілому. Це стосується найважливіших складових потенціалу регіонального розвитку: екологічної, природно-ресурсної й соціальної. При цьому мається на увазі не короткочасне забезпечення пропорційності, а наявність глибокого економічного базису у вигляді відповідного економічного механізму.

Державне регулювання стійкості та сталого розвитку регіонів здійснюється за допомогою різних методів, зміст яких залежить від виробничої бази територіальних утворень, суспільно-економічних відносин, специфіки проблем, що вирішуються, тощо.

У цілому, заплановані й проведені заходи можна класифікувати за різними ознаками:

- адміністративні й економічні;
- прямого й непрямого впливу;
- ті, що застосовуються в стаціонарних умовах розвитку і в періоди криз;
- призначені для поточних і довгострокових цілей;
- орієнтовані на кадрову й науково-аналітичну підтримку;
- ті, що проводяться переважно на державному рівні, а також регіонами й органами місцевого самоврядування [66].

Для захисту й державної підтримки вітчизняного товаровиробника держава повинна формувати й підтримувати систему цін, що забезпечує стимулювання стійкості пропозиції й платоспроможного попиту населення на продовольчі та інші товари. Ефективність виконання цієї функції залежить від стратегії подолання сформованого диспаритету цін та несприятливого впливу монопольних структур на сільське господарство.

Створення інфраструктури для сталого функціонування ринків землі, матеріально-технічних ресурсів, капіталу, системи оптових і роздрібних ринків також є однією з основних функцій держави в посиленні підтримки ефективного функціонування аграрного виробництва. Для стимулювання виробництва сільськогосподарських товарів одним з найважливіших умов

має стати виконання державою функції забезпечення входження суб'єктів агропромислового комплексу в якості рівноправних продавців і покупців до системи міжнародних сільськогосподарських ринків. Тому вкрай важливо надати підтримку в організації експорту конкурентоспроможним сільськогосподарських товарам вітчизняних товаровиробників, а також створити механізм їх захисту від іноземних імпортерів. Держава може виконати й та інші функції підтримки ефективного розвитку аграрного виробництва, якщо формування системи такої підтримки буде засновано на реалізації таких принципів його організації. У цьому контексті важливим є принцип раціонального аграрного протекціонізму. Даний принцип в цілому розкритий в економічній літературі. Принцип раціонального аграрного протекціонізму необхідно реалізувати комплексно. Це означає, що держава повинна підтримувати відтворення не тільки в сільському господарстві, а й в інших сферах агропромислового комплексу, регулюючи ефективність його розвитку в цілому. Тому державі доцільно:

- за допомогою системи організаційно-економічних і нормативно-правових механізмів створити сприятливі умови для розвитку тракторного і сільськогосподарського машинобудування, матеріальної бази меліорації, відновлення виробництва мінеральних добрив, інших галузей і виробництв сфери агропромислового комплексу на інноваційній основі;
- впровадити комплексну адекватну природним умовам України й ринку системи господарювання;
- провести техніко-технологічне переозброєння переробної промисловості та інфраструктури забезпечення агропромислового комплексу на інноваційній основі;
- сформувати раціональну структуру між усіма сферами і галузями агропромислового комплексу [156, с.349].

Наступним за значимістю є принцип програмно-цільового регулювання і підтримки. Його реалізація вимагає розробки концепції ефективного й сталого розвитку аграрного виробництва України в цілому та її регіонів

зокрема на основі науково обґрунтованих довгострокових прогнозів.

У цьому контексті важливо реалізувати обмежену кількість взаємопов'язаних програм, що мають ключове значення для ефективного розвитку сільського господарства.

Особливого значення набуває принцип гарантованості державної підтримки ефективного розвитку аграрного виробництва, що передбачає підтримку й раціональне використання коштів державної допомоги. Для підтримки сільського виробника й забезпечення ефективного функціонування аграрного виробництва держава сьогодні повинна гарантувати створення умов для становлення та сталої підтримки паритету цін на сільськогосподарські товари і засоби виробництва для села, на засоби виробництва для фондоутворюючих галузей агропромислового комплексу і продукцію цих галузей.

1.3. Політика державного регулювання територіального розвитку

З переходом до ринкової економіки в Україні відбулася передача багатьох функцій по управлінню територіальним розвитком від органів державної влади на рівень місцевого самоврядування. Спостерігається підвищення ролі регіонів у реалізації економічної політики країни, що спричиняє необхідність створення адекватних сучасним умовам механізмів регулювання економіки й соціальної сфери. Але, насамперед, необхідно одержати цілісне уявлення про «регіон» як суб'єкт економічних відносин, «політику регулювання», «територіальний розвитку».

Звичайно під словом «регіон» розуміється частина території країни, що відрізняється від інших сукупністю природних або історично сформованих стійких економіко-географічних і інших особливостей, що нерідко сполучаються з особливостями національного складу населення, володіючи при цьому в багатьох випадках адміністративно-територіальним статусом.

Відповідно до іншого трактування, регіон розглядається як невід'ємна

частина цілісної системи продуктивних сил і виробничих відносин країни, що володіє прямими й зворотними виробничо-економічними, ресурсними, фінансово-кредитними й соціальними зв'язками з народним господарством, у якій здійснюються повні цикли відтворення населення й трудових ресурсів, основних і оборотних фондів, частини національного багатства, грошового обігу, відносин із приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання продукції [119, с.185].

Дана обставина породжує інші трактування поняття «регіон». Під регіоном також можна розуміти територію, у межах якої проявляються загальні й територіальні фактори, умови суспільного відтворення й поділу праці. Загальні фактори, а також макроекономічні умови в сполученні з територіальними факторами й умовами формують економічну структуру регіону та рівень добробуту населення. Кожний регіон має свої особливості, свій набір загальних і специфічних проблем, окремі з яких роблять його унікальним, у тому числі за своїми потенційними ринками й ресурсами робочої сили, капіталом, запасами корисних копалин тощо. Тому правові акти й методи державного регулювання й стимулювання територіального розвитку, що застосовуються, повинні враховувати їхні інтереси й особливості, а також розмаїтість регіонів України за економічними, природними, соціально-політичними, демографічними, геополітичними, тактичними й стратегічними факторами [97].

Соціально-економічна політика територіального регулювання на рівні країни й регіону являє собою один з головних важелів державного впливу на економіку й соціальну сферу. Об'єктивна необхідність впровадження регіональної політики пов'язана з посиленням диспропорцій у територіальному розвитку, що супроводжуються виникненням економічно відсталих регіонів найчастіше зі значними диспропорціями в розвитку територій і з високим рівнем безробіття. Такі регіони більше ніж розвинені мають потребу в реалізації політики забезпечення рівномірного територіального розвитку. При цьому під рівномірним територіальним

розвитком варто розуміти формування пропорційно територіям і чисельності населення виробничої й соціальної інфраструктури, інституціональних умов розвитку підприємництва й реалізації наявного потенціалу територій, здатних забезпечити середній по регіону рівень життя населення. Комплекс заходів щодо забезпечення рівномірного територіального розвитку доцільно формувати виходячи з реальних можливостей підтримки темпів розвитку територій при створенні сприятливих умов господарської діяльності (рис.1.1).

Рис. 1.1 Умови реалізації державної політики збалансованого територіального розвитку

За іншим підходом, під регіоном розуміється територіальне утворення, що входить до складу України, наділене власною компетенцією, правами, обов'язками й відповідальністю, обумовленими Конституцією України й іншими законодавчо-правовими актами державного й регіонального рівнів. Таке тлумачення переважно носить економіко-правовий характер [118, с.121].

Нерівномірний розвиток регіонів країни на сьогоднішній день є вузловою проблемою, яку потрібно вирішувати за допомогою реалізації відповідних цільових настанов державної регіональної політики. До причин просторової нерівності можна віднести такі:

- асинхронність темпів економічних перетворень;
- незавершеність процесу розмежування прав і предметів управління між державними й регіональними органами влади;
- надання окремим регіонам України більших економічних і соціальних пільг у порівнянні з іншими;
- недооблік регіональних наслідків проведення державної економічної політики в сфері макроекономіки;
- нерівномірність у просторовому відношенні, у швидкості поширення й у глибині економічного спаду тощо.

Основними важелями реалізації політики забезпечення рівномірного територіального розвитку є наступні:

- економічне стимулювання розміщення продуктивних сил;
- збільшення зайнятості;
- впровадження інновацій;
- поглиблення зовнішньоторговельних зв'язків тощо.

У ринкових умовах господарювання соціально-економічна політика стимулювання припускає переважно розвиток виробничої й соціальної інфраструктури територій. При цьому найважливішим важелем регіональної політики є державні інвестиції в розвиток інфраструктури, попит на яку збільшується відповідно до росту як обсягів виробництва, так і чисельності

населення. Як правило, основним джерелом засобів для цих інвестицій служать доходи державного і місцевих бюджетів [182, с.493].

Розумна та тверда політика державного регулювання територіального розвитку в змозі забезпечити поступальний рух всієї національної економічної системи. Адже по суті територіальне державне регулювання являє собою не окремі закони або програми, а цілісну систему заходів і відповідних державних інститутів, що охоплюють всю територію держави і мають струнку організаційну структуру. У центральній владі будь-якої країни існує багато каналів впливу на умови соціально-економічного розвитку регіонів.

Економічна наука дотепер не зуміла узагальнити результати багаторічних теоретичних дискусій про зміст регіональної політики, дати коротке і ємне її визначення. У зв'язку із цим у літературі існує кілька підходів до її інтерпретації.

Так, в умовах адміністративно-господарської системи управління під регіональною політикою розумілася «сфера діяльності держави щодо управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни в просторовому (регіональному) аспекті». У контексті даного визначення суб'єктом регіональної політики виступала виключно держава в особі спеціально вповноважених інститутів. Головною організаційною формою її проведення служило державне регіональне планування – «система мір і законодавчих актів по управлінню економічним і соціальним розвитком регіональних одиниць у країні. Регіональні плани входили до складу загальнодержавних планів економічного й соціального розвитку, що закріплювалися законодавчо. Кожний план розвитку народного господарства повинен був мати регіональний розріз [117, с.15].

Слід зазначити, що офіційне поняття «регіональна політика» у державних документах, як правило, не вживалося. Основні цілі, завдання й методи регіональної політики знаходили висвітлення в таких перед планових документах, як генеральні схеми розвитку й розміщення продуктивних сил

на перспективу. Якщо до 70-х років XX сторіччя основні завдання регіонального розвитку були пов'язані з розміщенням виробництва, то в середині 70-х років проблеми комплексного розвитку господарства регіонів стали знаходити висвітлення в планових документах.

Слід зазначити, що поняття «регіональна політика» є досить ємним і за різними ознаками поділяється на наступні види: за цілями, за механізмами, за засобами, за об'єктом, за адресатом (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація поняття «регіональна політика» за різними ознаками

Класифікаційна ознака	Зміст (різновиди)
За цілями	Вирівнювання рівнів розвитку регіонів, розширення спектрів соціальних ролей в регіонах, раціоналізація використання регіональних ресурсів, міжнародного співробітництва тощо.
За механізмом	Автоматична (розподіл за формулою). Проблемна (розподіл за спеціальною програмою). Цільова (розподіл за конкретними регіонами).
За засобами	Фінансова (допомога, пільги, штрафи тощо). Адміністративна (розподіл, заборони). Інфраструктурна (будівництво доріг тощо).
За об'єктом	Обмеження конкуренції регіонів, зниження гостроти регіональних протиріч, зменшення протиріч «регіон-держава».
За адресатом	Регіональна влада, підприємства, організації, громадяни.

Регіональна економічна політика держави є сьогодні самим значимим інструментом для успішного функціонування економіки країни й її розвитку в трансформаційних умовах. Тому регіональну економічну політику варто розглядати як особливий вид державної політики в сфері регулювання економічного, соціального, етно-політичного, екологічного розвитку країни в просторовому або регіональному аспектах.

Регіональна політика зарубіжних країн має трохи інший зміст: вона розглядається, насамперед, як засіб державного регулювання соціально-економічних процесів у проблемних регіонах і зняття соціальної й екологічної напруженості [55, с.754].

Процес реформування економічної й політичної системи, що відбувається в Україні, породив необхідність формування нового розуміння регіональної політики. Таке формування здійснювалося в останні роки за двома напрямками – практичним і теоретичним. Так, практичний напрямок представлений, головним чином, урядовими документами й указами президента України.

Поряд із цим досить часто терміном «регіональна політика» позначають політику, що проводиться органами місцевого самоврядування того або іншого регіону. Однак необхідно чітко відрізнити регіональну політику, що проводиться центром відносно регіонів, і місцеву політику, що охоплює весь спектр питань, що входять до компетенції органів місцевого самоврядування.

Як відзначає професор В. З. Петросян, концептуальну основу регіональної політики держави повинен визначати ряд положень, головними з яких є наступні:

- збереження й зміцнення цілісності й єдності суспільства й держави;
- розмежування повноважень між органами державної влади й місцевого самоврядування, з передачею значної їхньої частини й предметів ведення на регіональний рівень;
- затвердження принципу рівноправності всіх регіонів у взаєминах між собою й з органами державної влади;
- установлення принципів законотворчої діяльності органів державної влади стосовно регіонів;
- установлення договірному порядку взаємного додаткового делегування повноважень і предметів ведення органами державної влади стосовно регіонів;

– введення інститутів взаємного представництва в структурах виконавчої влади стосовно регіонів [128, с.99].

Безпосередня розробка державної регіональної політики повинна проводитися з обліком, по-перше, нерівності регіонів, по-друге, використання вигід від розмаїтості умов регіону, по-третє, сполучення національних і місцевих інтересів.

Викладений підхід висловлює досить широкий погляд на проблему, звідси об'єктами територіальної державної політики виступають наступні:

- територіальна структура держави;
- суб'єкти держави;
- регіони, що в силу своїх ресурсів або геополітичного положення, відіграють значну роль у розвитку держави;
- проблеми економічного, соціального й екологічного характеру, локалізовані на певній території і мають важливе значення як для відповідного регіону, так і для держави в цілому.

Принципи політики державного регулювання територіального розвитку:

- доказ потреби у впливі держави;
- законність;
- регіональна активність і виконання;
- конкретно цільовий характер;
- облік результатів, які впливають на мету;
- тимчасові рамки;
- відповідність відгуків об'єктів державної підтримки;
- системна спроможність;
- націленість;
- відповідальність і контроль;
- взаємодія на основі контрактів і договорів;
- використання програмно-цільових методів [166, с.428].

Викладений підхід демонструє досить широкий погляд на проблему,

звідси об'єктами територіальної державної політики виступають:

- територіальна структура держави;
- регіони (у тому числі – локальні зони й окремі міста), які відіграють значну роль у розвитку держави завдяки своїм ресурсам або геополітичному положенню;
- проблеми економічного, соціального й екологічного характеру, локалізовані на певній території й важливі як для відповідного регіону, так і для держави в цілому.

Тому регіон – це не тільки адміністративно окреслений простір, а й відносно замкнутий, відособлений господарський комплекс, у якому складається й реалізується сукупність процесів відтворення життєзабезпечення даної території. Господарський комплекс регіону переважно пов'язаний із природно-кліматичними факторами, наявністю корисних копалин, інших природних ресурсів, сприятливих умов географічного середовища. Оскільки останні внаслідок виняткової розмаїтості задають різні умови розвитку регіонам, то провідною ланкою в державному регулюванні територіального розвитку сучасної України є механізм перерозподілу, який можна інтерпретувати у двох аспектах [159, с.327].

По-перше, перерозподіл може бути активним (шляхом прямого вилучення ресурсів з одних регіонів і передачі іншим) і пасивним (шляхом заохочення або стримування економічних процесів у різних регіонах).

По-друге, політика перерозподілу нерівнозначна політиці вирівнювання міжрегіональних розходжень. Більш рівномірний розвиток регіонів є метою державного регулювання територіального розвитку, однак у ряді випадків загальнонаціональні інтереси вимагають концентрації ресурсів у високо розвинених регіонах, здатних забезпечити швидку економічну віддачу. При такому підході до поняття перерозподілу регіональних ресурсів традиційний погляд на проблематику державного регулювання територіального розвитку повинен бути розширений.

У цілому під регіональною політикою в Україні слід розуміти систему цілей і завдань органів державної влади по управлінню політичним, економічним і соціальним розвитком регіонів країни, а також механізми їхньої реалізації. По суті регіональна політика являє собою цілеспрямоване з позицій системної методології регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Стосовно до України вплив на умови соціально-економічного розвитку регіонів проявляється через зовнішню й внутрішню просторову політику. Зовнішня просторова політика держави, у свою чергу, реалізується через геополітику й територіальну політику державної влади. Що стосується внутрішньої просторової політики держави, то вона спрямована на зміцнення внутрішньої єдності країни.

У країнах ринкової економіки об'єктами регіональної політики є регіони, що також відрізняються друг від друга географічними умовами, рівнем і умовами життя, темпами економічного розвитку, рівнем зайнятості й безробіття, умовами підприємництва тощо, що визначає її головну мету – зведення до мінімуму територіальних нерівностей [108].

Стосовно до сучасних умов України ця мета державної регіональної політики повинна бути доповнена установкою на створення умов для відносно синхронного входження регіонів, підприємств і громадян до ринку, розкриття й розвитку їхніх ділових здатностей згідно територіальній специфіці. При цьому важливо враховувати відмітні риси України від країн з розвитий ринковою економікою. Серед них слід відмітити наступні:

- великі розміри території;
- складні природні умови;
- нерівномірність розселення;
- нерівномірність економічного розвитку регіонів України: наявність високорозвинених, багатогалузевих регіонів поряд з депресивними, проблемними, вузькоспеціалізованими [157, с.624].

Територіальні органи управління державного й регіонального рівнів

повинні компенсувати недоліки, властиві неконтрольованому й нерегульованому ринку.

Виходячи з викладеного вище, на державному рівні метою регіональної політики повинне бути зміцнення єдиного соціального й економічного простору України на основі розвитку державних економічних відносин.

Для досягнення цієї мети об'єктивно виникає необхідність у рішенні наступних завдань:

- посилення процесу міжрегіональної інтеграції;
- зниження диференціації рівнів соціально-економічного розвитку регіонів;
- забезпечення вільного переміщення товарів, послуг і капіталу по всій території України;
- забезпечення рівних конкурентних можливостей у господарській діяльності, визначення умов надання державної допомоги;
- створення умов для міжрегіональної конкуренції по залученню капіталів;
- законодавче визначення й реалізація принципів державних економічних відносин у процесі розмежування компетенцій між рівнями державної влади України [185, с.491].

Разом з тим загальна мета державної регіональної політики може бути диференційована за групами підцілей, які містять у собі пріоритетні соціальні, економічні, екологічні, національні й міжетнічні завдання.

Всі соціальні завдання у цьому контексті доцільно об'єднати в узагальнюючі завдання й представити в наступному вигляді:

- забезпечення мінімальних умов і якості життя населення України;
- контроль за регіонами, що мають надмірні регіональні розходження, поглиблення яких може привести до дестабілізації;
- підтримка приватного підприємництва в розвитку сфери послуг;
- відродження села й малих міст із залученням вітчизняних й іноземних підприємницьких структур;

- зниження до прийнятного (контрольованого) рівня безробіття як у великих центрах й індустріальних районах, так і в дрібних населених пунктах, у тому числі за рахунок стимулювання й підтримки малого й середнього підприємництва;
- упорядкування міграції населення, створення умов і рівних можливостей всім громадянам України в реалізації свого трудового й творчого потенціалу в різних сферах діяльності на території будь-якого регіону; сприяння розвитку великих рекреаційних зон з наданням на їх територіях особливих (пільгових) режимів господарювання;
- підготовка нормативних актів, що визначають особливості участі недержавних структур у розвитку цих територій [110].

У свою чергу, економічні завдання доцільно об'єднати в узагальнюючі завдання й представити в наступному вигляді:

- сприяння ефективної й конкурентної спеціалізації економіки регіонів у єдиному економічному просторі України;
- участь в освоєнні великих родовищ, у тому числі із залученням іноземного й приватного вітчизняного капіталу;
- рішення проблем створення зон вільного підприємництва й технополісів, а також розвиток прикордонної торгівлі;
- формування ефективних міжрегіональних і міждержавних економічних зв'язків із залученням спільних підприємств, підприємств із іноземним капіталом і часток вітчизняних структур;
- підтримка прогресивних структурних перетворень у регіональних господарських комплексах (санація й конверсія оборонних підприємств, впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, заміна зношеного встаткування, створення малих підприємств тощо);
- сприяння заходам щодо подолання кризи в депресивних регіонах і районах з екстремальною екологічною ситуацією, скорочення числа дотаційних регіонів [181].

Реалізація екологічної складової регіональної політики територіального

розвитку припускає реалізацію наступних завдань екологічного характеру:

- усунення кризових ситуацій у районах з надмірними навантаженнями на природне середовище;
- визначення сфер діяльності недержавного сектора економіки з позицій екологічної безпеки.

Крім цього, виходячи із цілей регіональної політики територіального розвитку, доцільно здійснювати постановку наступних пріоритетних завдань, які можна об'єднати в групу «національні й міжетнічні»:

- сприяння відродженню традиційних форм господарювання нечисленних народів (економічні пільги, пільгові кредити, безкоштовна приватизація об'єктів народних промислів);
- контроль за соціально-економічною обстановкою в районах міжнаціональних конфліктів;
- відстеження ситуації в регіонах, що входять до складу України, з метою можливого попередження міжнаціональних конфліктів на соціально-економічному ґрунті.

Розгорнутий перелік пріоритетних завдань визначає масштаби й зміст державної регіональної політики, конкретизує їхню прив'язку до різних видів регіонів, підкреслює значимість регіональних аспектів у рішенні проблемних питань соціально-економічного розвитку України.

Таким чином, регіональна політика являє собою досить велику, складну діяльність органів державної влади по підвищенню загального рівня розвитку кожного регіону й усієї держави в цілому, що здійснюється у вигляді комплексу мір державного регулювання, спрямованих на модернізацію територіально-галузевої структури господарського комплексу країни і її окремих регіонів з метою мобілізації невикористаних факторів розвитку виробництва для економічного росту й зменшення соціально-економічної контрастності окремих регіонів країни [99, с.125].

Основним важелем регіональної політики є економічне стимулювання розміщення продуктивних сил, збільшення зайнятості, впровадження

науково-технічного прогресу, поглиблення зовнішньоторговельних зв'язків тощо, які можна розділити на пряме й непряме.

Зокрема, пряме стимулювання припускає фінансове заохочення підприємств будь-яких форм власності, що здійснюється у відкритій і прихованій формах; непряме стимулювання припускає розвиток виробничої й соціальної інфраструктури в регіонах з недостатньо розвинутою економічною базою. Прямі стимули повинні впливати на вибір місця розташування підприємства того або іншого виду виробництва, а непрямі — створити передумови для зростання активності господарської діяльності в структурно слабких регіонах. Державна допомога регіональному розвитку концентрується звичайно в так званих центрах економічного росту, з яких може виходити імпульс розвитку всього регіону. І прямі, і непрямі стимули служать одній меті — зробити відповідні регіони сприятливими для залучення інвестицій.

Найважливішим важелем регіональної політики є державні інвестиції в розвиток інфраструктури, попит на яку збільшується по мірі зростання як обсягів виробництва, так і чисельності населення. Як правило, основним джерелом засобів для цих інвестицій служать доходи центрального і місцевих бюджетів. Таким чином, головний інструмент регіональної політики полягає в державній допомозі й підтримці підприємницьких структур, що беруть участь у програмах територіального розвитку. Міри економічного стимулювання й тверді обмеження у використанні адміністративних важелів прямого впливу на господарські процеси надають регіональній політиці індикативного характеру й певної гнучкості у виборі шляхів її реалізації [88, с.85].

З погляду теорії, раніше, в умовах жорстко централізованої планової економіки, у працях вітчизняних учених-економістів регіон виступав тільки як зосередження природних ресурсів і населення, виробництва й споживання товарів, послуг. Він не розглядався як суб'єкт економічних відносин, носія особливих економічних інтересів. У сучасному трактуванні регіон

досліджується як багатофункціональна й багатоаспектна система. В економічній науковій літературі, зокрема, розглядаються чотири його парадигми: регіон-квазідержавна, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Деякою мірою будь-якому регіону властиві кожні з перерахованих вище ознак. У таких умовах важливо визначити домінуючу ознаку, що визначає основу стратегії розвитку регіону, спрямованість регіональної економічної політики, форми й методи її реалізації.

Деякі регіони з цих позицій являють собою регіони-соціуми. Таким чином, у сучасних умовах при здійсненні ефективної регіональної економічної політики необхідним є індивідуальний підхід до кожного регіону, що враховував би особливості господарювання на його території, включаючи трудові навички й менталітет населення, природно-кліматичні умови, ресурсні можливості й інші фактори, що впливають на процеси соціально-економічного розвитку [8, с.114].

Забезпечення територіального розвитку регіону як специфічна якість досягається в результаті подолання безлічі перешкод і не є даністю на тривалий період часу. У ситуації кризи «територіально розвиток» — це виживання й досягнення надалі поступального процесу в основних сферах життєдіяльності. Таким чином, оскільки регіон як система має стан, різний за ступенем розвитку, то має сенс позначити межі цього стану.

Стан абсолютного руйнування системи. Такий стан виникає, коли внаслідок війни, техногенної катастрофи або гострої політичної нестабільності в регіоні виникає хаос, соціальний вибух, що ведуть до деградації системи, повній втраті ресурсів і стимулів розвитку, настанню колапсу в економіці. Це приводить до масового відтоку населення, панічній втечі капіталів, абсолютної залежності регіону від зовнішньої гуманітарної й фінансової допомоги. Вийти з подібного стану без широкомасштабного втручання ззовні практично неможливо.

Кризовий стан системи. Подібний стан виникає на онові

макроекономічної або політичної нестабільності, супроводжується стагнацією, гіперінфляцією, розпадом господарських зв'язків. Виникають передумови для соціального вибуху й переходу в більш важкий стан. Регіон втрачає свої конкурентні позиції, має високу залежність від зовнішніх позик, поставок товарів, має високе негативне сальдо міграції, негативний платіжний і торговельний баланс, спостерігається різкий відтік капіталів.

Реанімаційний стан системи. У цьому стані з'являються ресурси й стимули для розвитку, але темпи відновлення є надзвичайно низькими. Спостерігається зниження відтоку капіталів і збільшення обсягів інвестицій у регіон. Регіон перебуває в стані хронічного відставання від конкуруючих регіональних систем. Неможливе задоволення потреб внутрішнього ринку за рахунок товарів регіонального виробництва, присутнє стійко негативне сальдо торговельного балансу регіону.

Депресивний стан системи. У більшості випадків цей стан є характерним для посткризової рівноваги, що характеризується відсутністю достатніх ресурсів і стимулів для розвитку. Регіон має низьку конкурентоспроможність, високі інвестиційні ризики, тому відчуває постійну недостачу інвестицій. Спостерігається відтік з регіону найбільш висококваліфікованої робочої сили, її декваліфікація, зниження технологічного рівня виробництва. Більша частина товарів на споживчому ринку регіону імпортується через його межі. Для виходу з даного стану необхідно або значне зовнішнє втручання, або зміна підходів до використання потенціалу розвитку [44, с.367].

Стан стабільного розвитку системи. У цьому стані відбувається систематичне збільшення темпів росту економіки, ліквідується відставання від конкуруючих регіональних систем, повністю задіяний потенціал ресурсів і стимулів розвитку. Регіон намагається утримати середні й домогтися більш високих конкурентних позицій. Спостерігається приплив капіталів, еквівалентний товарний обмін, профіцит бюджету.

Стан нестійкого розвитку системи. Він характеризується тим, що

періоди розвитку чергуються з періодами спаду, регіональна система використовує значну частину ресурсів і стимулів розвитку, прагне підвищити свою конкурентоспроможність, зменшити величину внутрішнього боргу, оздоровити фінанси, домогтися еквівалентного торговельного обміну. Разом з тим, залишається висока залежність регіону від зовнішньої кон'юнктури.

Стан абсолютно стійкого розвитку системи. У цьому стані досягається баланс за всім показниками стійкості, регіон має безумовне лідерство серед конкуруючих систем, ресурси й стимули розвитку переходять у принципово нову якість. Система не залежить від зовнішньої кон'юнктури й сама має дуже високий ступінь впливу на зовнішнє середовище. У реальності такий стан може існувати лише в певних наближеннях, але ніколи не реалізується повністю.

Стан динамічного розвитку системи. Даний стан якісно відрізняється від попередніх форм. Спостерігаються високі темпи росту, за рахунок використання ексклюзивних, властивих лише даній системі, особливих ресурсів і стимулів розвитку, що дозволяють переводити систему в новий якісний стан. Регіон має високу конкурентоспроможність і претендує на лідерство в країні. Висока стійкість системи, великий запас міцності забезпечують її низьку залежність від зовнішньої кон'юнктури. Це проявляється в стійкому рості інвестицій, позитивному сальдо торговельного й платіжного балансу, припливу до регіону мігрантів [100].

Разом з тим, сучасний економічний простір України включає безліч великих і малих територій з особливими аномаліями – проблемні регіони. Вони характеризуються високим ступенем гостроти соціальних, економічних, екологічних проблем, що обумовлює необхідність виділити за низкою ознак регіони з різними рівнями кризових ситуацій. Із цих позицій проблемні регіони можна класифікувати за двома групами: кризові й економічно слаборозвинені.

Зокрема, до *кризових регіонів* відносяться території, що підлягали руйнівному впливу природних або техногенних катастроф, регіони

широкомасштабних суспільно-політичних і військових конфліктів місцевого значення, екстремальних спадів виробництва й рівня життя, що викликають руйнування накопиченого економічного потенціалу й значні розміри змушеної міграції населення, глибина яких досягла меж, не сумісних з підтримкою соціально-політичної стабільності в суспільстві.

До групи *слаборозвинених регіонів* входять ті, економічний потенціал яких за об'єктивними й історичними причинами у кілька разів нижче середніх по країні показників, а економіка перебуває в стані тривалого застою й характеризується малодиверсифікованою структурою промисловості, а також слаборозвиненою інфраструктурою й соціальною сферою [84, с.125].

Цим регіонам держава змушена буде допомагати ще тривалий час, стимулюючи процес саморозвитку на основі використання конкурентних переваг, у першу чергу, природних і трудових ресурсів.

Проблемні регіони групуються за різними ознаками, але всі вони в тому або іншому ступені є економічно слаборозвиненими й перебувають у депресивному стані. У класичній теорії під депресивним регіоном розуміється територія, що перебуває в стані депресії, тобто в одній з фаз циклу економічної кризи. Кризу й депресію можуть переживати як високорозвинені, так і слаборозвинені регіони. Інакше кажучи, регіон з розвинутою економікою теж може стати депресивним, але йому набагато легше перебороти депресію, ніж слаборозвиненому регіону. В останньому випадку депресія, накладаючись на відсталість, здобуває особливі риси. Тому під депресивним регіоном звичайно розуміють саме відсталий регіон, що переживає депресію.

До депресивних регіонів на практиці відносять економічно слаборозвинені регіони України, характерною рисою яких є значне й стійке відставання від інших регіонів і середнього по країні рівня за основними макроекономічними показниками – виробництву ВРП на душу населення, рівням безробіття, бідності населення, дотаційним бюджетом тощо. У таких

регіонах украї обмежені умови й ресурси для самостійного вирішення кризової ситуації, досягнення й підтримки збалансованого (пропорційного) відтворення економічних, соціальних і демографічних процесів [83, с.7].

Основними причинами депресивності регіону, на думку професора В. З. Михайлова, є такі:

- збільшення безробіття за рахунок росту, що зберігається, трудових ресурсів і в результаті вивільнення працівників, обумовленого спадом виробництва й скороченням робочих місць;
- низька заробітна плата, що формується під впливом ціни робочої сили й обумовлюється спеціалізацією економіки, у якій переважають галузі з низькооплачуваними робочими місцями (сільське господарство, легка й харчова промисловість тощо);
- високе демографічне навантаження утриманців (відношення чисельності непрацездатного населення до чисельності працездатного або зайнятого населення); низький податковий потенціал, обумовлений часткою реального сектора економіки у ВРП, тобто галузей-виробників товарів, що формують додану вартість на даній території;
- географічне положення стосовно великих економічних центрів країни;
- стартовий при входженні в ринкові відносини рівень соціально-економічного розвитку [181].

Висновки до першого розділу

Розвиток будь-якої держави є складним і багатоаспектним процесом, при цьому особливого значення набуває розвиток у рамках регіонів країни як окремих елементів єдиної системи, оскільки нерівномірність може призводити до значного та довготривалого дисбалансу продуктивних сил у межах однієї країни, внаслідок чого відбувається перерозподіл фінансових потоків, посилюється інтенсивність міграційних потоків тощо. Для України

цей факт має виняткове значення у зв'язку зі значними масштабами території та історично сформованими особливостями регіонального розвитку, що полягає в наявності невеликої частини самодостатніх регіонів і тих, які протягом тривалого часу набувають дотації з державного бюджету України.

Сутність державного регулювання розвитку регіонів, з часом, корінним чином змінюється як у теоретичному, так і практичному плані. Причому з теоретичної точки зору, поняття «регулювання розвитку регіонів» багатьма вченими розуміється як «Регулювання територіального розвитку».

Насправді, це різні наукові категорії. На нашу думку, сутністю державного регулювання територіального розвитку є вплив органів влади на процеси формування та використання природно-ресурсного потенціалу конкретної території, тобто на його елементи, які характеризують територію, передусім, як географічну категорію.

Доцільно виділяти у структурі державного регулювання територіального розвитку компонентний, функціональний та організаційні елементи. Компонентна складова характеризує регулювання використання природних ресурсів; організаційна – відтворення та ефективну експлуатацію природних ресурсів; функціональна складова регулювання відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та окремих господарських комплексів.

Використовуваний механізм державного регіонального регулювання спрямовано на вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів і служить, переважно, зниження відмінностей між регіонами у тому можливості фінансувати поточні витрати, але з зміни пропорцій у економічному розвитку територій.

Принципи регіоналізації системи державного регулювання мають реалізовуватися на всіх рівнях влади, при розмежування прав та відповідальності кожного з них.

У зв'язку з цим, нами було виділено такі принципи державного регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні, які

найбільш повно враховують адміністративно-територіальний поділ та відповідають основним принципам нового регіоналізму в ЄС:

1) сталого розвитку. Передбачає спрямованість державного регулювання регіонального розвитку на формування оптимальних макроекономічних параметрів; забезпечення встановлених мінімальних соціальних стандартів на всій території країни;

2) соціальної спрямованості. Орієнтація вирішення соціальних регіональних проблем;

3) децентралізація. Делегування частини повноважень загальнодержавними органами влада регіональна з метою вирішення конкретної соціально-економічної проблеми;

4) партнерство. Взаємна узгодженість державної та регіональної політики;

5) програмування. Використання програмно-цільових методів на відповідних рівнях територіального регулювання розвитку;

6) пріоритетності. Використання ієрархічного підходу до визначення пріоритетів регіонального розвитку. Концентрація матеріальних, інтелектуальних та інших видів ресурсів, спрямування їх на реалізацію пріоритетних регіональних проектів;

7) територіальної єдності.

8) забезпеченості. Законодавче визначення джерел фінансового, матеріального та іншого ресурсного забезпечення виконання органами місцевого самоврядування повноважень у межах своєї компетенції.

Регіональна політика – це система намірів та дій, яка реалізує інтереси держави щодо регіонів та внутрішні інтереси самих регіонів методами та засобами, що відповідають сучасним регіональним процесів. Вона відбиває позицію суспільства загалом по відношенню до регіонів і тому може формуватися та здійснюватися тільки згори. Зрозуміло, це означає диктату центру чи придушення самостійності регіональної влади. Одночасно з процесами регіоналізації політики, що йде від центру, існує і часом

проявляється в вкрай гострі форми формування регіональних аспектів політики «знизу» – від того чи іншого суб'єкта.

У реалізації регіональної політики беруть участь три основні елементи:

- суб'єкт, об'єкт, спрямованість. Вона має бути пов'язана із змінами сформованих пропорцій і тенденцій у розподілі соціально-економічної діяльності, добробуту, ресурсів між регіонами.

Пріоритетними цілями державної регіональної політики будь-якої країни є:

- раціональне розміщення виробництва та розвиток територіального поділу праці між регіонами;
- комплексний розвиток господарства у регіонах шляхом підтримки розвитку економічної спеціалізації та кооперації;
- зміцнення соціально-економічних засад держави та збереження її цілісності та стійкості, національної та економічної безпеки;
- забезпечення соціальних та політичних гарантій різним групам населення;
- формування у регіонах соціально орієнтованої ринкової економіки.

РОЗДІЛ II.

ОЦІНКА МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку

Державне регулювання територіального розвитку здійснюється на державному, міжрегіональному, регіональному та місцевому рівнях, відповідно до розробленої стратегії територіального розвитку та з урахуванням основних пріоритетних напрямів регіональної економічної та соціальної політики. У процесі державного регулювання органи управління регіоном мають забезпечувати раціональне використання своїх ресурсів, удосконалення організації структури економіки, вирішення соціальних проблем та найкращий екологічний стан на даній території.

Реалізація процесу здійснюється за допомогою різних державних (фінансових, трудових, природних та ін.), і недержавних ресурсів. Для контролю за впровадженням заходів державного регулювання проводиться постійний моніторинг.

Державне регулювання реалізується через впровадження в діяльність регіону безлічі самих різноманітних заходів, процедур, механізмів та дій. Насамперед, це реалізація державних програм соціально-економічного характеру, що фінансуються за рахунок державного бюджету та позабюджетних коштів, підтримання етнокультурних потреб населення, забезпечення в регіоні екологічних та природоохоронних заходів, надання полегшеного податкового режиму для пріоритетних напрямів діяльності, сприяють розвитку регіону та ін [183, с.502].

Регіон, виступає не простою формою системної організації, а, як і держава, є складною соціально-економічною системою.

Таким чином, державне регулювання територіального розвитку можна

увияти як сукупність спеціально організованих дій політичного, правового, фінансового, економічного характеру, покликаних:

- 1) давати стимули (у тому числі ресурсні) розвитку тих територій, які з об'єктивних причин не можуть функціонувати в режимі саморозвитку;
- 2) активізувати та ресурсно підтримувати соціальну мобільність населення окремих регіонів (спрямована міграція);
- 3) створювати умови для виникнення та функціонування державно значущих потенційних точок зростання;
- 4) забезпечувати виконання окремими територіями загальнодержавних функцій;
- 5) формувати та підтримувати специфічні організаційно-правові режими на територіях особливого політичного та геополітичного значення;
- 6) оперативно реагувати на утворення зон лих (стихійних, техногенних та ін.) [186, с.139].

Ефективність державного регулювання економічним розвитком в регіоні припускає дослідження проблем взаємозв'язку регіональної економіки і регіональної політики. При цьому йдеться як про теоретичне осмислення питань територіального розвитку в історичному аспекті, так і про чітке визначення об'єкту регулювання – регіонального господарського комплексу, включаючи місце регіональної економіки у відтворювальному процесі країни.

При дослідженні територіальних зв'язків, регіон можна розглядати принаймні з двох сторін: по-перше, як частину єдиного господарського комплексу країни; по-друге, як самостійне цілісне утворення, що має свої цільові установки розвитку, свій ресурсний потенціал, свої способи з'єднання виробничих ресурсів – чинників виробництва. Кожна з цих сторін має свої особливості, що накладає відбиток на процес регулювання ходом територіального розвитку.

Державні та регіональні органи влади надають на соціально-економічний розвиток територій спеціальні впливи:

- за допомогою посилення ролі держави;
- шляхом удосконалення законодавства;
- за допомогою фінансування міжрегіональних програм;
- шляхом організації пільгового кредитування та оподаткування;
- за допомогою стимулювання соціально-економічного розвитку зі спеціальних бюджетних та позабюджетних фондів та ін. для організації стійкого та збалансованого функціонування соціально-економічних систем, націлених на підвищення добробуту населення [172, с.48].

У цих впливах і є сутність державного регулювання територіального розвитку. У процесі регулювання держава впливає на територіальний розвиток за допомогою адміністративно-організаційних та економічних методів.

До засобів державного регулювання належать:

- організаційно-розпорядчі (регламентація, ліцензування, реєстрація, квотування, імітування, заборони);
- нормативні (норми, стандарти, тарифи);
- кредитно-грошові (облікові ставки, кредитні пільги, порядок проведення валютних операцій);
- фіскальні (податкові ставки, податкові пільги);
- митні (мита та пільги);
- фінансові (державні замовлення, позики, дотації, субсидії, субвенції, компенсації, інвестиції);
- планові індикативні (прогнози, програми, концепції, стратегії та ін.).

Слід звернути увагу на те, що нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку передбачає наявність у ньому таких різновидів законодавчих актів: загального спрямування, спеціального спрямування, бюджетного спрямування, планувального спрямування [57, с.38].

Державне регулювання у своїх впливах застосовує державні закони,

укази та нормативні акти президента, рішення Уряду та міністерств.

Відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII [132], стимулювання територіального розвитку здійснюється відповідно до наступних принципів:

- баланс інтересів розвитку на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях;
- виокремлення напрямів регіонального розвитку, що є науково обґрунтованими, з прийняттям до уваги пропозицій органів місцевого самоврядування;
- застосування програмно-цільового підходу з метою вирішення питань забезпечення соціально-економічного розвитку;
- формування сприятливого регіонального інвестиційного клімату;
- максимальна адаптація послуг державних органів й органів місцевого самоврядування до потреб споживачів;
- акумуляція фінансових ресурсів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також надходжень з інших джерел фінансування на конкурсній основі з метою їх найбільш раціонального використання для забезпечення цілей територіального розвитку;
- забезпечення кооперації й взаємної відповідальності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, організацій наукового й громадського спрямування, а також інших суб'єктів стосовно забезпечення територіального розвитку.

У Постанові Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [133], присутні наступні особливості укладання угоди щодо регіонального розвитку:

- проведення центральними й місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування заходів стосовно реалізації на базі регіонів на спільній основі державної стратегії регіонального розвитку;
- проведення центральними й місцевими органами виконавчої влади

й органами місцевого самоврядування заходів стосовно реалізації на базі регіонів на спільній основі стратегії регіонального розвитку;

- затвердження обсягів, порядку, форми й термінів фінансування заходів, що проводяться на спільній основі, відповідно до Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- визначення порядку інформування сторін стосовно процесу впровадження угоди щодо регіонального розвитку;
- встановлення відповідальності сторін угоди щодо регіонального розвитку за невиконання або неналежне виконання її умов;
- затвердження порядку внесення змін до змісту угоди щодо регіонального розвитку;
- визначення порядку набуття чинності й терміну дії угоди щодо регіонального розвитку.

Крім того, угода щодо регіонального розвитку може містити й інші пункти за попереднім узгодженням. Форми для затвердження угод щодо регіонального розвитку затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Традиційно дію угоди щодо територіального розвитку може бути припинено за умови завершення терміну її дії або відповідно до згоди сторін. Дію угоди щодо регіонального розвитку може бути також припинено з боку однієї зі сторін у випадках, коли умови угоди не виконуються систематично або виконуються неналежним чином.

У випадках, коли однією зі сторін ініціюється дострокове припинення дії угоди щодо регіонального розвитку, вона зобов'язана повідомити про це іншу сторону протягом шести місяців до настання дати, починаючи з якої буде припинено дію угоди [144].

При цьому слід прийняти до уваги, що рішення однієї зі сторін угоди щодо регіонального розвитку відносно дострокового припинення її дії може бути оскаржено в судовому порядку іншою стороною. З моменту припинення дії угоди щодо територіального розвитку припиняється її фінансування.

Однією з головних причин сформованих територіальних диспропорцій є неефективне державне регулювання та недосконалість нормативно-правової бази у сфері забезпечення збалансованого розвитку. Державне регулювання має бути спрямоване на створення оптимальних умов, що дозволяють забезпечити збалансований стійкий розвиток територій.

Головним механізмом у цьому випадку є розробка нормативно-правової інфраструктури (на державному, регіональному та місцевому рівнях), що визначає напрямки стратегічного планування розвитку територій. Нормативно-правовий механізм регулювання збалансованим розвитком, насамперед, має вирішувати проблему забезпечення чіткого розмежування повноважень між державними, регіональними та місцевими рівнями влади.

Достатньо велике коло владних повноважень, що надають суттєвий вплив на соціально-економічні процеси та інвестиційний клімат в регіонах, здійснене територіальними органами державних органів виконавчої влади. До їх діяльності належать ліцензування встановлених видів підприємницької діяльності, більша частина всіх здійснених на територіях контрольно-наглядових повноважень, надання державних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я та інших сферах, регулювання державним майном та природними ресурсами, державний облік нерухомого майна, державна реєстрація прав на нього, здійснення всіх видів право-охоронної діяльності [67].

Слід зазначити, що нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку містить наступні законодавчі акти:

- Проект Закону «Про об'єднання територіальних громад» від 14 грудня 2011 р. № 9590 [136];
- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.05.2015 р. № 157–VIII [131];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформи місцевого самоврядування» від 02 грудня 2009 р. №1456-р. [134];
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження

Положення про Міністерство розвитку громад та територій України» від 30 квітня 2014 р. № 197 [135];

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформи місцевого самоврядування» від 29 липня 2009 р. № 900-р.[139];

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції формування системи підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад» від 08 квітня 2009 р. №385-р.[140];

- Звіт, затверджений рішенням Рахункової палати України «Про результати аудиту ефективності використання коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад» від 27.06.2017 р. № 13-2 [137];

- Проект Закону про внесення змін до статті 10 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо фінансової підтримки державою добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст від 30 березня 2018 р. №8213 [145];

- Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. №71-VIII [130].

Крім того, нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку містить низку наказів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України, а також укладених на міжнародному рівні договорів України, погоджених з Верховною Радою України.

При цьому необхідно відзначити, що, незважаючи на недосконалість наявної нормативно-правової бази державного регулювання регіонального розвитку в Україні, вона є досить потужною.

Існує й інший, відмінний від наведеного вище, підхід до систематизації державних документів, що входять до складу нормативно-правового механізму державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Так, до першої групи можна віднести законодавчі акти загального призначення, в яких затверджено принципи державного регулювання територіального розвитку. До таких законодавчих актів доцільно віднести Конституцію України та Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI [146]. При цьому необхідно відзначити, що базис державного регулювання територіального розвитку в Україні закладено в Конституції України, де зазначено, що територіальний устрій України повинен ґрунтуватися на наступних засадах:

- цілісність й єдність державної території;
- раціональне поєднання централізації і децентралізації у процесі здійснення державної влади;
- забезпечення збалансованості регіонального розвитку з соціально-економічної точки зору, приймаючи до уваги регіональні особливості екологічного, географічного, економічного, демографічного, етнічного, культурного характеру.

Друга група нормативних актів державного регулювання територіального розвитку містить законодавчі акти спеціального призначення. Зокрема, ключовим у цьому контексті є Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV. Даний Закон регулює впровадження заходів правового, організаційного, фінансового, наукового та іншого характеру, орієнтованих на забезпечення сталого регіонального розвитку через раціональне поєднання соціально-економічних й екологічних інтересів на загальнодержавному й місцевому рівнях з урахуванням максимально ефективного використання регіонального потенціалу [124, с.42].

Третя група нормативних актів державного регулювання територіального розвитку складається з документів бюджетного призначення враховуючи те, що ключовим фактором ефективного територіального розвитку є регіональна забезпеченість з фінансової точки зору. Так, найважливішим у цьому контексті є Бюджетний Кодекс України

від 08.07.2010 № 2456-VI [23], який спрямований на регулювання питань створення та виконання бюджетів на загальнодержавному й місцевому рівнях, а також на вибір підходів до фінансового забезпечення територіального розвитку.

При цьому необхідно врахувати, що принципово важливими є не тільки безпосередні регіональні фінансові можливості, а й фінансове забезпечення подібних програм Державним бюджетом України.

Четверта група нормативних актів державного регулювання територіального розвитку передбачає наявність державних документів планувального призначення, які формують ієрархію документів планувального характеру в межах загальної системи планування економічного розвитку та просторового територіального планування. Так, до цієї групи доцільно віднести Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 18 червня 2014 року №1508-VII [138], який регламентує низку норм використання територій, що є підвідомчими окремим регіонам та містам, та повинні бути прийняті до уваги у процесах розробки стратегій територіального розвитку на загальнодержавному, регіональному рівнях, а також галузевих програм галузевого спрямування.

Також до четвертої групи нормативних актів державного регулювання територіального розвитку необхідно додати Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI, у якому визначено [115]:

- систему й ієрархію містобудівних документів планувального характеру;
- порядок формування й затвердження містобудівних документів планувального характеру;
- особливості ведення будівництва й прийняття його до експлуатації.

Також важливим нормативним актом державного регулювання територіального розвитку у четвертій групі є Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку

України» від 23.03.2000 № 1602-III. Однак необхідно відмітити, що даний документ не враховує останніх змін у територіальному плануванні в Україні, а також не надає можливості забезпечити зв'язок прогнозних регіональних документів із відповідними стратегіями розвитку й схемами територіального планування [120, с.118].

Необхідно відзначити, що з питань регламентації повноважень органів державної влади регіонів та органів місцевого самоврядування в окремих нормативних правових актах містяться положення, що закріплюють повноваження органів державної влади регіонів та органів місцевого самоврядування, що не відповідають питанням, віднесеним до їхньої компетенції, а також дублюючі окремі повноваження різних рівнів.

До п'ятої групи нормативних актів державного регулювання територіального розвитку відносяться документи статусного призначення, у яких затверджено статус і повноваження органів державної влади й місцевого самоврядування відносно державного регулювання територіального розвитку. Так, до зазначеної групи відноситься Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР, Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 № 586-XIV та Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 № 3166-VI [121, с.54].

До шостої групи нормативних актів державного регулювання територіального розвитку доцільно віднести документи інвестиційного призначення, зокрема, як стосовно інвестування на зовнішньому рівні, так і стосовно внутрішнього інвестування. При цьому необхідно відзначити, що у межах зазначеної групи є можливість виділити підгрупу законодавчих актів, які стосуються визначених територій. Традиційно до вказаної групи входять такі державні документи:

- Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII;
- Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних

проектів за принципом «єдиного вікна» від 21.10.2010 № 2623-VI;

- Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 № 1540a-XII;

- Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 № 5205-VI [62, с.77].

Зокрема, Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 № 5205-VI регулює процеси державної підтримки інвестиційних проектів в умовах забезпечення встановлених вимог. Слід при цьому звернути увагу на те, що через зазначений Закон з'явилася можливість упровадження додаткового механізму залучення інвестиційних коштів у процеси територіального розвитку. Однак у цьому Законі відсутні норми стосовно зв'язку стратегії регіонального розвитку й інвестиційних проектів. Крім того, існують окремі нормативні акти, які регулюють інвестиційну діяльність у межах визначених територій.

Сьома група нормативних актів державного регулювання територіального розвитку містить документи специфічного призначення, зокрема, у контексті різнохарактерного. Як приклад доцільно розглянути Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621-I, в якому присутні вимоги загального характеру відносно формування подібних програм галузевого чи секторального рівня [122, с.54].

При цьому необхідно звернути увагу на те, що процесам формування й узгодження подібних програм з документами стратегічного характеру на загальнодержавному й місцевому рівнях притаманні свої особливості, що, відповідно, не присутнє у даному Законі. Крім того, зазначений Закон не враховує функції координуючого характеру для центральних органів виконавчої влади в процесах формування програм територіального розвитку.

Існує й окрема підгрупа державних документів, орієнтованих на стимулювання територіального розвитку через забезпечення специфічного

партнерства, зокрема:

- Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 № 991-XIV;
- Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 № 997-XIV;
- Закон України «Про індустриальні парки» від 21.06.2012 № 5018-VI;
- Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 № 1563-VI;
- Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI [92, с.165].

При цьому приймаючи до уваги, що транскордонне співробітництво є важливим компонентом державного регулювання територіального розвитку, необхідно звернути увагу на окремі державні документи з цієї групи, які орієнтовані на забезпечення сприятливих умов для розвитку на євро регіональному й регіональному рівнях:

- Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 № 1861-IV;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки» [168, с.93].

Слід зазначити що національне законодавство, орієнтоване на забезпечення регіонального розвитку, також містить окремі державні документи, спрямовані на визначені напрямки регулювання економічної діяльності в межах визначених територій чи встановлення правового статусу окремих земель:

- Закон України «Про оголошення природних територій міста Миргорода Полтавської області курортом державного значення» від 06.09.2011 № 3699-VI;
- Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95-ВР;
- Закон України «Про оголошення природних територій міста Хмільника Вінницької області курортом державного значення» від

12.05.2011 № 3318-VI [5, с.28].

Суттєву роль у процесах забезпечення територіального розвитку відіграють також нормативні акти регіонального призначення. Необхідно відмітити, що співробітництво на регіональному рівні, зокрема, з євро регіонами, забезпечується через укладання угод міждержавного характеру. При цьому зазначені угоди реалізуються в межах територій України й інших єврорегіонів.

Необхідно також прийняти до уваги той факт, що в Україні присутня низка нормативних актів держави, які було прийнято у розвиток базового законодавства у сфері забезпечення територіального розвитку.

Міністерство розвитку громад та територій України (Мінрозвитку) є державним органом виконавчої влади, що здійснює функції з вироблення державної політики та нормативно-правового регулювання у сферах:

- соціально-економічного територіального розвитку України та територіальних громад;
- розмежування повноважень з предметів спільного ведення між державними органами виконавчої влади, органами виконавчої влади регіонів країни та органами місцевого самоврядування, здійснення прикордонного та міжрегіонального співробітництва;
- містобудування, у частині територіального планування, містобудівного зонування та планування території;
- координації розробки та реалізації комплексних проектів соціально-економічного територіального розвитку;
- координації відбору та реалізації пріоритетних інвестиційних проектів територіального розвитку;
- державної національної політики та міжнаціональних відносин у Україні;
- щодо надання державної підтримки за рахунок коштів інвестиційних фондів, субсидій з державного бюджету регіональним бюджетам (у встановленій сфері діяльності Мінрозвитку), розроблення та

погодження стратегій та комплексних проектів соціально-економічного розвитку територій країни, державних цільових програм та відомчих цільових програм у частині, що стосується комплексного територіального розвитку;

- здійсненню функцій державного замовника (державного замовника – координатора) державних цільових програм, пов'язаних з економічним розвитком територій України та територіальних громад;

- розроблення та погодження методик виділення коштів державної підтримки регіонам та територіальним громадам та внесення їх на затвердження в Уряд України;

- щодо вироблення державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері будівництва, архітектури, містобудування (за винятком державного технічного обліку та технічної інвентаризації об'єктів капітального будівництва) та житлово-комунального господарства.

Міністерство розвитку громад та територій України здійснює функції:

- з реалізації державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері теплопостачання (за винятком виробництва теплової енергії в режимі комбінованого вироблення електричної та теплової енергії, а також передачі теплової енергії, виробленої в режимі комбінованого вироблення електричної та теплової енергії, у тому числі виробленої джерелами теплової енергії у разі, якщо такі джерела теплової енергії входять до схеми теплопостачання енергії).

Міністерство розвитку громад та територій України в частині питань, здійснює функції з вироблення державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель, споруд, у тому числі в житловому фонді, в садівничих та садівничих сфері підвищення енергетичної ефективності економіки регіонів України та територіальних громад [17, с.159].

Основою для підготовки доповіді про результати та основні напрямки діяльності є наступні інструменти програмно-цільового та бюджетного

планування:

- державні програми України;
- державні цільові програми;
- обґрунтування бюджетних асигнувань;
- державний закон про державний бюджет на черговий фінансовий рік та плановий період [123, с.210].

Здійснення регіональної політики безпосередньо пов'язане із державним регулюванням діяльності у регіоні. Механізм її реалізації включає систему законодавчих, договірних та інших економіко-правових інструментів регулювання відносин, що складаються між державними структурами з метою ефективного використання регіональних ресурсів між регіональними органами управління та суб'єктами господарювання в регіоні та населенням для забезпечення самоврядування та самофінансування для досягнення комплексного соціально-економічного розвитку території.

2.2. Аналіз організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку

Формування організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку регіону представляється на сьогоднішній день надзвичайно актуальною проблемою з точки зору підвищення ефективності територіального управління та досягнення заявлених цілей регіональної економічної політики в умовах модернізації, децентралізації та, як наслідок, ускладнення соціально-економічних процесів та взаємин.

Слід зазначити, що організаційно-економічний механізм державного регулювання територіального розвитку містить такі складові:

- центральні органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування.

Зокрема, центральні органи виконавчої влади є відповідальними за впровадження стратегій економічного розвитку територій та їх взаємозв'язок

із загальним стратегічним розвитком країни з метою забезпечення максимально раціонального використання територіального потенціалу та загальнодержавних потреб. Також центральні органи виконавчої влади здійснюють регулювання міжрегіональних відносин та забезпечують сприятливі умови для реалізації програм територіального розвитку, до складу яких входить декілька регіонів, на загальнодержавному рівні [70, с.318].

До функцій центральних органів виконавчої влади у цьому контексті входять наступні (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Функції центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення територіального розвитку.

Цілі державної регіональної політики досить різноманітні. Серед них виділяються наступні:

- зміцнення соціально-економічних основ української держави та збереження її цілісності, забезпечення військової та економічної безпеки та екологічної стійкості;
- підвищення рівня життя населення регіонів України;
- створення умов для повноцінного національно-культурного

розвитку народу України;

- забезпечення соціальної рівноваги за життєвим рівнем окремих регіонів та соціальних груп, збалансованості їх інтересів із соціально-економічною політикою держави;
- формування у регіонах соціально орієнтованої ринкової економіки, механізмів забезпечення соціального захисту населення [112].

До напрямів діяльності державних органів влади регіону щодо реалізації цілей територіального розвитку належать:

- орієнтація регулювання територіального розвитку формування структури економіки, відповідної як комплексу наявних умов розвитку, і цілям здійснюваних соціально-економічних перетворень;
- облік специфічних особливостей регіонів країни, що зумовлюють їх місце та участь у територіальній організації економіки;
- формування механізмів узгодження інтересів суб'єктів регулювання територіального розвитку. Створення та реалізація цих механізмів видаються можливими лише за умови обліку регіональної специфіки, оскільки саме остання виступає чинником, що формує регіональний інтерес у державному регулюванні територіального розвитку;
- обґрунтування завдань регіонального регулювання економіки виходячи насамперед із соціальної спрямованості розвитку, а також виробничо-ресурсного потенціалу регіону [33].

Регіональна економічна політика покликана сприяти економічному розвитку у регіонах, зміцнювати державний устрій у вигляді вирівнювання соціально-економічних умов у регіонах, забезпечуючи однорідність країни, ефективніше використовувати наявний потенціал регіонів.

Головна мета регулювання регіонального розвитку полягає у створенні сприятливих умов для формування обґрунтованих внутрішніх територіальних пропорцій на базі стимулювання розвитку галузей спеціалізації та використання порівняльних переваг територій.

Це є основою визначення потенційних напрямів зростання лише на

рівні регіону, виявлення галузей, які зможуть підняти економіку регіону і надати мультиплікуючий вплив в розвитку сполучених секторів регіонального господарства.

Для науково обґрунтованої оцінки внутрішніх проблем регіону необхідно запровадити поняття «потенціал розвитку регіону».

Потенціал розвитку регіону означає вихідні можливості економіки території та структурних підрозділів (районів та міст), що входять до його складу, здатність її до зростання, впровадження технологічних та управлінських інновацій, удосконалення внутрішніх галузевих, соціальних, політичних та демографічних підсистем. Основні складові елементи потенціалу розвитку територій такі: індустріальний розвиток, соціальні фактори, фінансові показники, показники ресурсного потенціалу [15, с.7].

Показники індустріального розвитку територій. Основними показниками, що характеризують виробничий потенціал територіальної економіки, є обсяг випуску промислової продукції, виробничий потенціал регіону, обсяг інвестицій в основний капітал, інвестиційна активність, знос основних фондів.

За рівнем індустріального розвитку можна назвати такі групи територій.

До першої групи входять найбільші міста регіону та райони, що мають переважно промислову спеціалізацію.

Друга група включає райони, що займають за рівнем промислового розвитку середнє місце. У цій групі можна виділити як точки зростання, що мають високий показник за інвестиційним рівнем, так і депресивні райони.

Третя група складається з районів, які мають низький рівень розвитку промислового виробництва. Це переважно аграрні та економічно слабозвинені райони. Однак потенціал цієї групи районів може виявитися досить високим, що знаходить свій відбиток у рівні інвестиційної активності, а також у ступені зносу основних фондів [167, с.14].

Чим менш розвинений той чи інший район, тим більше віддача

кожного конкретного ефективного виробничого проекту.

Для якісної зміни технологічної структури фондів економічно міцних районів потрібні значні капітальні вкладення.

Соціальні чинники розвитку територій. До них належать комплексний коефіцієнт рівня життя, рівень грошових доходів душу населення, сальдо міграції, безробіття. Показники життя дуже тісно пов'язані з грошовими доходами населення.

Що менше населення району, то вище рівень забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури. Така ситуація характерна, як правило, для районів із високим рівнем міграції.

Однією з причин зростання міграції є згорання виробництва в депресивних районах, прагнення скорочення витрат на соціальну інфраструктуру, перехід до вахтового способу видобутку тощо. Структурне безробіття не тільки призвело до швидкого скорочення рівня життя, а й підштовхнуло міграційні процеси.

Ранжування районів і міст регіону за п'ятьма основними соціальними факторами дозволяє визначити коефіцієнти соціального розвитку, що є середньою сумою місць. Гострота соціальних проблем, високий рівень зовнішньої міграції, безробіття, падіння рівня життя гальмують економічне зростання у перспективних групах регіонів, водночас райони, де соціальна ситуація стабільна, набувають додаткових можливостей.

Фінансові показники територій. Як основні фінансові індикатори економіки районів можна відзначити такі групи параметрів:

- відсоток дотацій державного бюджету у доходній частині районного бюджету, відсоток планового дефіциту місцевого бюджету, відсоток виконання плану надходження податків та інших обов'язкових платежів до місцевого бюджету;
- відношення видатків на заробітну плату бюджетних службовців, поточних матеріальних витрат та соціальних державних капітальних, вкладень до власних доходів районного бюджету;

- структура дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств промисловості, транспорту, зв'язку та будівництва [160].

Якщо перша група параметрів переважно визначає бюджетну динаміку, то друга найбільш явно показує ступінь дотаційності районного бюджету, його залежність від регіонального бюджету та державної інвестиційної програми. Третя група показників відображає поточну фінансову ситуацію на промислових підприємствах району, що становлять основу бази бази оподаткування.

Показники ресурсного потенціалу. Головна мета регулювання регіонального розвитку полягає у створенні сприятливих умов для формування обґрунтованих внутрішніх територіальних пропорцій на базі стимулювання розвитку галузей спеціалізації та використання порівняльних переваг територій.

На основі цієї системи показників може бути проведена класифікація регіонів за потенціалом розвитку. При цьому регіони можуть бути структуровані на три групи:

- які мають значні потенціали зростання. Ці райони мають достатні резерви до саморозвитку;
- нейтральні, що у прикордонному положенні. Економіка цих районів здатна і до зростання, і до кризи. До цієї групи входять як райони, де високому рівню життя відповідають висока міграція та низька інвестиційна активність, так і райони з низьким рівнем життя, але з стабільною промисловою та інвестиційною ситуацією;
- депресивні райони, які мають реальні можливості саморозвитку. До депресивних відносяться не лише переважно аграрні чи віддалені райони, а й ряд промислових районів, де закриваються містоутворюючі промислові підприємства, високе структурне безробіття, а отже, і міграція.

Що стосується функцій органів місцевого самоврядування, то їх відображено на рис. 2.2.

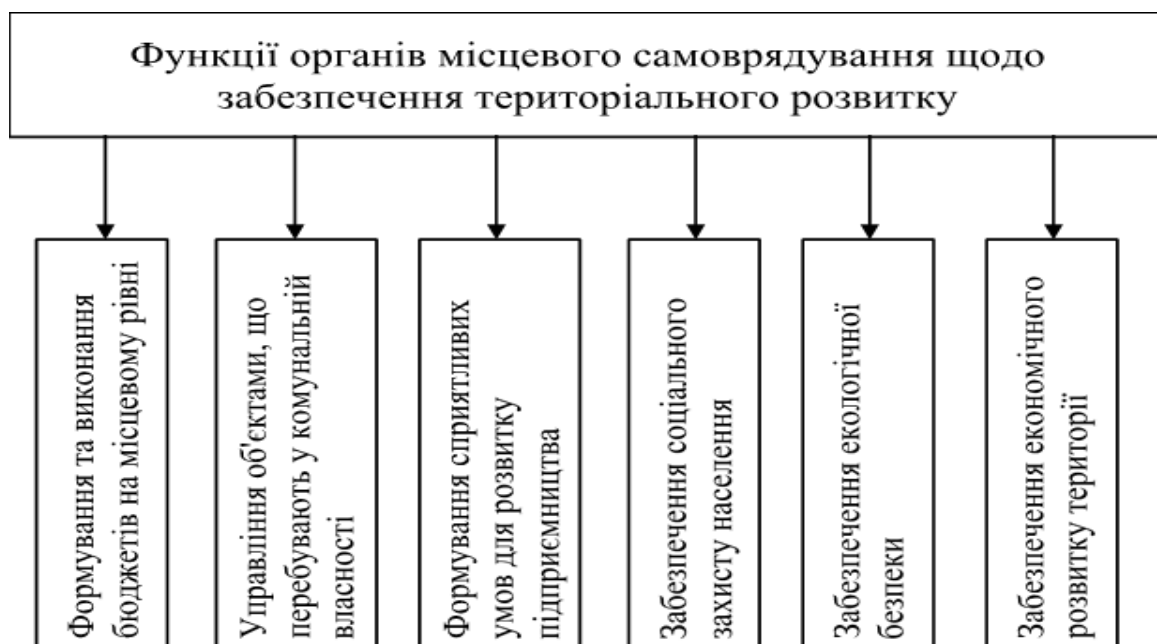

Рис. 2.2. Функції органів місцевого самоврядування щодо забезпечення територіального розвитку

При цьому необхідно зазначити, що органи місцевого самоврядування традиційно відіграють три провідні ролі у забезпеченні територіального розвитку.

Перша із зазначених ролей передбачає у присутності ініціативи керівного характеру в процесі формування та реалізації політики державного регулювання територіального розвитку. Зокрема, в межах цієї ролі проводиться моніторинг поточного стану соціально-економічного розвитку території, а також визначаються першочергові впливові фактори та окреслюються перспективи соціально-економічного розвитку території.

Друга роль передбачає адміністрування сформованих визначених програм та проектів територіального розвитку з метою досягнення поставлених завдань, контролю процесу впровадження розроблених заходів та отримання передбаченого результату.

Третя роль присвячена формуванню сприятливих умов для максимально ефективного застосування всіх наявних територіальних

ресурсів [90, с.627].

Слід при цьому прийняти до уваги, що саме органи місцевого самоврядування є головними ініціаторами формування програм територіального економічного розвитку через залучення фінансових ресурсів на загальнодержавному й місцевому рівні. Таким чином, органи місцевого самоврядування застосовують регулятивні функції з метою забезпечення територіального розвитку.

При цьому необхідно прийняти до уваги, що місцевий уряд у цьому контексті відіграє ключову роль через:

- формування сприятливих умов для розвитку фізичної територіальної інфраструктури;
- забезпечення ефективного розвитку підприємництва й бізнесу в цілому;
- раціональне застосування об'єктів комунальної власності й ефективне використання ресурсів місцевих бюджетів як фінансового базису врядування на місцевому рівні;
- ефективне управління територіальним державним сектором економіки;
- інформаційне забезпечення бізнесових структур і територіальних громад відносно територіальних ресурсних можливостей, змін у змісті регулюючих функцій на загальнодержавному й місцевому рівнях, нові можливості, інновації тощо [74, с.568].

Необхідно в процесі аналізу організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку виділяти як зовнішню, так і внутрішню складові.

Зокрема, що стосується внутрішньої складової, то в її межах здійснюється аналіз зв'язку загальнодержавного й територіального розвитку в контексті розвитку регіонів, а також визначаються відповідні напрямки й встановлюються супутні показники.

Якщо проаналізувати внутрішню складову організаційно-економічного

механізму державного регулювання територіального розвитку в цілому, то вона забезпечує:

- визначення територіальної соціально-економічної політики, яка, у свою чергу, відповідає за соціально-економічну структуру держави й її регіонів;
- формування соціально-економічних програм розвитку й їх фінансове забезпечення;
- розвиток загальнонаціональної інфраструктури з фізичної, фінансової й юридичної точки зору.

При цьому центральні органи виконавчої влади забезпечують формування політико-економічних умов для державного регулювання територіального розвитку, що, у свою чергу, передбачає формування необхідної інфраструктури й загальнонаціонального клімату підприємницької діяльності [56, с.29].

Необхідно також звернути увагу на забезпечення взаємодії між центральними органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування у контексті державного регулювання територіального розвитку. При цьому виділяють такі моделі подібної взаємодії:

Перша модель – формування загальнонаціональної державної політики територіального розвитку, призначення територіальних органів управління, контроль діяльності територіальних органів управління стосовно виконання рішень центральних органів виконавчої влади, реалізація державної політики територіального розвитку на рівні окремих територій, відсутність ініціативи щодо створення власної моделі територіального розвитку.

Друга модель – виокремлення ключових напрямків державної політики територіального розвитку, вибіркоче призначення регіональних органів управління, контроль діяльності територіальних органів управління стосовно виконання рішень центральних органів виконавчої влади, розробка та реалізація державної політики територіального розвитку на основі принципів відповідної загальнодержавної політики, відповідальність за впровадження

державної політики територіального розвитку перед центральним урядом.

Третя модель – координація дії органів місцевого самоврядування, відповідність за впровадження програм територіального розвитку на загальнонаціональному рівні, закріплення влади й відповідальності органів місцевого самоврядування на конституційному рівні, обрання органів місцевого самоврядування виключно населенням визначної території [170].

Якщо розглянути особливості цих моделей більш детально, то перша з них орієнтована на забезпечення державної політики територіального розвитку з незначної роллю органів місцевого самоврядування.

У межах другої моделі взаємодії центральних органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування здійснюється територіальне управління неконцентрованого типу. Слід звернути увагу на те, що у цій ситуації центральні органи виконавчої влади частково призначають органи місцевого самоврядування, які є відповідальними за реалізацію державної політики територіального розвитку. При цьому органи місцевого самоврядування чинять суттєвий вплив на розробку й реалізацію державної політики територіального розвитку оскільки в даному випадку регіональна політика більше орієнтована на забезпечення потреб визначеної території. При цьому органи місцевого самоврядування залишаються відповідальними перед центральними органами виконавчої влади [107].

Що стосується третьої моделі взаємодії центральними органами виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, то вона являє собою модель, у якій органи місцевого самоврядування мають конституційно закріплену владу й відповідальність та обираються виключно населенням визначної території. Відповідно, влада у цій моделі зосереджена на рівні регіонів.

Слід звернути увагу на те, що в нинішніх умовах Україна знаходиться у стадії трансформації першої моделі взаємодії центральних органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування до другої моделі. При цьому розширюється перелік повноважень органів місцевого

самоврядування, збільшується рівень їх самостійності у прийнятті рішень, що в остаточному випадку дозволить підвищити загальну ефективність державного регулювання територіального розвитку на рівні регіонів.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання регіонального розвитку формується на основі концепції та принципів державного управління та має максимально враховувати специфічні особливості соціально-економічного середовища регіону, масштаб впливу на неї варіативності внутрішніх та зовнішніх факторів. Очевидно також, що організаційно-економічний механізм формується з необхідності виконання ієрархії поставленої мети і має виражатися у досягненні показників якісного розвитку регульованої соціально-економічної системи, що визначається суб'єктами управління [73, с.59].

Встановлені параметри розвитку регіону (як регульованої соціально-економічної системи) і муніципалітетів (як підсистем регулювання), що входять до нього, визначають напрями формування регіональної економічної політики і, отже, ієрархію цілей механізму державного управління виходячи з особливостей і факторів регіонального соціально-економічного середовища.

Даний механізм дозволяє оцінити відповідність цілей та методів, стратегічних та оперативних цілей державного регулювання поточному стану регіональної економіки, можливостям та потенціалу об'єктів регулювання, спрогнозувати потребу в ресурсах (в тому числі ресурсах управління) та ефективність реалізованих заходів [180].

При цьому головною метою формування організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку є визначення напрямку керуючих процесів в умовах обмеженості ресурсів через розробку програми ефективних дій для системи в цілому та безпосередньо для кожного з рівнів ієрархічної структури, що зрештою має сприяти переходу регіональної економіки до якісно нового рівня розвитку.

Таким чином, ефективне формування та функціонування механізму державного регулювання визначається концепцією та принципами

державного управління та обумовлено виконанням таких необхідних підготовчих заходів:

1) визначення повноважень та відповідальності всіх рівнів системи державного регулювання виходячи з принципу ієрархічності та делегування повноважень;

2) оцінка наявної ресурсної бази здійснення процесу державного регулювання та джерел фінансового забезпечення;

3) визначення та аналіз характерних властивостей та особливостей елементів системи державного регулювання для обліку їх у процесі реалізації цілей механізму управління;

4) створення інформаційно-аналітичної підсистеми державного регулювання регіональних економічних процесів, необхідної для збирання та опрацювання інформаційних потоків, супутніх реалізації цілей державного управління, та забезпечення «зворотного зв'язку» між суб'єктами та об'єктами управління;

5) розробка та структурування інструментарію оцінки ефективності як самої системи державного управління, так і процесу реалізації цілей державного регулювання на основі індикативних показників відхилень та ступеня їх впливу;

6) побудова моделі реалізації управлінських процесів з урахуванням структурних зв'язків та залежностей системи державного регулювання регіональної економіки;

7) розробка системи оцінки якості державного регулювання [198].

Крім того, реалізація управлінського процесу системи державного управління визначається властивостями механізму державного регулювання, що відображають складність структурованих зв'язків та відносин як між суб'єктами управління всередині системи, так і між системою в цілому та регульованою нею соціально-економічним середовищем. До властивостей механізму державного управління можна віднести:

1) цілеорієнтованість механізму державного регулювання;

2) пріоритетний характер виконання кінцевих цілей державного регулювання регіонального соціально-економічного розвитку та другорядність самого механізму управління, що означає можливість та необхідність зміни та коригування механізму у разі його невідповідності потребам державного управління;

3) динамічний характер механізму державного регулювання, зумовлений варіативністю параметрів регіонального економічного середовища та загальної ринкової кон'юнктури, що відбивається на процесі визначення цілей та застосовуваних методів державного управління;

4) взаємопов'язаність та взаємозумовленість етапів реалізації управлінського процесу, пов'язана з ієрархічністю суб'єктів управління розмежуванням їх повноважень;

5) досить жорсткий ступінь регламентованості процесу функціонування механізму державного регулювання, зумовлений необхідністю зовнішнього контролю з боку суб'єктів управління та незалежних громадських структур;

6) дискретність механізму державного управління, пов'язана зі складністю керованих процесів та поступовим нерівномірним проявом синергетичного ефекту від взаємодії елементів державного регулювання;

7) циклічність процесів функціонування механізму державного регулювання, що відображає безперервність та повторюваність регламентованих етапів реалізації управлінських процесів незалежно від їх тимчасових та якісних характеристик;

8) висока залежність життєздатності та ефективності механізму від якості ресурсів державного управління, компетентності суб'єктів управління та адекватності сприйняття регіональним соціально-економічним середовищем конкретного управлінського процесу та системи державного регулювання в цілому;

9) прозорість механізму державного регулювання як необхідну умову

підвищення ефективності та соціальної орієнтованості заходів державного управління економічними процесами та формування регіональної економічної політики [104, с.182].

Процес формування організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку реалізується у таких основних етапах:

1) визначення цілей і підцілей та завдань регіональної економічної політики, проблем та потреб оперативного та стратегічного характеру, на вирішення яких спрямоване формування механізму державного управління;

2) розробка концепції та принципів державного управління регіональною економікою з урахуванням сучасних тенденцій державного регулювання;

3) структурування управлінських зв'язків та розподіл повноважень для реалізації цілей механізму державного управління;

4) формування стратегій, програм та планів реалізації заходів державного регулювання виходячи з практичної реалізації функцій механізму державного регіонального управління.

Етапи формування механізму державного управління багато в чому підпорядковані впливу, по-перше, цільової спрямованості та орієнтованості як самого механізму, так і обумовлених ним управлінських процесів, по-друге, системно-структурного характеру зв'язків суб'єктів управління, по-третє, синергетичного ефекту реалізації заходів державного регулювання [101].

Якщо взяти до уваги факт цільової орієнтованості механізму державного регулювання регіональних організаційно-економічних процесів, сам управлінський процес представляється як поетапна реалізація стратегічних заходів регіональної економічної політики, що формують основу переходу до якісно нового рівня розвитку, а також конкретних заходів програмного характеру, що визначають досягнення цілей за певними напрямками. Отже, процес функціонування механізму державного

регулювання, можна подати у вигляді схеми реалізації проекту.

Таким чином, система державного регулювання економіки за своїми цілями реалізується за допомогою комплексу проектів, які у свою чергу реалізують ті чи інші сторони та аспекти державного управління.

У результаті кожна підціль державного регулювання є основою окремого проекту, який реалізується за допомогою системного механізму, який побудований під особливості, умови та цілі даного конкретного проекту та має стандартну структуру. Механізм реалізації проекту найбільш ефективний і результативний в умовах об'єднання зусиль та можливостей усіх рівнів влади (місцевої, регіональної та державної) та інвестора (у разі реалізації виробничого проекту). У цьому взаємодія учасників має здійснюватися з принципів соціальної значимості і – за умов державно-приватного партнерства – рентабельності [54, с.21].

Відповідно до представленої на рисунку 2.3 взаємодії рівнів влади при формуванні механізму державного регулювання, який відбувається таким чином: насамперед розробляються цілі державного регулювання, виходячи зі стратегічних та оперативних завдань державного управління регіональною економікою. Цей процес включає формування та прийняття нормативно-правових актів, визначальних відповідальність і повноваження учасників і ресурсне забезпечення.

Наступною стадією є реалізація проекту, виконання проміжних цілей механізму державного регулювання. Очевидно, що обидві наведені вище стадії вимагають виконання відповідних дій механізму державного управління та наявності необхідних ресурсів.

Особливого значення реалізація заходів державного регулювання, спрямованих на модернізацію та диверсифікацію економіки регіонів, набуває в умовах прояву кризових явищ. Це викликано тим, що на проблеми, що вже були, і диспропорції в регіональних економіках накладаються нові труднощі, пов'язані з падінням обсягів виробництва, реалізації продукції.

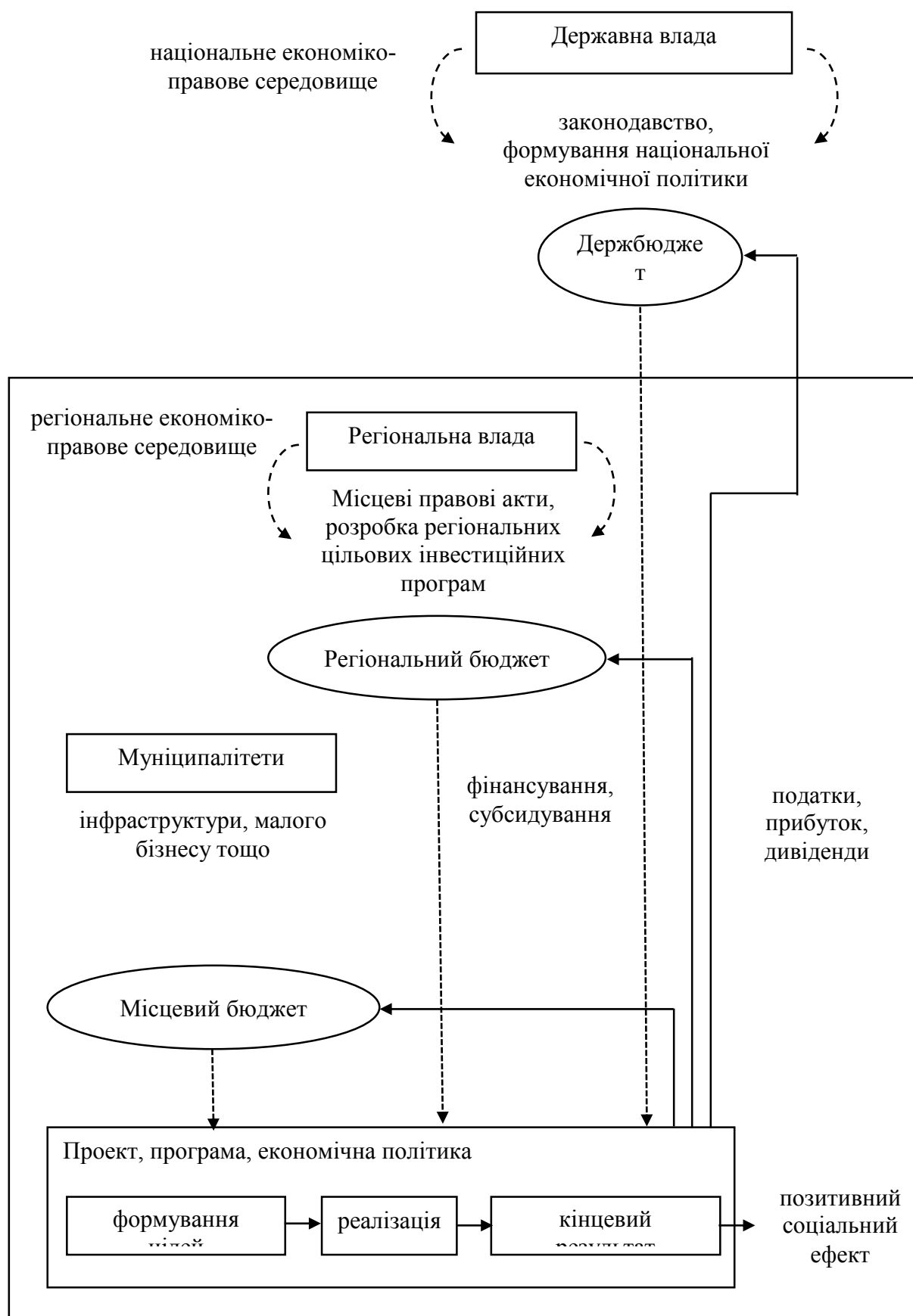

Рис. 2.3 Структура формування механізму державного регулювання.

Найбільш гостро ці проблеми стоять у регіонах з однією переважаючою галуззю у валовому регіональному продукті, що викликало необхідність державного втручання та вжиття відповідних заходів, спрямованих на підтримку та диверсифікацію економіки таких регіонів та міст. Інструментарій такої підтримки включає реалізацію описаних методів державного регулювання (фінансових та нефінансових) на основі розроблених програм соціально-економічного розвитку та регіонів та комплексних інвестиційних планів модернізації мономіст. В цілому, проектний підхід до механізму державного регулювання дозволяє підвищити його ефективність і більш точно визначати орієнтири державної регіональної економічної політики виходячи з наявного потенціалу та з урахуванням факторів соціально-економічного середовища, що змінюються [194, с.834].

Поряд з особливостями формування та функціонування принципове значення мають також цілі організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку, серед яких виділяються:

- 1) досягнення програмованих показників соціально-економічного розвитку регіону виходячи з напрямів, закладених регіональною економічною політикою;
- 2) підвищення ефективності заходів державного регулювання;
- 3) створення системи недопущення та оперативного реагування на появу негативних тенденцій у регіональній економіці;
- 4) формування якісно нових економіко-правових умов та зміцнення економічного потенціалу регіону та муніципалітетів за допомогою вжиття необхідних нормативно-правових актів та реалізації заходів щодо створення необхідної інфраструктури з метою покращення інвестиційної привабливості.

Функціонування механізму державного регулювання організаційно-економічного розвитку регіону та формування регіональної економічної політики складається з низки послідовних етапів (рис. 2.4).

Рис 2.4 Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку регіону.

На першому етапі відбувається формування цілей державного регулювання, визначених, з одного боку, наявними стратегіями соціально-економічного розвитку регіону, з іншого боку, державною економічною політикою.

Далі, виходячи з зазначених цілей державного регулювання, формуються основні передбачувані напрями регулювання регіональної економіки в середньостроковій та довгостроковій перспективі, що визначають необхідність аналізу об'єктивних регіональних умов та факторів, а також перспектив розвитку зовнішньоекономічного середовища, міжрегіональної інтеграції, зміни загальносвітової ринкової кон'юнктури. За допомогою отриманих даних відбувається уточнення та актуалізація напрямків державного управління регіональним соціально-економічним розвитком [73].

На третьому етапі виділяються найбільш пріоритетні напрями державного регулювання виходячи з поточної соціально-економічної ситуації в регіоні, критеріїв пріоритетності, що мають, головним чином, соціальну спрямованість, а також наявність та доступність ресурсів безпосередньо системи державного управління, які встановлюються існуючою нормативно-правовою базою [81, с.50].

На наступному етапі на основі аналізу сформованих передумов соціально-економічного розвитку регіону відбувається формування регіональних програм державного регулювання та узгодження їх з державними програмами з метою забезпечення максимальної узгодженості за цілями, джерелами фінансування та очікуваними результатами від реалізації.

На п'ятому етапі формується інструментарій, необхідний для реалізації програмних заходів щодо здійснення процесу регулювання економічного розвитку і адекватний регіональним умовам, що діють, чинному державному законодавству, а також проведений в країні економічній політиці. Цей інструментарій включає:

- 1) формування нормативних актів державного регулювання на

регіональному та місцевому рівнях;

2) формування економічних важелів стимулювання державно-приватного партнерства;

3) надання державних гарантій суб'єктам бізнесу, які здійснюють або беруть участь у реалізації проектів, що мають високу соціальну значущість для регіону та муніципалітетів, а також створення позитивного образу даних інвесторів серед населення.

У процесі реалізації заходів державного управління регіональним соціально-економічним розвитком відбувається коригування здійснюваних програм державного регулювання через оцінку ефективності та соціальної значущості, що досягається, визначення відповідності вироблених витрат отриманим результатам, а також за допомогою контролю з боку громадянського суспільства [78].

Очевидно, що здійснення процесу державного регулювання та досягнення поставленої мети потребує вдосконалення розглянутого механізму державного управління на основі реалізації низки заходів.

1) Формування механізму цільового стратегічного планування з урахуванням наявних у регіону ресурсів та їх ефективного використання, регіональних особливостей та специфіки, сильних та слабких сторін соціально-економічного потенціалу, позитивних та негативних тенденцій розвитку.

2) Розробка практичних заходів державного регулювання через формування та виконання стратегій та програм соціально-економічного розвитку виходячи з проектного підходу до їх реалізації.

3) Децентралізація внутрішньо-регіонального механізму державного регулювання із забезпеченням самодостатності та автономності місцевого самоврядування.

4) Формування прозорої системи контролю за реалізацією програм соціально-економічного розвитку в рамках механізму державного регулювання через зміцнення та підвищення ролі громадянського

суспільства.

Одним із суттєвих позитивних факторів використання програмно-цільового планування реалізації механізму державного регулювання організаційно-економічного розвитку є можливість коригування та впливу, як на бажані цілі, так і на застосовувані засоби, виходячи із умов соціально-економічного середовища, що змінюються. При цьому необхідності в кардинальній зміні вибудованої системи реалізації програми (за умови достатньої та якісної попередньої опрацювання програмних питань) не виникає [147, с.225].

Очевидно, що для максимально якісного виконання будь-якої цільової програми, при її розробці необхідно дотримуватись умов функціонування самого механізму державного регулювання, в рамках якого і відбувається реалізація програм.

Те, наскільки точно і повно будуть виконані дані умови, визначає результативність цільової програми, що розробляється, і механізму державного управління, рівень його впливу на соціально-економічні процеси і, отже, ефективність заходів, що здійснюються з формування регіональної економічної політики.

Однією з умов прийняття та реалізації регіональних та муніципальних цільових комплексних програм є забезпеченість джерелами фінансування. Дана обставина представляє, на сьогоднішній день, серйозну перешкоду для більшості регіонів і муніципалітетів, що не мають достатнього обсягу власних бюджетних коштів не тільки на реалізацію перспективних програм, але і для забезпечення поточних видаткових зобов'язань відповідно до бюджетного кодексу. Очевидно, що в умовах нестачі коштів для реалізації передбачених заходів сама доцільність здійснення програм ставиться під сумнів. Негативними наслідками недофінансування може стати як недосягнення цільових показників, а й негативна ефективність у результаті розпилення коштів [16, с.147].

У таких умовах особливого значення набуває консолідація ресурсів

муніципальної, регіональної та державної влади, а також формування механізму державно-приватного партнерства. З погляду державного регулювання економічних процесів такий спосіб здійснення цільових показників комплексних програм є найкращим, так як дозволяє, по-перше, найбільш раціонально використовувати обмежені бюджетні ресурси, по-друге, застосовувати нефінансові інструменти регулювання економічної політики: головним чином через прийняття нормативно-законодавчих актів, які забезпечують режим сприяння для інвесторів.

Крім того, постійний контакт із суб'єктами економічних відносин дозволяє найбільш повно оцінити потреби регіональної соціально-економічної системи у необхідних заходах державної підтримки та регулювання, результативність та ефективність заходів, що здійснюються, а зрештою – створити найбільш дієву модель державного регулювання економічної політики регіону.

Основна мета механізму державного регулювання регіональної економіки – досягнення принципово нового рівня та якості соціально-економічного розвитку регіонів на основі формування та реалізації переліку заходів, що впливають на соціально-економічні процеси шляхом консолідації ресурсів та спрямування їх на досягнення цілей державного регулювання в умовах децентралізації та модернізації [63].

У результаті формується система регіонального управління соціально-економічним розвитком, де, з одного боку, забезпечуються поточні видаткові функції, зумовлені, переважно, сукупністю соціальних зобов'язань, з іншого боку – формуються якісно нові умови соціально-економічного середовища, створені задля розвитку та забезпечують економічну безпеку регіону [5, с.29].

Сформований організаційно-економічний механізм державного регулювання територіального розвитку дозволяє врахувати чинники та особливості регіональної економічної системи, що склалася, зорієнтувати їх у напрямку стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіону.

Сформований на основі системних властивостей механізм є логіко-структурною моделлю реалізації цілей державного регулювання регіональної економіки, узгоджених із передумовами регіонального розвитку та національними програмами.

Науковою новизною механізму є його орієнтованість на регіональні цілі, які реалізуються адекватними інструментами економічного стимулювання та державними гарантіями.

2.3. Зарубіжний досвід державного регулювання територіального розвитку

У кожній країні, але в різних формах є присутніми елементи державного регулювання регіонального розвитку. Спори, які часто виникають з приводу існування регіональної політики, пов'язані з тим, що часто важко визначити усвідомлену і дієву регіональну політику, якщо різні державні інститути, що впливають на регіональний розвиток, погано координують свою діяльність. Регіональна політика може бути активна, інституціонально відособлена, оснащена спеціалізованими інструментами, а може бути і малопомітна, слабо виділятися серед інших напрямів діяльності держави.

Останніми роками в Україні все більше уваги стало приділятися питанням вдосконалення територіального облаштування країни і управління регіональним розвитком. Йдеться про вдосконалення економічного механізму регіональної політики, включаючи міжбюджетні стосунки, розробку прогнозів, планів і програм соціально-економічного розвитку регіонів і територіальних громад, державно-приватне партнерство у сфері інвестиційної діяльності, використання різних інструментів підвищення ефективності регіональної економіки. У країні прийнятий ряд законів, націлених на рішення актуальних проблем розвитку територій. Урядом України затверджена «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–

2027 роки та план заходів з її реалізації», спрямована на забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів країни, скорочення рівня міжрегіональної диференціації в соціально-економічному стані регіонів і якості життя громадян. Програма покликана сформувати умови, що дозволяють кожному регіону мати необхідні і достатні ресурси для забезпечення гідного рівня життя населення, комплексного розвитку і підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки [122, с.87].

Практика, що склалася в той же час, і використовувані методи регулювання територіями далеко не завжди (і не повною мірою) враховують значні відмінності в природних умовах, в розселенні населення, в рівні соціально-економічного розвитку окремих регіонів, не дозволяють усебічно оцінити і ефективно реалізувати їх ресурсний потенціал, обґрунтувати пріоритети регіонального розвитку. Тому певний інтерес представляють аналіз зарубіжного досвіду регулювання територіями і висновки про можливість його використання у вітчизняній практиці, звичайно ж, з урахуванням української специфіки [211, с.201].

Важливим місцем в ідеології державного регулювання регіонального розвитку є уявлення про те, що до головних її об'єктів відносяться різного роду регіональні (просторові) нерівності, будь то відмінності в рівнях розвитку, зайнятості або доходів населення, а також різні умови підприємництва. Тому суттю державного регулювання регіонального розвитку є зведення до мінімуму нерівностей, що створюють підґрунтя, на якому виникають соціальні конфлікти, країни, що перешкоджають соціально-економічному розвитку, в цілому. Для того, щоб визначити завдання державного регулювання регіонального розвитку і засоби їх рішення, необхідно розібратися спочатку в причинах основних нерівностей (рис.2.5).

Регіональна політика (державне регулювання регіонального розвитку)

□ це діяльність органів державної влади по управлінню політичним, економічним і соціальним розвитком країни в територіальному

(регіональному) аспекті.

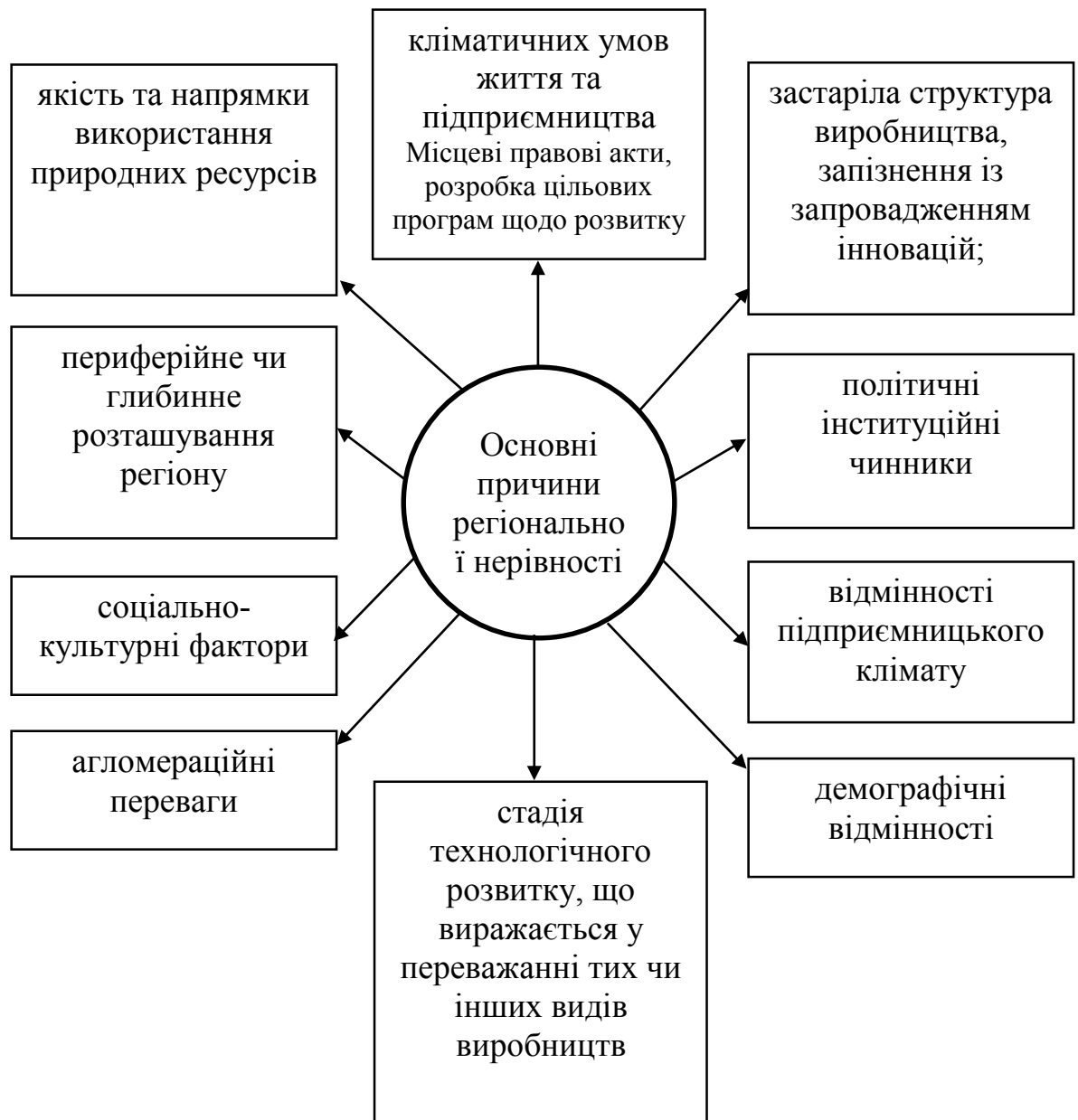

Рис. 2.5 Основні причини регіональної нерівності.

Вона націлена на вибудовування стосунків між державою і його складовими частинами – регіонами, а також між регіонами. За допомогою регіональної політики держава забезпечує свою участь в регулюванні ринкових процесів. У багатьох країнах з ринковою економікою накопичений значний досвід рішення регіональних проблем з використанням заходів різного характеру – законодавчих, адміністративних, економічних,

здійснюваних як на державному рівні, так і місцевими органами влади. Починаючи з 1960–1970-х рр. регіональна політика в промислово розвинених країнах остаточно оформляється як цілісна система заходів, використовуваних державою для вдосконалення територіальних пропорцій і стимулювання розвитку регіональної економіки в умовах функціонування ринку. При цьому обґрунтування пріоритетів регіонального розвитку залишається важливою складовою частиною рішень, що приймаються. Які ж конкретно економічні інструменти використовуються при здійсненні регіональної політики? При усьому різноманітті їх можна умовно об'єднати в три групи: – планування і прогнозування; – бюджетно-податкова система; – різні економічні регулятори. Вибір і дія цих інструментів багато в чому визначаються політичним і економічним устроєм різних держав, рівнем розвитку їх економіки, особливостями просторової організації господарства і характером вирішуваних на регіональному рівні соціально-економічних проблем. В той же час при усіх існуючих відмінностях можна виділити типові риси в підходах різних країн до регулювання розвитку територій, що дозволяє використати зарубіжний досвід при розробці стратегії і механізму регіональної політики в Україні [169].

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що жодна країна не має головного державного органу, що займається розробкою і реалізацією регіональної політики. Ця функція розподіляється між декількома центральними відомствами. Як правило, вона відводиться одному-двом провідним або координуючим органам. Наприклад, в Німеччині ця функція закріплена за Міністерством транспорту, будівництва і житлового господарства, в Італії – за Міністерством у справах регіонів, в Іспанії – за Генеральною адміністративною радою з планування, в Нідерландах – Міністерством житлового господарства, фізичного планування і охорони середовища, в Австралії – Комітетом з міст, на який покладені завдання фізичного планування.

У США розробкою і реалізацією регіональної політики займаються Адміністрація економічного розвитку, яка входить до складу Міністерства торгівлі і в основі діяльності якої лежить реалізація програм розвитку відстаючих і депресивних регіонів. Управління по розробці політики і адміністративно-бюджетного управління при Президентові країни, Федеральна консультативна рада з економічного розвитку, Комісія з торгівлі між штатами зі значними повноваженнями, пов'язаними з виробленням і здійсненням федеральної регіональної політики. За Президентом США відповідно до закону про співпрацю федеральної і місцевої влади закріплено право встановлювати правила, по яких розробляються і розглядаються федеральні програми і проекти, що роблять значний вплив на економічний розвиток тих або інших регіонів [27].

Для найвищих законодавчих органів багатьох країн характерна наявність спеціальних комітетів (комісій) з регіональної політики, а там, де функціонують двопалатні найвищі законодавчі органи, верхня палата є найчастіше Палатою регіонів. Це підтверджується, наприклад, тим, що в Сенаті США кожен штат представлений двома обраними представниками, у Бундесрате ФРН кожна федеральна земля представлена 3–6 обранцями залежно від числа жителів, а у французькому парламенті половина парламентарів є мерами міст [72, с.368].

Регулювання регіонального розвитку є областю діяльності не лише держави, його адміністративних і законодавчих органів, але і різного роду консультативних, проектних, експертних дослідницьких організацій.

Приміром, в Німеччині функціонує Комітет з просторової організації, який очолює в якості голови канцлер ФРН, а членами комітету є федеральні міністри, що відповідають за різні аспекти регіонального розвитку. Вироблення погоджених рекомендацій відбувається на конференції міністрів з просторової орієнтації, що об'єднує міністрів федерального і земельного рівня. Консультативний комітет з просторової організації має безпосередній робочий контакт з провідними міністерствами. Підготовка аналітичних

звітів, експертиз регіональних проектів, пропозицій по регіональному розвитку робиться Агентством по будівництву і просторовому плануванню, громадського інституту, що має статус.

Найбільший інтерес представляє близька вітчизняній практиці розробка прогнозів, планів і програм регіонального розвитку, що склалася у Франції. У планах і програмах, що розробляються в цій країні з кінця 1940-х рр., висувалися ті або інші пріоритетні цілі регіонального розвитку :

- облаштування атлантичного «фасаду» держави;
- відродження і оновлення старих промислових центрів;
- стимулювання розвитку малих і середніх міст;
- поліпшення комунального обслуговування в сільській місцевості та ін [80, с.219].

Проте на відміну від директивного планування (обов'язкового для виконання), що застосовувалося в колишньому СРСР, п'ятирічні плани національної економіки, що розробляються у Франції, носять індикативний (рекомендаційний) характер. Для планування національної економіки в країні утворені 22 економіко-планувальні райони, межі яких дуже близькі до рубежів історичних провінцій. У кожному з них засновані спеціальні органи (департаментні і міждепартаментні комітети), покликані здійснювати підготовку програм регіонального розвитку і контроль за їх реалізацією . У свою чергу економіко-планувальні райони об'єднані в сім великих економічних районів: Паризького, Північного (Нор-Па-де-Кале), Східного, Ліонського (Центр-Схід), Західного, Південно-західного і Середземноморського [206].

Однією з перших пріоритетних регіональних проблем, що вирішувалися при активній підтримці держави, стала децентралізація паризької промислової агломерації, в якій були сконцентровані приблизно 1/5 економічно активного населення і промислового потенціалу країни, понад 2/3 науковців, половина інженерного персоналу і так далі. З цією метою використовувалася система економічних стимулів, у тому числі

фінансових (позики, пільги при придбанні заміських ділянок під промислові підприємства та ін.).

Нині у Франції є Генеральний план територіального пристрою на певний період. Основні державні кошти виділяються на розвиток комунікацій, освіти, міського господарства, на підвищення ефективності зайнятості населення. Особливістю французької регіональної політики є її орієнтація на концепцію полюсів росту, відповідно до якої уряд Франції зосередив зусилля на розвитку регіональних столиць – полюсів (центрів) росту [91, с.108].

Також у Франції накопичений досвід цілеспрямованого проведення регіональної інноваційної політики. Її провідниками виступають створювані на місцях так звані «платформи місцевої ініціативи», які за рахунок визначення специфіки регіону або місцевого співтовариства вибирають інструменти, що дозволяють забезпечити стабільніший розвиток території. Велика автономія при виборі рішення досягається завдяки місцевим фондам позик, різноманітності учасників (проектувальників, інвесторів, експертів), розділенню повноважень фінансуючих органів і органів управління, а також самостійному визначенню типів підтримуваних підприємств і їх спеціалізації. Для Франції, як і для Європи в цілому, характерне міжрегіональне і міжмуніципальне партнерство в сфері інноваційної політики [175].

При цьому учасники територіальних об'єднань погоджують свою податкову і соціальну політику по відношенню до інвесторів і разом вибирають пріоритетні напрями розвитку інновацій. У Франції координаційні функції здійснює Делегація по облаштуванням територій і регіональному розвитку. Міжвідомчим комітетом з облаштування і розвитку територій з урахуванням пропозицій Делегації по облаштуванням територій і регіонального розвитку приймаються рішення, а Національним комітетом з облаштування території готуються пропозиції, пов'язані із здійсненням регіональної політики, яка узгоджується з національним урядом, органами

місцевого самоврядування і Європейським союзом. Також Національним комітетом здійснюється підготовка планів регіонального розвитку. Проекти, відібрані вищезгаданими інститутами, фінансуються Фондом облаштування і розвитку території [143].

У Італії розробкою і реалізацією регіональної політики займаються Міністерство у справах регіонів, Конференція «Держава – регіони». Конференція «Держава – регіони» збирається двічі в місяць. На ній є присутніми представники усіх регіонів країни, а при необхідності і представники тих або інших міністерств. Право скликати Конференцію закріплене за головою Ради міністрів. Він має один голос, а регіони, разом узяті, – також один голос (тобто по 50 %). Головні завдання, які ставлять Конференції, полягають в підготовці погоджених пропозицій до проекту бюджету, а також в державній підтримці слаборозвинених регіонів.

У Іспанії розробка і реалізація регіональної економічної політики є прерогативою Генеральної адміністративної ради з планування, Ради з фінансової політики автономних співтовариств, Національної комісії з місцевої адміністрації. Разом з ними регулюванням певних аспектів регіонального розвитку займаються спільні комісії (асоціації, конференції) центрального уряду і автономних співтовариств [68].

У США на початку 60-х років почався швидкий ріст організацій, що сприяють регіональному розвитку. Причиною цього було державне втручання в економіку регіонів шляхом прийняття на федеральному рівні ряду законів, що сприяли регіональному розвитку. Назви виникаючих організацій були різні: регіональне агентство по плануванню, рада (комітет) при місцевій владі, організація розвитку і т. д., і до 1967 року їх кількість зросла до 350. Загальною для них стала назва «Рада». З метою координування їх роботи була створена Національна асоціація регіональних рад, конференції якої проходили щороку. Регіональна політика федерального уряду і штатів обґрунтовується за участю великих дослідницько-

інформаційних центрів.

У США регіональні корпорації здійснюють комплексні заходи, що функціонально займаються стимулюванням розвитку регіонів, в першу чергу споруджуючи і модернізуючи об'єкти інфраструктури. Зокрема, прикладом регіонального програмування в США, що здобув світову популярність, є державна корпорація по розвитку долини річки Теннессі, розташована на південному сході країни. У Нідерландах з початку 1970-х років діють п'ять державних інвестиційних компаній, кожна з яких має свій ареал діяльності. Наприклад, однією з компаній, що брала участь в регіональному розвитку Південного Лімбурга, є LIOF. Вона функціонує і зараз; 91 % її статутного капіталу є долею центрального уряду, провінція Лімбург має в розпорядженні долю 8 %, муніципалітетам належить доля в 1 %. Регіональних інвестиційних компаній з такими ж функціями є у Бельгії, Швеції і багатьох інших європейських країнах. Про ріст солідарності регіонів при вирішенні різних питань економічного, соціального і культурного життя свідчить створення різного роду координуючих організацій-асоціацій. До таких організацій, зокрема, потрібно віднести Національну асоціацію муніципалітетів (громад) – в Німеччині, Постійну раду регіонів і Асоціацію комун – в Італії, Асоціацію місцевих органів влади – в Нідерландах, Асоціацію рад міст і Асоціацію муніципалітетів – в Швеції. Головним завданням цих асоціацій є обмін досвідом управління і господарювання і відстоювання загальних інтересів регіонів (муніципалітетів) при взаємодії з центральною владою, яка у більшості країн офіційно визнає асоціації як своїх ділових партнерів [154].

Успішний досвід ведення регіональної політики показують Європейський союз, США і Китай.

Регіональна політика ЄС — це найважливіший елемент європейської інтеграції. Домінуючою концепцією в європейському регіоналізмі є «розвиток знизу». При цьому опорою служить регіональна влада і внутрішні

джерела фінансування.

На рис. 2.6 представлені ключові напрями, здійснювані у рамках реалізації регіональної політики.

Рис 2.6 Напрями регіональної політики.

Регіональну політику США можна привести як класичний приклад стимулюючої політики, яка заохочує самостійність розвитку регіонів. Саме така політика дозволила штату Каліфорнія, ВВП якої порівнянний з найбільшими світовими державами, перетворитися з видаленого штату «Дикого Заходу» у світовий центр високих технологій. Розвиток депресивних регіонів стимулюється фінансовою допомогою з федерального бюджету або створенням підприємницьких зон з преференційним режимом. Американським досвідом спростовано уявлення про географічну периферію.

Людська енергія сприяла перетворенню штату на периферії у світовий полюс із створеним інформаційним інтернет-простором.

Для регіональної політики Китаю характерна поетапність. Провінції Китаю включені в міжнародний розподіл праці на основі авторитарної державної влади. У приморських провінціях, в яких найбільш розвинене промислове виробництво, були створені спеціальні економічні зони, що є «локомотивами» відкритої економіки [195].

На рис. 2.7 представлені інструментарії регіональної економічної політики в проблемних (депресивних) регіонах.

Рис 2.7. Інструментарій регіональної економічної політики (у проблемних регіонах).

Виходячи з історичного світового досвіду можна стверджувати, що найбільшою ефективністю характеризується регіональна політика Китаю. Незвичайна стійкість китайської цивілізації багато в чому пов'язана з регіональним різноманіттям культурно-історичних форм.

На особливу увагу заслуговує досвід державної регіональної політики Канади відносно освоєння природних ресурсів Півночі і підтримки корінних народів. Так, в 1960-і рр. в Канаді були прийняті і реалізовані спеціальні програми розвитку північних територій (програми «Обличчям на Північ», «Дорога до ресурсів» та ін.). Тут знайшла своє втілення концепція створення і розвитку північних міст як центрів економічної активності усієї прилеглої території. Вкладення федерального уряду в промислову і соціально-побутову інфраструктуру таких міст іноді складають до 75 % загальних вкладень в освоєння того або іншого родовища.

Економічна політика, що проводиться владою Канади і США відносно північних територій, придбала форму протекціонізму : вона спрямована на всемірну підтримку і підвищення конкурентоспроможності місцевих підприємств. Держава надає пряму фінансову допомогу в реалізації найбільш капіталомістких проектів на півночі (у дорожньому будівництві, спорудженні об'єктів енергетики і інших комунікацій, в створенні гірничопромислових підприємств) або здійснює підтримку підприємництва непрямим шляхом, виділяючи грошові кошти на науково-дослідні і проектні роботи, а також на виконання соціальних, екологічних і інших програм. Безперечний інтерес для практики стратегічного планування і прогнозування розміщення продуктивних сил в Україні в умовах ринкової економіки представляє досвід регіональної політики азійських держав – Японії, Індії [197].

Державне регулювання регіонального розвитку в Японії безпосереднім чином пов'язане з індикативним плануванням, в процесі якого велика роль відводиться тісній взаємодії держави і приватного бізнесу. Плани соціально-економічного розвитку, що регулярно приймалися з 1950-х рр., представляють, по суті, державні програми, орієнтовані і мобілізуючі окремі сектори економіки на виконання загальнонаціональних завдань.

З прийняттям кожного нового плану посилювався його регіональний аспект. Так, в Плані розміщення промисловості (1961-1970 рр.) передбачалося обмеження концентрації промисловості в агломерації Токіо-

Йокогама, Нагоя-Іоккаїті, Осака-Кобе і створення нових промислових вузлів в слаборозвинених регіонах Хоккайдо та ін. В плані 1967–1971 рр. пріоритет був відданий прискореному розвитку інфраструктури у відсталіших регіонах. У подальших планах ставилися завдання раціональнішого розміщення продуктивних сил і населення по території країни, а також розосередження адміністративних функцій державних установ і так далі.

Для здійснення регіональної політики в Японії використовуються різні методи: субсидії центрального уряду місцевим органам влади для будівництва об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури (найчастіше автодоріг і портових споруд), державні позики в цілях прискорення будівництва важливих індустріальних об'єктів, надання податкових пільг компаніям, що створюють виробничі потужності в регіонах та ін., що розвиваються

Відмінними рисами регіональної політики Японії є:

- по-перше, яскраво виражений законодавчий початок в питаннях регіонального розвитку і розміщення продуктивних сил (ні у одній країні Заходу не існує подібного комплексу законів, що відбивають практично усі сторони регіонального планування);
- по-друге, відсутність системи субсидування приватних інвестицій, широко поширеною в країнах Західної Європи, США і Канаді;
- по-третє, первинна увага до питань розвитку інфраструктури як стратегічного напрямку японської індустріалізації, пов'язаного зі збільшенням експорту;
- по-четверте, включення в загальнодержавні плани соціально-економічного розвитку країни планів територіального розвитку, що сприяють регулюванню регіональних пропорцій національної економіки.

Серед країн, що розвиваються, Індія має найбагатший досвід в області планування і управління державою. Проте на відміну від Китаю, де аж до 1990-х рр. вирішальну роль в регулюванні економічного розвитку грав державний сектор, в Індії разом з державою в здійсненні регіональної

політики активно брав участь приватний національний і іноземний капітал [202].

Для Індії, як і для України, характерна значна нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих територій. Тому пріоритетними напрямками регіональної політики держави в останні десятиліття стали:

- розвиток найбільш відсталих територій в глибинних частинах країни, де переважає дрібнотоварне сільськогосподарське виробництво зі збереженням пережитків феодалізму;
- децентралізація найбільших промислово-портових центрів (Мумбаї, Колкати, Ченнаї), в яких сконцентрована близько 70 % промисловості країни;
- розміщення промислових підприємств зовні метрополітенських ареалів;
- створення так званих «коридорів росту» – транспортних магістралей з приморських в центральні регіони, до яких тяжіють багато промислових новобудов та ін.

Основна ланка в регіональному розвитку Індії, яка є федеральною державою, – це штати, створені в 1950-і рр. головним чином за національно-етнічним принципом (нині в країні виділяється 28 штатів і 7 союзних територій) [212].

З одного боку, штати мають великі можливості для самостійного економічного розвитку. У їх компетенцію входять:

- проведення аграрних перетворень;
- використання земельних, водних і лісових ресурсів;
- розвиток дрібної і середньої промисловості. А з іншого боку, тут проявляються місницькі тенденції в діяльності регіональних етнічних еліт, що зрештою веде до відомої автаркії і завдає збитку розвитку усїєї країни і її окремих частин.

До загальних недоліків регіональної політики в країнах, що розвиваються, відносяться:

- відсутність усебічно розробленої стратегії регіонального соціально-

економічного розвитку;

- низька якість розрахунків і обґрунтувань регіональних проектів і програм (слабкий зв'язок між галузевим і регіональним підходами), дефіцит державних коштів на їх здійснення;

- відсутність координації між відомствами і організаціями, що відповідають за регіональну політику, а також між центральними і місцевими органами влади;

- слабо навчені кадри, збереження пережитків патріархально-родового ладу;

- слабка вивченість національної території, неточність регіональної статистики і тому подібне. Як вже відзначалося, економічний механізм територіального розвитку включає разом з плануванням і розробкою цільових програм регіонального розвитку такі інструменти, як бюджетно-податкова система і різні економічні регулятори. Використання бюджетно-податкової системи як економічного інструменту регіональної політики передбачає:

- фінансування із засобів державного бюджету різних регіональних програм (цільові трансфери);

- перерозподіл бюджетних коштів між регіонами;

- встановлення податкових пільг для окремих регіонів і видів підприємницької діяльності, а іноді і повне звільнення від них на певний період та ін [77].

У США, наприклад, федеральні трансфери забезпечують до 90 % вартості будівництва автомобільних доріг, що зв'язують окремі штати. На ще слабо освоєних північних територіях Канади власники нових (зокрема, гірничодобувних) підприємств цілком звільняються від прибуткового податку впродовж перших трьох років і користуються пільговим оподаткуванням на майно. У Китаї при створенні вільних економічних зон пільгове оподаткування, звільнення від сплати митних зборів і інші пільги використовуються для залучення іноземних інвестицій. У Німеччині і у

Франції отримала поширення практика перерозподілу бюджетних коштів від регіонів з більш високим рівнем доходів (регіонів-донорів) до бідніших (дотаційним) територій і так далі.

Європейський союз, що має значний консолідований бюджет, віддає перевагу безвідплатним субсидіям, тоді як Східна Європа – преференції. Одночасно органи державної влади країн Східної Європи нескінченно декламують значущість місцевого самоврядування і в той же час за допомогою бюджетної політики роблять велику частину регіонів дотаційною, залежною від центру [171, с.28].

До економічних регуляторів регіонального розвитку, широко вживаних за кордоном, можна віднести:

- пільгове кредитування і субсидування фірм, що створюють свої підприємства в проблемних регіонах;
- надання безповоротних позик на капітальне будівництво або розширення діючих підприємств;
- фінансове покриття витрат, пов'язаних з підготовкою кваліфікованих кадрів;
- тарифне регулювання (зниження тарифів на транспорт, електроенергію і тому подібне);
- встановлення «північних надбавок» до заробітної плати (наприклад, на півночі Канади) та ін.

Окрім ринкових регуляторів держава використовує і адміністративні заходи, наприклад, заборони на розміщення екологічно шкідливих виробництв в містах і агломерації з високою концентрацією промисловості і населення.

Таким чином, аналіз існуючих в різних країнах підходів до проведення регіональної політики, дозволяє зробити ряд висновків.

В умовах ринкової економіки держава продовжує брати активну участь в регулюванні ринкових стосунків, впливати на розвиток приватного бізнесу в регіонах, сприяти рішенню територіальних соціально-економічних

проблем. Для цього воно використовує економічні методи і заходи адміністративної дії.

При індикативному плануванні і розробці цільових програм, як правило, визначаються:

- пріоритетні напрями, пов'язані зі зміною галузевої і територіальної структури господарства;
- регіональні проблеми, що вимагають концентрації спільних зусиль держави і регіональних органів влади для їх успішного вирішення, включаючи організаційні питання і фінансування.

Для фінансування інвестиційних проектів у рамках реалізації пріоритетних напрямів регіонального розвитку разом з виділенням державних коштів широко притягується приватний капітал. Отже, одним з важливих інструментів регіональної політики виступає державно-приватне партнерство.

Багато з позначених підходів і інструментів регіональної політики, використовувані за кордоном, вже знайшли застосування у вітчизняній практиці управління регіональним розвитком [50]. Проте до теперішнього часу не вдалося вирішити ряд істотних для економіки України проблем, які полягають :

- у скороченні територіальних диспропорцій національного господарства, що накопичилися за десятиліття;
- у виробленні зрозумілої економічної політики відносно видалених північних і східних територій країни, що відчують гострий дефіцит трудових ресурсів;
- у розробці чіткої і взаємопов'язаної системи стратегічного і територіального планування, яка дозволила б погоджувати інтереси держави і регіонів.

Для вирішення усіх цих проблем у рамках цілеспрямованої регіональної політики слід ширше спиратися на зарубіжний досвід.

Таким чином, аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду здійснення

державного регулювання територіального розвитку показує, що вже на етапі розробки документів стратегічного планування важливо визначити пріоритети соціально-економічного розвитку окремих територій з урахуванням специфіки природних умов, що склалася демографічної ситуації та накопиченого економічного потенціалу. Виходячи з цього, мають пропонуватися найефективніші заходи та механізми державної підтримки регіонального розвитку.

Висновки до другого розділу

Як показав зроблений у другому розділі дисертаційного дослідження аналіз, державне регулювання територіального розвитку України можна уявити як сукупність спеціально організованих дій політичного, правового, фінансового, економічного характеру, покликаних:

- 1) давати стимули (у тому числі ресурсні) розвитку тих територій, які з об'єктивних причин не можуть функціонувати в режимі саморозвитку;
- 2) активізувати та ресурсно підтримувати соціальну мобільність населення окремих регіонів (спрямована міграція);
- 3) створювати умови для виникнення та функціонування державно значущих потенційних точок зростання;
- 4) забезпечувати виконання окремими територіями загальнодержавних функцій;
- 5) формувати та підтримувати специфічні організаційно-правові режими на територіях особливого політичного та геополітичного значення;
- 6) оперативно реагувати на утворення зон лих (стихійних, техногенних та ін.).

Нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку містить низку наказів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України, а також укладених на міжнародному рівні договорів України, погоджених з Верховною Радою України.

При цьому необхідно відзначити, що, незважаючи на недосконалість наявної нормативно-правової бази державного регулювання регіонального розвитку в Україні, вона є досить потужною.

Формування організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку регіону представляється на сьогоднішній день надзвичайно актуальною проблемою з точки зору підвищення ефективності територіального управління та досягнення заявлених цілей регіональної економічної політики в умовах модернізації, децентралізації та, як наслідок, ускладнення соціально-економічних процесів та взаємин.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання регіонального розвитку формується на основі концепції та принципів державного управління та має максимально враховувати специфічні особливості соціально-економічного середовища регіону, масштаб впливу на неї варіативності внутрішніх та зовнішніх факторів. Очевидно також, що організаційно-економічний механізм формується з необхідності виконання ієрархії поставленої мети і має виражатися у досягненні показників якісного розвитку регульованої соціально-економічної системи, що визначається суб'єктами управління.

Закордонний досвід державного регулювання територіального розвитку та усунення існуючих територіальних диспропорцій слід розглядати за стрижневими критеріями із зазначенням особливостей країн з точки зору сучасних українських умов. Для порівняльної характеристики привабливими об'єктами є США (держава, що має велику територію та економічний потенціал) і країни з розвиненою ринковою економікою (Канада, Німеччина, Франція, Китайська Народна Республіка, Японія), досвід реалізації регіональної політики яких має для України особливе значення в умовах інтеграції та дезінтеграції економічного простору.

Державне втручання в регіональний розвиток у всіх країнах, що розглядалися, регламентується конституціями (основними законами) та багатьма соціальними законами, які визначають розмежування повноважень

між органами центральної та регіональної державної влади та місцевого самоврядування, бюджетно-податкове регулювання, механізми регіонального стимулювання, правовий режим особливих економічних зон тощо [200, с.508].

Багаторівнева регіональна система регулювання згладжування просторової поляризації характерна для багатьох країн. У становленні сучасних держав превалюючим напрямком є поетапне розосередження державної влади, децентралізація функцій держави та регіонів. Монополія якогось одного центрального державного органу, відповідального за регулювання розвитку держави немає у жодній країні. Даний факт обумовлений тим, що ця функція держави регулюється відразу кількома центральними відомствами.

Таким чином, ефективна система державного регулювання регіональної економічної диференціації – це одна з умов підвищення конкурентних позицій України на світовій економічній арені, та створення рівноважної економічної системи, що забезпечує рівні соціальні та економічні можливості територій.

РОЗДІЛ III.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

3.1. Визначення галузевих і територіальних пріоритетів територіального розвитку

У сучасних умовах, коли інвестиційні можливості економіки регіону обмежені, забезпечення економічного розвитку пов'язане з визначенням пріоритетних галузей економіки, що володіють значним потенціалом й їхньою цілеспрямованою підтримкою. З огляду на те, що реальний економічний стан високотехнологічних галузей є складним, а переважна частина інвестицій країни спрямовується до паливно-енергетичного комплексу й торгівлі, забезпечити територіальний розвиток можна за рахунок активізації функціонування галузей зі значним мультиплікативним ефектом. До таких галузей, і відповідно до пріоритетів їх розвитку слід відносити агропромисловий і паливно-енергетичний комплекс, житлове й дорожнє будівництво. Крім того, регіони України мають істотний потенціал у сфері туристсько-рекреаційного комплексу й мають у своєму розпорядженні значні трудові ресурси, ефективне використання яких може забезпечити зростання економіки й підвищити соціальну стабільність.

З огляду на обмеженість інвестиційних ресурсів як держави, так і бізнесу, у стратегії економічного розвитку України протягом найближчих 10-15 років доцільно зосередитися на пріоритетних напрямках розвитку. Концентрація обмежених ресурсів на факторах економічного росту здатна забезпечити мультиплікативний економічний ефект у суміжних галузях і як наслідок в економіці України в цілому [36].

Нинішній стан і перспективи соціально-економічного розвитку, який, у

свою чергу, є гарантом територіального розвитку України, визначають вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Основні фактори, що визначають сучасний соціально-економічний розвиток України

Незважаючи на наявність значного економічного потенціалу нині деякі регіони України перебувають у депресивному стані. Територіальному розвитку України перешкоджає безліч невирішених проблем у соціальній та економічній сферах, а також повне ігнорування в процесі управління територіальним розвитком регіону галузевої й регіональної специфік.

В нинішніх умовах погрозами стабільності територіального розвитку для України виступають такі:

- несприятливе політичне становище;
- деіндустріалізація економіки;
- небезпечні форми поляризації рівня життя населення й територій;
- проблеми в розвитку людського потенціалу;
- техногенні катастрофи;
- нестійкість бюджетно-фінансової системи;
- погроза продовольчої безпеки.

Подолання стратегічних загроз стає неможливим у зв'язку не з розвитком економічної й соціальної сфер регіонів України в цілому: всі вони взаємозалежні, а рішення окремо кожної з них просто не можливо [22].

Територіальний розвиток України не представляється можливим без удосконалення виробничої й ринкової інфраструктури її регіонів. При цьому головною перешкодою виступає поганий стан транспортної інфраструктури країни. Необхідні: реконструкція залізничних колій і будівництво автомобільних доріг, реконструкція й розвиток водного транспорту, реконструкція аеропортів, у тому числі й внутрішньо-регіонального значення, створення доступних сучасних засобів зв'язку по всій території країни, будівництво ліній електропередач. Рішення транспортних проблем забезпечить конкурентоспроможність країни в обслуговуванні міжнародних перевезень до Європи.

Реалізація заходів щодо територіального розвитку України не можлива без інституціональних перетворень:

- створення ефективно діючого механізму припливу капіталу у

виробництво й торгівлю;

- створення надійного механізму державної підтримки регіональних систем кредитування;
- активізація страхування, сертифікації, ліцензування, лізингу, застави;
- удосконалення бюджетного регулювання;
- підтримка на рівні держави розвитку інформаційних і посередницьких послуг у регіонах;
- розширення міжнародних господарських контактів [105].

Основна галузь АПК – сільське господарство є системо утворюючою галуззю в економіці й соціальному житті суспільства, її функціонування забезпечує не менш шести робочих місць в інших сферах економіки на один зайнятого в сільському господарстві.

Одним з ключових галузей України є агропромисловий комплекс, що, у свою чергу, включає садівництво, плодоовочівництво й зерноводство. На розвиток кожної з зазначених підгалузей впливають загальні й специфічні фактори.

Для забезпечення розвитку галузі необхідно реалізувати наступні заходи:

- реформувати земельні відносини з метою створення мотиваційних стимулів для залучення приватних інвестицій до галузі;
- створити умови розвитку малого підприємництва у галузі;
- реформувати підприємства агропромислового комплексу [209, с.95].

На розвиток сільського господарства в країні істотний вплив чинить конкуренція із сусідніми державами. Нині зберігається переважна частка ввезеної сільськогосподарської продукції, що гальмує прискорений розвиток сільського господарства країни. З регіонів інших країн до України ввозиться більшість категорій продовольчих товарів.

Наявність розвиненої харчової й переробної промисловості є

необхідною умовою стійкого розвитку сільського господарства.

Основними причинами, що негативно впливають на діяльність підприємств харчової промисловості, є наступні:

- «неефективний власник»;
- слабкий менеджмент;
- недостатня робота маркетингових служб підприємств;
- високий ступінь зношування виробничих фондів;
- відсутність сучасних технологічних систем.

Виробничі потужності підприємств харчової промисловості використовуються в середньому на 15–20 %. Крім того, факторами, що стримують розвиток сільського господарства й харчової промисловості, є значне зношування існуючого парку сільськогосподарських машин і встаткування (до 70 %), високі ціни на нову техніку, недостатність оборотних коштів і довгострокових інвестицій, імпорт продовольства [49].

Наявний потенціал підприємств харчової й переробної промисловості не дозволяє забезпечити глибоку переробку всього обсягу сільськогосподарської продукції, що вирощується в країні, що, в свою чергу, викликає необхідність їх реконструкції й технічного переозброєння. При наявності власної сировинної бази до України імпортуються й увозяться з інших країн продовольчі товари. Рівень розвитку сільськогосподарської інфраструктури (склади, сховища, холодильники) не забезпечує схоронність зібраного врожаю. Рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників не дозволяє їм вести виробництво на розширеній основі, підтримувати й обновляти матеріальну базу й соціальну інфраструктуру, вчасно розраховуватися з постачальниками, підрядниками. Більшість господарств не має власних оборотних коштів. Все це говорить про необхідність державної підтримки агропромислового комплексу [3, с.115].

Нерозвиненість інтеграційних зв'язків сільськогосподарського виробництва й переробки приводить до зниження ефективності аграрного сектора й, як наслідок, – добробуту сільських жителів. Погіршує ситуацію

відсутність необхідної соціальної інфраструктури й комплексної облаштованості села, низький рівень освіти й дефіцит кадрів, низька привабливість й оплата праці в сільському господарстві. Необхідною умовою розвитку агропромислового комплексу є також ліквідація диспаритету цін на сільськогосподарську й промислову продукцію.

Фактично в економіці країни стали домінувати сировинні галузі з низькою часткою доданої вартості в ціні продукції, що знижує показник виробленого валового регіонального продукту й робить економіку надзвичайно залежною від цін на енергоносії.

До факторів, що багато в чому обмежують подальше зростання промислового виробництва, створення нових робочих місць і збільшення податкових надходжень в країні, можна віднести складність одержання підприємствами кредитних ресурсів, необхідних для освоєння виробництва конкурентоспроможної продукції. Наявне на підприємствах технологічне встаткування фізично й морально застаріло й не дозволяє досягати необхідної якості продукції. Необхідно провести технічне переозброєння підприємств. Зношування основних фондів в окремих галузях промисловості досягає 60–71 % [61].

Як уже відзначалося, серйозний потенціал розвитку має в країні паливно-енергетичний комплекс. Передумовами розвитку паливно-енергетичного комплексу України є:

- наявність значного потенціалу малих і великих рік для формування потужностей, що гідрогенерують;
- наявність промислових запасів вуглеводневої сировини на суші й на шельфі Чорного й Азовського морів;
- значний потенціал нетрадиційних джерел, що створює додаткові можливості для вироблення недорогої електричної й теплової енергії;
- високий попит на енергоресурси з боку європейських країн і сприятлива кон'юнктура для розширення експорту енергоресурсів;
- стійке зростання споживання енергоресурсів усередині країни, як

підприємницькими структурами, так і населенням;

- розвиток сучасних технологій по виробництву електроенергії, видобутку й переробці вуглеводневої сировини;
- низька собівартість паливно-енергетичних ресурсів, що виробляються у країні [46, с.328].

Що стосується будівельного комплексу, то він має значний мультиплікативний ефект і здатний стимулювати розвиток суміжних галузей економіки. Значною є роль будівництва у забезпеченні соціальної стабільності в країні. У цьому зв'язку можна виділити три сфери в будівництві, від ступеня розвитку яких залежить рішення соціально-економічних проблем і територіальний розвиток: житлове будівництво, дорожнє будівництво, будівництво об'єктів соціальної інфраструктури. Кожна з них має свій алгоритм розвитку, механізм державного впливу, кінцевий результат від розвитку тощо.

Ключовою умовою в розвитку будівництва в Україні є наявність значної сировинної бази за будівельними матеріалами – пісок, щебінка, цегельні глини тощо. Використання резервів росту будівництва може сприяти розвитку промисловості будматеріалів, меблів і дозволить зайняти значну частину населення країни, переважно молодь з невисокою професійною кваліфікацією. Незважаючи на це, в Україні будівельний комплекс розвивається повільними темпами, що говорить про наявність серйозних проблем, які є перешкодою в бурхливому розвитку будівництва. У зв'язку з тим, що темпи розвитку будівництва в Україні невисокі й наявністю значного мультиплікативного ефекту, виникає необхідність у визначенні проблемних складових та в пошуку напрямків ліквідації даних проблем і забезпечення стабільного територіального розвитку [52].

Однією з головних проблем у розвитку житлового будівництва в Україні є сильна обмеженість інвестиційних ресурсів. Рішення даної проблеми бачиться в залученні заощаджень населення до житлового будівництва. За рахунок грамотно організованої, підтриманої й

підстрахованої державою системи іпотечного кредитування можна залучити заощадження населення, вирішити житлову проблему й забезпечити високі темпи економічного росту в суміжних галузях. Це припускає розробку механізму залучення заощаджень населення до сфери житлового будівництва й визначення мультиплікативного ефекту розвитку житлового будівництва в Україні.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин рішенням проблеми збільшення уведення житла виступає іпотека. Іпотечне житлове кредитування, як показує досвід закордонних країн, виступає найважливішим мультиплікативним фактором, що забезпечує економічне зростання й підвищення рівня життя населення. Мова йде про якість життя населення, про структуру його доходів, про систему матеріальних і соціальних благ, якими користуються люди [103].

Нині фактор потреби у житлі виступає як системний фактор мотивації праці, заощаджень населення й приватних інвестицій. В Україні рішення проблеми житла несе в себе величезний мультиплікаційний ефект і служить стабілізуючим фактором економічного зростання а, відповідно, і територіального розвитку. Аргументами на користь такого висновку є, по-перше, те, що населення вимушено зважати на необхідність нагромадження фінансових ресурсів на будівництво житла, що забезпечує фінансову базу житлового будівництва. По-друге, розвиток самого житлового будівництва спричиняє розвиток численних сполучених галузей і об'єктів інфраструктури, де формуються доходи зайнятих у них людей. При цьому супутні галузі в силу своєї специфіки забезпечують постійну зайнятість, тому що зведення кожного будинку вимагає більших і тривалих витрат часу, що сприяє досягненню соціальної стабільності в суспільстві. Остання особливо важливо для України, де спостерігається високе безробіття й значна диференціація рівня життя населення. Крім того, потреба в придбанні квартири є потужним стимулом для заощадження грошей і трансформації їх в інвестиції.

Іншим напрямком у будівництві, що володіє мультиплікативним

ефектом, виступає створення соціальної інфраструктури в країні, у процесі якого вирішуються два суміжні завдання: по-перше, підвищується матеріальна складова рівня життя населення (підвищення показників рівня життя, зростання доходів, збільшення зайнятого населення тощо); по-друге, формується «фундамент» підвищення якості трудових ресурсів і, тим самим, економічного потенціалу країни (підвищується індекс людського розвитку, з'являється можливість підвищення рівня освіти, поліпшуються показники, що характеризують стан здоров'я населення).

За рахунок витрат на будівництво об'єктів соціальної інфраструктури ростуть реальні доходи зайнятих будівництвом низькокваліфікованих робітників. Всі ці витрати відносяться до соціально-орієнтованих, і при цьому відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної стабільності в країні. Тут варто окремо виділити й докладно розглянути витрати, пов'язані з будівництвом об'єктів у сфері освіти, охорони здоров'я й фізичної культури, культури й мистецтва.

Третій напрямок у будівництві, який слід уважати пріоритетним, є створення транспортної інфраструктури. Найважливішою складовою транспортної інфраструктури й важливим фактором розвитку країни є розвинена транспортна система. Транспортна система має значний потенціал розвитку й значний мультиплікативний ефект [152, с.145].

Пріоритетними в транспортній системі для країни слід вважати розвиток залізничного, автомобільного, морського й авіатранспорту. Важливість залізничних колій визначається тим, що по території країни проходять найважливіші залізничні маршрути, які зв'язують Україну з країнами Східної Європи. У номенклатурі перевезених вантажів переважають нафта, нафтопродукти, зерно, цукор, будівельні вантажі, устаткування й ін. Важливу роль у територіальному розвитку країни відіграє автомобільний транспорт, на частку якого доводиться майже 100 % внутрідержавних вантажних і пасажирських перевезень. Тому важливим є збереження існуючої мережі автомобільних доріг і приведення їх у

відповідність нормативним вимогам [60].

Необхідно також звернути увагу на розвиток туризму. У цей час туризм нерідко складає основну частку доходу багатьох країн світу. Починаючи з 1970-х років туризм впливає на світову економіку, а також на економіку країн і окремих регіонів, забезпечуючи приплив капіталу, сприяючи модернізації інфраструктури, підвищуючи зайнятість населення. Туризм, на відміну від інших видів діяльності, являє собою екологічно чистий вид бізнесу. При правильній організації він сприяє збереженню історичних, культурних, природних пам'яток і підвищенню культурного й матеріального рівня населення. Унікальний природний світ, архітектурні пам'ятки й споруди, історія й культура народу України привертають увагу туристів [210, с.211].

Україна має у своєму розпорядженні великі можливості розвитку екологічного туризму і його сполучення з відпочинком і лікуванням. Наявність потенціалу розвитку курортно-туристського й рекреаційного комплексів у країні безпосередньо не гарантує розвиток цих видів діяльності. Нині існує безліч проблем, що перешкоджають і гальмують розвиток даної галузі економіки. До них відносяться такі:

- повна відірваність галузі від ринкових принципів господарювання й низька трудова мотивація персоналу підприємств і установ;
- низький рівень розвитку матеріальної бази підприємств й установ галузі, що не дозволяє забезпечити високий рівень сервісу і якості туристично-рекреаційних послуг;
- нерозв'язаність питань, пов'язаних із правами власності на землі рекреаційних зон і відповідальність за їхнє забруднення;
- негативний імідж України в засобах масової інформації внаслідок поточної політичної ситуації.

Нині у рішенні цих і пов'язаних з ними проблем бачиться вихід галузі із кризового стану й перехід до стану стійкого розвитку. Цьому можуть сприяти:

- реформування підприємств і установ галузі;
- перенавчання працівників галузі й підготовка нових фахівців, здатних працювати в ринкових умовах господарювання;
- створення в Україні туристично-рекреаційної особливої економічної зони;
- активне просування України на світовому ринку туристичних послуг, як сприятливої для відпочинку й привабливої для інвестицій території.

Крім того, необхідно розробити Програму розвитку туристично-рекреаційного комплексу України, й всі зазначені заходи проводити в рамках даної програми [2, с.112].

Поляризація соціально-економічного розвитку територіальних систем безпосередньо пов'язана з двома специфічними тенденціями розвитку промисловості: зосередженням великого фінансового, промислово-виробничого, людського, науково-технічного та ін. потенціалу в окремих регіонах та створенням у них великих промислових підприємств-гігантів та центрів («полюсів економічного зростання»); утворенням великої кількості територіальних систем з низьким рівнем промислового, соціального розвитку.

Концентрація великого капіталу в окремих регіонах сприяє суттєвому зниженню питомих капітальних та експлуатаційних витрат на одиницю виробленої промислової продукції та цим формування групи лідируючих регіонів, які виступають як територіальні системи тяжіння та зосередження великого промислового виробництва, «полюси економічного зростання» та центри виробництва продукції, конкурентоспроможної на внутрішніх та світових ринках [114].

З іншого боку, висока концентрація промислового виробництва в лідируючих регіональних системах, забезпечуючи отримання високого економічного ефекту від додаткових вкладень капіталу, викликає економічно невиправдане зростання витрат на транспортування промислової продукції

до центрів її великого споживання та витрат на захист навколишнього середовища від забруднення виробничими викидами. Додатковий дохід від додаткових кладень капітальних коштів у ряді випадків виявляється меншим, ніж обсяг витрат на його створення.

Дослідження показують, що поляризація соціально-економічного розвитку територій держави особливо сильно виражається на рівні депресивних міських та сільських територіальних громад. У депресивних сільських територіальних громад недолік чи відсутність робочих місць, низький рівень та якість життя викликають посилений відтік населення. З цим фактором пов'язано утворення великої кількості малолюдних сільських населених пунктів, які поступово піддаються ліквідації [45, с.137].

Суттєві відмінності, що склалися в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів України та відрив регіонів-лідерів від регіонів-аутсайдерів, на нашу думку, обумовлені тим, що економіка країни не представляє сукупності взаємозалежних галузей та виробництв, а економіка регіонів – сукупності взаємопов'язаних складових елементів економічного простору держави. Внаслідок цього забезпечення високих темпів економічного зростання у регіонах-лідерах безпосередньо не відбивається на темпах соціально-економічного розвитку регіонів-аутсайдерів.

Створення «локомотивів економічного зростання», на нашу думку, має супроводжуватися здійсненням комплексу заходів щодо вирівнювання рівня розвитку регіональних соціально-економічних систем та прискорення темпів економічного зростання депресивних територій. Під нівелюванням рівня соціально-економічного розвитку регіональних систем мається на увазі не будівництво промислових підприємств-гігантів у всіх регіонах, у тому числі і на депресивних територіях, і не повсюдне створення великих індустріальних центрів, а забезпечення насамперед однакового рівня соціального розвитку регіонів та створення у них умов, необхідних для освіти власної економічної бази на основі розвитку галузей регіонального значення, таких як промисловість, переробка сільськогосподарської сировини, деревообробка,

виробництво будівельних матеріалів. Необхідне створення та розвиток ремонтно-будівних, дорожніх підприємств, об'єктів виробничої, соціальної інфраструктури.

Принципи створення «локомотивів економічного зростання» та нівелювання рівня соціально-економічного розвитку територіальних систем являють собою дві взаємопов'язані та взаємозумовлені сторони проблеми забезпечення раціонального розміщення продуктивних сил, високоефективного економічного та соціального розвитку країни та її регіонів. Між ними немає протиріч, вони припускають один одного в кожен окремо узятий період розвитку економіки нашої країни. Необхідні співвідношення між темпами економічного зростання та нівелювання рівня розвитку регіональних соціально-економічних систем мають бути визначено на середньостроковий та довгострокові періоди.

3.2. Стратегічні напрями удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні

Для здійснення ефективного державного регулювання територіального розвитку необхідні відповідні механізми їхньої реалізації, що дозволяють забезпечити збереження цілісності держави й урахувати особливості кожного регіону. Проблема об'єднання інтересів держави й її територіальних частин існує давно, тому вироблені деякі загальні принципи й конкретні механізми результативних дій у цій сфері. Однак якщо соціально-економічна політика країни в цілому ґрунтується на універсальних механізмах ринкової економіки, то державний устрій кожної країни, її регіональна політика й методи регулювання регіонального розвитку є більш індивідуальні.

Сукупність інструментів впровадження різних видів політики державного регулювання є механізмом державного регулювання.

Одним із шляхів подолання регіональних протиріч є використання ефективного механізму державного регулювання територіального розвитку.

Так, І. В. Можайськова вводить поняття «Економічного механізму розвитку регіонів», в який включає систему державного регулювання територіального розвитку, організаційно-господарські форми регулювання та систему стимулювання. Іншими словами, автор розглядає державне регулювання як частину більш глобального економічного механізму розвитку регіонів. Проте державне регулювання – поняття набагато ширше, ніж економічний механізм, оскільки має включати в себе і низку неекономічних адміністративних механізмів. Більш того, поняття «державне регулювання» й «економічний механізм» в цілому не можуть ототожнюватися, оскільки механізм завжди демонструє методи і форми регулювання, здатні реально впливати на процеси територіального розвитку в інтересах центру і регіонів. При цьому при розробці механізмів державного впливу на економіку регіону, необхідно регіон розглядати як систему, що має низку своїх особливостей:

- регіональна система є соціально-економічною системою, тому параметрами в даному випадку виступають не тільки економічні, але і соціальні показники. Причому в деякій мірі соціальні параметри, соціальна спрямованість системи є більш цільовими, ніж просто економічні показники. Звичайно, економічний розвиток такої системи є основою досягнення її соціальних цілей, але підкреслювати саме соціальну спрямованість параметрів регіональної системи необхідно;

- стабільність (стійкість) позитивної динаміки параметрів регіональної економічної системи. Ця особливість також пов'язана з соціально-економічним типом регіональної системи, важливістю отримання не короточасних результатів, а й забезпеченням стабільної роботи у подальшому. Звичайно, регіональна система допускає деякі відхилення у процесі економічного розвитку, однак в цілому повинна бути чітка тенденція до стійкості позитивних значень;

- пропорційність і збалансованість розвитку, що означає, що параметри регіональної економічної системи повинні бути ретельно вивірені, витримані, сформовані й економічно обґрунтовані з урахуванням нових

пропорцій відтворювального потенціалу регіону [43].

Комплексна оцінка фінансових ресурсів території, як відомо, знаходить своє відображення в балансі фінансових ресурсів регіону. Баланс фінансових ресурсів території служить засобом системного відображення територіальних фінансів, в тому числі, територіальних бюджетів й їх взаємозв'язку з бюджетно-фінансових комплексом держави.

Складання балансу фінансових ресурсів на рівні територій дає можливість точно визначити загальний обсяг ресурсів територій, сконцентрувати ресурси на найбільш важливих в конкретний період часу напрямках розвитку інфраструктури територій, вирішувати інші завдання щодо територіального розвитку [189].

Говорячи про головну фінансову базу територіальних органів влади, слід визначити, що такими є територіальні бюджети або бюджетні ресурси територій. Вони являють собою систему фінансових відносин між органами влади на місцях і суб'єктами господарювання з приводу перерозподілу національного доходу в рамках даної території (державного фонду грошових коштів) і його використання для задоволення об'єктивно існуючих територіальних суспільних потреб.

Через систему територіальних бюджетів встановлюється зв'язок між юридичними і фізичними особами, між державною та приватною формами власності по вилученню доходів й їх перерозподілу.

Бюджети територій служать центром, що з'єднує всіх учасників відтворювального процесу на всіх його стадіях, що, в свою чергу, підвищує їх роль в інтеграції зусиль, які сприяють кількісному й якісному впливу на рішення соціально-економічних проблем на місцях [35].

Бюджетні кошти територій розподіляються переважно на цілі, обумовлені соціальною спрямованістю. Важливо відзначити, що формування коштів, які спрямовуються на фінансування процесу управління бюджетними коштами територій, відбувається за рахунок цих же коштів.

Тому слід принципово підходити до питання ефективної організації

процесу розпорядження бюджетними ресурсами. Ця діяльність охоплює мобілізацію бюджетних коштів, виконання бюджету та розпорядження фінансовими коштами з боку отримувачів бюджетних коштів, а також контроль за використанням бюджетних коштів з боку уповноважених органів.

Механізм формування територіальних бюджетно-фінансових ресурсів в умовах децентралізації системного управління й економічної самостійності покликаний гарантувати виконання визначеним регіоном своїх соціально-економічних функцій [37].

При всій важливості цього механізму, на практиці тривалий час не існувало документа, який би відображав оцінку загальної вартості територіальних бюджетно-фінансових ресурсів, а, відповідно, прийняті територіальні бюджети вкрай рідко відображали в своїй структурі об'єктивну картину соціально-економічного розвитку визначеного регіону, мали в основному поточний характер функціонування.

Причинами такого становища були як об'єктивні, так і суб'єктивні. До об'єктивних причин доцільно віднести те, що натуральні розподільні відносини, що склалися в перші роки функціонування бюджетного режиму, обмежували можливості бюджетно-фінансової системи активно впливати на економічні та соціальні процеси в економіці території. До суб'єктивних можна віднести виняткову трудомісткість розробки подібного документа на тлі малокваліфікованого персонального штату фінансових служб різних рівнів влади.

Джерела утворення та напрями використання тієї частини національного доходу, яка забезпечує розвиток регіону як елемента відтворювальної системи, знаходять своє відображення в зведеному фінансовому балансі доходів і витрат.

Дохідна частина бюджету завжди повинна дорівнювати видатковій частині, інакше кажучи «витратам бюджету» і складатися з власне доходів та коштів, залучених на певних умовах для покриття дефіциту бюджету.

Дохідна частина формується за рахунок розподілу та перерозподілу створеного національного доходу. Вона включає до себе:

- платежі з прибутку підприємств й організацій;
- податок на додану вартість;
- податки з населення;
- кошти, що виділяються території при перерозподілі ресурсів, та які залишаються у підприємств і організацій, а також при перерозподілі коштів вищих бюджетів.

Доходи бюджету складаються з податкових та неподаткових надходжень. Також доходи бюджету можна класифікувати як власні та закріплені. До закріплених відносяться податки та збори, що затверджуються та вводяться іншим рівнем влади. Крім доходів до складу доходної частини бюджету входять трансферти, позикові кошти та внутрішні резерви [34].

Трансферти – це безоплатні, так само, як і доходи, надходження, проте їх одержання пов'язане часто не з грошовими, а з політичними умовами. За отримання трансферту, як і за отримання комерційного кредиту, треба платити, проте плата за трансферт стягується не у вигляді грошових коштів, а у вигляді політичного підпорядкування, втрати органом влади-одержувачем трансферту частини політичних, економічних та ін. прав, обов'язки дотримуватися певних вимог.

Під трансфертами розуміються дотації, субсидії та субвенції, а також політичний трансферт. Дотація – це кошти, що не мають цільового призначення; субвенція – засоби, що мають цільове призначення; субсидія – кошти, що виділяються на фінансування спільного проекту [111].

За великим рахунком до трансфертів слід було б віднести ще й відрахування від регулюючих податків, оскільки це кошти державного бюджету, що залишаються регіонам. Ці відрахування характеризуються безповоротністю і, крім окремих політичних поступок, безоплатністю; Їх поділ на трансферти та відрахування – свого роду бюджетне лукавство, що

має на меті створити видимість наявності у регіонів достатньої доходної бази. Позикові кошти – під цим розуміється емісія цінних паперів та сурогатів цінних паперів, залучення комерційних кредитів та бюджетних позичок. Внутрішні фінансові резерви – продаж майна, використання залишків на початок року, коштів депозитів та страхових фондів. (Рис 3.2).

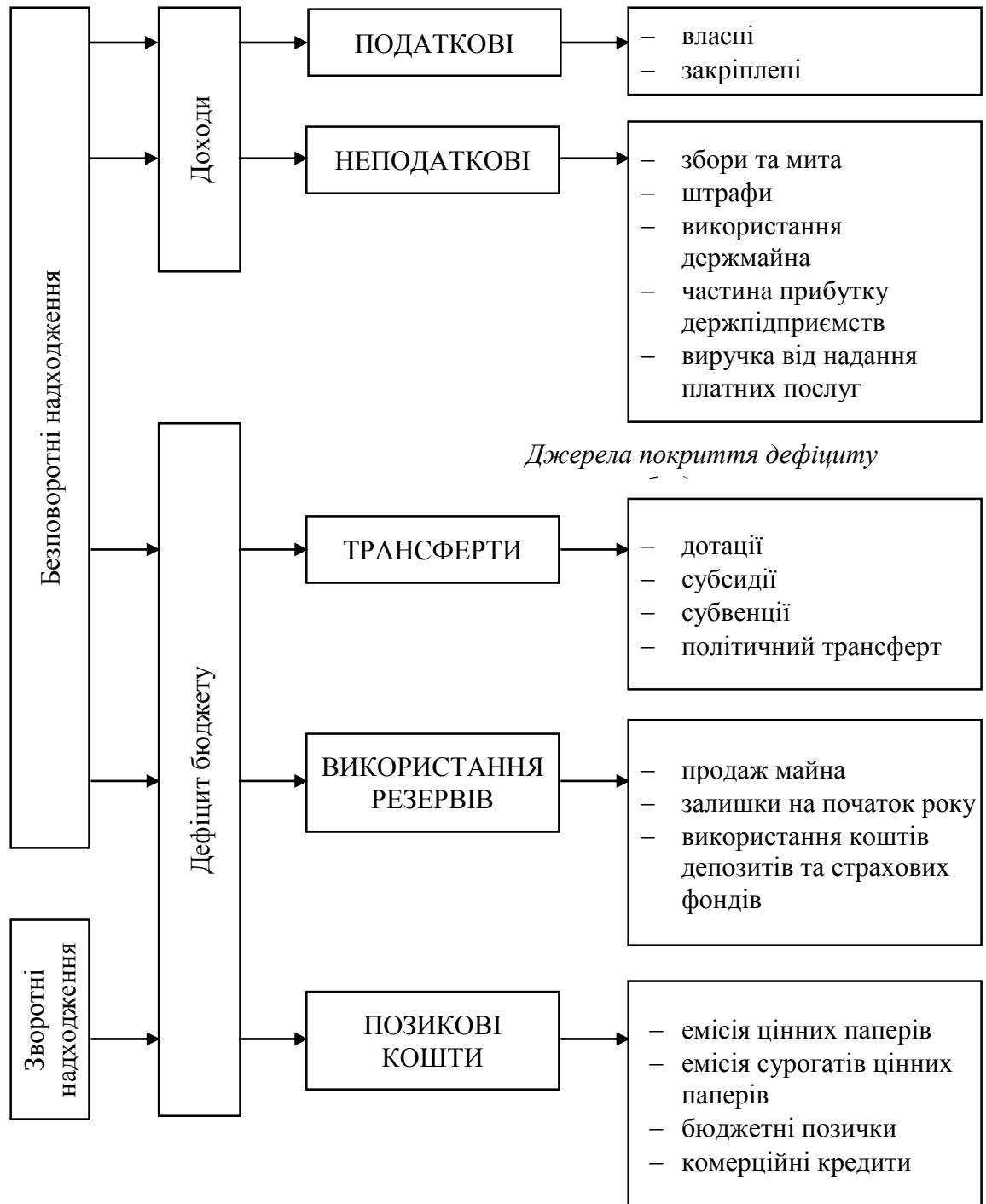

Рис.3.2 Структура доходної частини регіонального бюджету

Видаткова частина фінансового балансу охоплює витрати, пов'язані з розширенням відтворенням елементів регіональної системи, з фінансуванням соціальної сфери та з забезпеченням участі в формуванні фінансової бази інших державних економічних структур (бюджетів вищих рівнів, бюджетів міністерств і відомств).

Аналіз зведеного фінансового балансу території дозволяє:

- 1) виділити три групи доходів:
 - доходи, які утворюються за рахунок розподілу та перерозподілу доходів підприємств, організацій і населення даної території – власні доходи;
 - позикові кошти – довгострокові і короткострокові кредити;
 - кошти, що виділяються з інших бюджетів – вищого рівня і відомчих;
- 2) визначити структуру виробленого доходу і розподілити його за рівнями бюджетної системи;
- 3) встановити величину надходжень коштів від населення, їх роль в загальному обсязі фінансових ресурсів території та розподіл між бюджетами;
- 4) визначити роль ринку фінансових ресурсів у формуванні фінансової бази розвитку території.

На території, з одного боку, акумулюється певний обсяг доходів, що надходять до бюджетів всіх рівнів. З іншого боку, з бюджетів усіх рівнів на відповідній території фінансуються ті чи інші витрати [58, с.36].

Різниця між загальними сумами зібраних на території доходів і витратами, по-перше, виражається в дефіциті територіальних бюджетів; по-друге, компенсується за рахунок перерозподілу коштів між областями України, як в формі фінансової допомоги регіональним бюджетам з державного, так і у вигляді непропорційних по відношенню до зарахованих з території до державного бюджету доходів прямих витрат державного бюджету.

Сформовані галузеві, міжгалузеві та територіальні диспропорції в економіці регіонів України безпосередньо пов'язані з наявними недоліками в

системі регулювання економіки. Ми вважаємо правомірними думки про те, що система регулювання економіки, побудована на централізованому регулюванні з вертикалі з єдиного центру та на галузевих принципах, показала нездатність створювати ефективні механізми державного регулювання, що стимулюють впровадження ресурсозберігаючих високих технологій, забезпечення структурно-технологічної модернізації економіки регіонів, підвищення ефективності використання регіональних джерел економічного зростання.

Світова економіка ґрунтується на багатогалузевій (міжгалузевій) формі організації виробництва. Найбільші міжгалузеві компанії в сучасних умовах є панівною формою управління [192].

Розвиток відбувається у напрямку підвищення економічної самостійності «малих просторів», які є одними з генераторів індустріального розвитку. В економіці «малих просторів» основним джерелом зростання став науково-технічний прогрес додаткових ресурсів, що спільно залучаються. Це становище підтверджується на прикладі Японії, США, Швеції, Австрії та інших країн, в економіці яких до 70 % та більше приросту продукції забезпечується за рахунок науково-технічного прогресу [199, с.12].

Регіони України позбавлені економічної самостійності та відчужені від системи регулювання соціально-економічним розвитком. Сформована система регулювання економіки позбавляє регіони країни можливостей із забезпечення зростання знову створеної вартості на своїй території.

Дослідження показують, що для досягнення високої ефективності та конкурентоспроможності економіки регіонів України необхідним є забезпечення комплексного розвитку їх регіональних соціально-економічних систем. Цей економічний механізм, на наш погляд, повинен виступити як найважливіший керуючий параметр при розробленні та визначенні стратегії соціально-економічного територіального розвитку, що зумовлено об'єктивними процесами посилення інтегральних виробничих, економічних, соціальних, рекреаційних зв'язків між міською та сільською місцевостями

регіону; необхідністю досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку міського та сільської місцевості; обмеженістю фінансових та матеріальних ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку міст та сільських районів окремо.

Комплексний соціально-економічний розвиток територіальних систем може бути забезпечено на основі взаємопов'язаного та збалансованого розвитку міст, сільських районів та рекреаційних зон шляхом поглиблення інтеграційних процесів у рішенні спільних для них виробничих, соціальних, природно-екологічних, рекреаційних, адміністративних проблем. Ці завдання можуть бути успішно вирішені при визначенні загального призначення підприємств та виробництв з переробки місцевого мінерально-будівельного, лісового, сільськогосподарської сировини, при організації загальних будівельної бази, транспортного господарства, об'єктів соціальної та ринкової інфраструктури, мережі освітніх, лікувально-оздоровчих, культурних та інших установ, до послуг яких звертається міське та сільське населення [207].

Встановлено, що комплексний соціально-економічний розвиток регіональних систем буде сприяти підвищенню ефективності розміщення продуктивних сил, перш за все, промислового виробництва. Це буде забезпечено на основі об'єднання коштів для досягнення ефективного функціонування діючих у містах та сільських районах промислових та сільськогосподарських підприємств, допоміжного господарства, об'єктів виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури. Міста будуть виступати як база для створення єдиної системи транспортного господарства, інженерних споруд, інформаційної служби, обчислювальних центрів, об'єктів природокористування та соціальної інфраструктури як ядро для об'єднання прилеглих сільських районів та рекреаційних зон у регіональні соціально-економічні системи.

Важливе значення мають обмеження концентрації промислового виробництва та населення у великих містах, соціально-економічний розвиток

малих міст та сільських районів, зниження сформованих істотних відмінностей у рівні життя в містах та сільських районах.

Посилення інтеграційних зв'язків між містами та сільськими районами буде сприяти формуванню локальних агропромислових комплексів, інтенсивному розвитку сільськогосподарського виробництва і переробки сільськогосподарської сировини.

Комплексний розвиток територіальних соціально-економічних систем забезпечити спільну реалізацію виробничих, соціальних та управлінських функцій. При цьому в невеликих селах доцільно створювати об'єкти, що надають населенню послуги першої потреби; у середніх та великих селах – об'єкти, що надають населенню послуги періодичного характеру; у центрах регіональних систем – головні підприємства та установи, що надають населенню весь комплекс послуг. Регіональні соціально-економічні системи будуть виступати як проміжні ланки управління між рівнем регіону та містами, сільськими районами [208, с.195].

Удосконалення системи розселення населення може бути забезпечене на основі ефективного розміщення продуктивних сил у територіальних системах, створення єдиної мережі об'єктів виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури; ефективної організації праці, побуту та відпочинку населення.

Суттєва економія фінансових та матеріальних ресурсів можлива за рахунок зниження обсягу інвестицій, витрат на одиницю виробленої продукції на збільшених виробництвах, завдяки спільному використанню засобів праці великою кількістю підприємств та організацій, надання соціальних послуг більшій кількості населення. Економія одноразових капітальних вкладень буде досягнуто при будівництві об'єктів загального призначення.

Найважливішими напрямками та механізмами, що сприяють ефективному формуванню та розвитку територіальних соціально-економічних систем, є:

- розширення економічної самостійності регіонів у складі оновленої України; вироблення самостійної територіальної соціально-економічної політики з урахуванням її судових інтересів;
- комплексний соціально-економічний розвиток територіальних систем регіонів; нівелювання рівня соціально-економічного територіального розвитку;
- подолання бюджетної кризи у регіонах та територіальних громадах на основі забезпечення прискореного розвитку реального сектору економіки шляхом здійснення бюджетних інвестицій;
- створення сприятливих передумов для залучення інвестицій, гарантія прав власності на об'єкти інвестування, забезпечення процедури відведення земель та розміщення підприємств.

Стимулювання приватних інвестицій за рахунок власних коштів підприємств, а також за рахунок ресурсів, що акумулюються у фінансовій системі, може здійснюватися через встановлення пільгових відсоткових ставок за кредитами, що надаються на проекти через зниження податкових ставок (насамперед, за державними податками) при реінвестуванні прибутку.

Необхідно створення на регіональному рівні нових прогресивних господарських структур, що об'єднують у єдиний високоефективний технологічний комплекс різноманітні виробництва – від підготовки сировини до кінцевих стадій одержання високоефективної, конкурентоспроможної промислової продукції.

Потрібна розробка комплексу заходів щодо підвищення ефективності розвитку аграрного сектору економіки (організація малих підприємств; розвиток внутрішньогосподарських та міжгосподарських виробничих структур; оптимізація рівня розвитку галузей сільського господарства та переробної промисловості, поєднання великих, середніх та малих підприємств). У успішній реалізації цих проблем пріоритетним є, як правомірно зазначають В.Я. Ахметов та Д.П. Фролов, вдосконалення механізму землекористування [190, с.84].

Розробка стратегії та соціально – економічного розвитку територіальних систем з метою зміцнення економіки міст і сільських районів з урахуванням більш ефективного використання природно-ресурсного і соціально-економічного потенціалу, що склався, знайшла відображення в працях ряду вчених-економістів: С.Г. П'янкової, Н.С. Давидової [176, с.45].

Стратегія повинна містити економічну оцінку земельних, сировинних, водних, паливно-енергетичних, трудових ресурсів, транспортних та інших економічних умов регіональних систем; порівняльні економічні показники споживання сировини та палива; аналіз основних напрямів розвитку промисловості, сільського господарства, будівельної бази, транспортного господарства, об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури на 15–20 років. Слід враховувати перспективні енергетичні потреби територіальних систем, чисельність населення та баланс трудових ресурсів.

Розробка економічно обґрунтованих стратегій соціально-економічного розвитку регіональних систем та складання на їх основі загально-регіональних титульних списків капітального будівництва дозволять забезпечити ефективне розміщення продуктивних сил, комплексну забудову населених пунктів, упорядкувати планування та фінансування будівництва об'єктів виробничої, соціальної, ринкової інфраструктури.

Розміщення підприємств у територіальних системах, особливо у великих містах, що відрізняються розвиненою виробничою та соціальною інфраструктурою, системою інженерних комунікацій, дає величезний економічний ефект. Проте окремі міністерства та відомства, коли розміщують свої підприємства, не беруть достатньою мірою участі у будівництві допоміжних та обслуговуючих об'єктів. Внаслідок цього спорудження та експлуатація значної кількості таких об'єктів здійснюються з допомогою коштів регіональних бюджетів [162, с.84].

Для будівництва та фінансування загально-регіональних об'єктів виробничої, соціальної, ринкової інфраструктури слід централізовано розробляти окремо для кожної територіальної системи проектне завдання. У

проектному завданні має знайти відображення порядок спорудження об'єктів інфраструктури. У кошторисно-фінансових розрахунках доцільно показати пайову участь кожного підприємства та організації у капітальних витратах на будівництво даних об'єктів.

Автор вважає правомірною думку О.М. Пілясова про те, що в інноваційному розвитку економіки територіальних соціально-економічних систем та якісному перетворенні її структури важливим фактором є підвищення ефективності розміщення продуктивних сил [164].

Поляризація соціально-економічного територіального розвитку має тенденцію до поглиблення: збільшується кількість депресивних територій, розширюються ареали нестабільності та бідності.

З метою обмеження цих процесів необхідне вдосконалення форм та механізмів державної підтримки регіонів:

- фінансування державних програм підтримки депресивних територій на безоплатній основі;
- надання різних пільг та дотацій новим підприємствам та виробництвам;
- збільшення державного інвестування, спрямованого створення нових робочих місць, диверсифікацію галузевої структури промисловості;
- впровадження у виробництво прогресивної, високоефективної технології, розвиток малого та середнього підприємництва.

3.3 Основні напрями підвищення ефективності державної політики територіального розвитку України

Державна політика територіального розвитку реалізується у відповідності з наступними принципами:

- забезпечення територіальної цілісності, єдності правового й економічного простору України;

- забезпечення рівних можливостей для реалізації конституційних прав і свобод громадян України на всій території країни;
- дотримання балансу між нарощуванням економічного потенціалу регіонів і збереженням комфортного середовища життєдіяльності населення;
- реалізація стимулюючих мір державної підтримки регіонів і муніципальних утворень за умови самостійного здійснення органами державної влади й органами місцевого самоврядування своїх повноважень, установлених Конституцією України й законами;
- розмежування повноважень між органами державної влади й органами місцевого самоврядування на основі субсидіарності;
- диференційований підхід до реалізації мір державної підтримки регіонів і муніципальних утворень залежно від їх соціально-економічних і географічних особливостей;
- забезпечення стійкого економічного зростання й науково-технологічного розвитку регіонів, підвищення рівня конкурентоспроможності їхньої економіки на міжнародних ринках [193, с.94].

Цілями, пріоритетні завдання й механізми реалізації державної політики територіального розвитку є наступні:

- забезпечення рівних можливостей для реалізації установлених Конституцією й законами України економічних, політичних і соціальних прав громадян України на всій території країни, підвищення якості їхнього життя;
- забезпечення стійкого економічного зростання й науково-технологічного розвитку регіонів;
- підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках на основі збалансованого й стійкого соціально-економічного розвитку України й муніципальних утворень, а також максимального залучення населення до рішення регіональних і місцевих завдань [1, с.121].

Для досягнення цілей державної політики територіального розвитку

необхідне рішення наступних пріоритетних завдань інфраструктурного забезпечення просторового розвитку економіки й соціальної сфери України за допомогою:

- виявлення й аналізу економічної спеціалізації й перспективних конкурентних переваг регіонів і муніципальних утворень із обліком міжнародного, міжрегіонального й міжмуніципального поділу праці;

- визначення основних напрямків зміни просторової структури економіки України й розробки на цій основі взаємозалежної стратегії просторового розвитку України, галузевих документів стратегічного планування й стратегій соціально-економічного розвитку макрорегіонів України й муніципальних утворень;

- затвердження планованого розміщення державної, регіональної, та муніципальної інженерної, енергетичної, транспортної й соціальної інфраструктури з обліком певних документів стратегічного планування перспективних напрямків розвитку просторової структури економіки України з внесенням при необхідності змін у затверджені документи територіального планування України й муніципальних утворень;

- затвердження й коригування (на основі документів стратегічного планування, розроблених на державному рівні в межах цільового планування й програмування) державних програм України, що передбачають розвиток окремих галузей економіки й соціальної сфери, а також інвестиційних програм, реалізованих державними корпораціями, державними компаніями й акціонерними товариствами з державною участю [7, с.38].

При цьому варто передбачати визначення розміру асигнувань державного бюджету й коштів державних інфраструктурних компаній, необхідних для будівництва (реконструкції) об'єктів інженерної, енергетичної, транспортної й соціальної інфраструктури державного значення на період до 2025 року, а за необхідності – визначення розміру асигнувань державного бюджету, що виділяються для стимулювання реалізації повноважень органів державної влади й місцевого самоврядування

по будівництву (реконструкції) інфраструктурних об'єктів регіонального й місцевого значення.

Пріоритетними напрямками державних програм повинні бути:

- зняття інфраструктурних обмежень для випереджального розвитку територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку й високою щільністю населення;
- інфраструктурна й соціальна облаштованість територій з низькою щільністю населення й прогнозованим нарощуванням економічного потенціалу;
- стримування відтоку населення з важливих у геополітичному відношенні територій, що не мають у доступному для огляду майбутньому перспектив динамічного економічного розвитку, шляхом створення сприятливих соціальних умов;
- збільшення кількості показників зростання економіки як необхідна умова технологічного розвитку, підвищення інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності української економіки на міжнародних ринках;
- реалізація заходів щодо поліпшення екологічної ситуації й розвитку у великих міських агломераціях транспортної інфраструктури, що забезпечує економічний зв'язок міст із прилягаючими до них територіями, а також міських агломерацій між собою;
- скорочення розходжень рівня життя в містах і сільській місцевості;
- затвердження на період до 2030 року з метою соціально-економічного розвитку макрорегіонів (у межах територій, передбачивши за необхідністю можливість зміни меж територій) програм територіального розвитку, що забезпечують взаємозв'язок державних програм України, які спрямовані на розвиток окремих галузей економіки й соціальної сфери за територіальним принципом [9, с.46].

При цьому необхідно визначити адміністраторів зазначених програм, що забезпечують у тому числі контроль і координацію діяльності в даній сфері державних органів виконавчої влади, органів місцевого

самоврядування й державних інфраструктурних компаній.

Необхідно також здійснювати залучення приватних інвестицій у недержавний сектор економіки на регіональному й місцевому рівнях за допомогою:

- формування з ініціативи органів державної влади й місцевого самоврядування пріоритетних інвестиційних проектів відповідно державного, регіонального й місцевого рівнів, визначення (уточнення) місць розміщення особливих (вільних) економічних зон, індустріальних і технологічних парків, інших зон з особливими умовами ведення підприємницької діяльності з урахуванням прогнозів соціально-економічного розвитку регіонів і планів щодо інфраструктурної й соціальної облаштованості територій, передбачених державними й муніципальними програмами розвитку окремих галузей економіки й соціальної сфери, а також інвестиційними програмами суб'єктів природних монополій [201];

- установлення (уточнення) на період до 2025 року на державному, регіональному й місцевому рівнях пільгових податкових, митно-тарифних і інших умов діяльності приватних інвесторів, інвестиційних проектів, що реалізують пріоритетні проекти у зонах з особливими умовами ведення підприємницької діяльності;

- проведення конкурсів (аукціонів) на право укладання угод про реалізацію пріоритетних інвестиційних проектів, в яких визначаються права, обов'язки й відповідальність часток інвесторів, органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування й суб'єктів природних монополій щодо синхронізованого будівництва (реконструкції) об'єктів інженерної, енергетичної, транспортної й соціальної інфраструктури й відповідних комерційних об'єктів, а також установлюються гарантії фінансування взаємних зобов'язань сторін на період дії зазначених угод [28];

- укладання угод між державними органами виконавчої влади щодо передачі повноважень з управління зонами з особливими умовами ведення підприємницької діяльності, для розвитку яких були надані трансфери з

державного бюджету, в яких передбачено пільги щодо сплати державних і регіональних податків і зборів, з визначенням мір фінансової відповідальності органів державної виконавчої влади за невиконання зобов'язань по досягненню конкретних результатів роботи з управління зазначеними зонами;

- забезпечення взаємозв'язку стратегічного й бюджетного планування, у тому числі встановлення в програмних документах, включаючи інвестиційні програми суб'єктів природних монополій, цілей, завдань і цільових показників з обліком прогнозованих параметрів бюджетів бюджетної системи України, а також впровадження механізмів гарантованого фінансування передбачених цими документами заходів щодо створення окремих видів виробничої інфраструктури, що чинить визначальний вплив на формування й реалізацію регіональних і місцевих програм економічного розвитку, інвестиційних програм суб'єктів господарювання [20, с.43];

- удосконалення механізмів регулювання внутрішньої й зовнішньої міграції за допомогою:

- а) стимулювання внутрішньої міграції з обліком прогнозованих потреб регіонів і муніципальних утворень у трудових ресурсах за рахунок організаційної й фінансової підтримки соціально-побутової облаштованості громадян, включаючи надання податкових пільг, а також за рахунок випереджального розвитку ринку доступного орендного житла;

- б) сприяння добровільному переселенню співвітчизників, що мешкають за кордоном, і кваліфікованих іноземних фахівців у регіони й муніципальні утворення, що мають перспективи економічного росту й дефіцит трудових ресурсів;

- в) стримування масової зовнішньої трудової міграції в регіони й муніципальні утворення, що розташовують надлишковими трудовими ресурсами;

- г) стимулювання розвитку великих міських агломерацій, здатних

успішно витримувати конкуренцію на світових ринках, шляхом створення сприятливих умов для залучення висококваліфікованої іноземної робочої сили;

– удосконалювання механізмів стимулювання органів державної влади України й муніципальних утворень до нарощування власного економічного потенціалу за допомогою:

а) удосконалення системи формування, розподілу й надання трансфертів з бюджету одного рівня бюджетної системи України до бюджету іншого рівня, у тому числі шляхом: щорічного визначення у Законі України «Про державний бюджет» на черговий фінансовий рік і на плановий період переліку пріоритетних видаткових зобов'язань органів державної влади України й муніципальних утворень, об'єктів софінансування з державного бюджету, з обов'язковою вказівкою на те, що софінансування інших, не включених до наведеного переліку видаткових зобов'язань, не допускається;

б) скорочення кількості цільових накопичень трансфертів виходячи з необхідності об'єднання різних видів зазначених трансфертів, що надаються на однакові або близькі цілі, створення додаткових стимулів для їхнього одержання при одночасному підвищенні самостійності органів державної влади у виборі способів досягнення поставлених цілей при використанні цільових накопичень трансфертів [38, с.39];

– удосконалення умов надання трансфертів.

При цьому треба передбачати в якості однієї з найважливіших умов надання трансфертів обов'язок органів державної влади й місцевого самоврядування по проведенню єдиної державної політики у відповідних галузях економіки, нарощуванню власного економічного потенціалу у відповідності зі стратегією просторового розвитку України, стратегіями соціально-економічного розвитку України й муніципальних утворень на період до 2025 року, а також по виконанню соціальних зобов'язань перед громадянами.

Необхідно також забезпечувати ефективне застосування мір фінансової

відповідальності органів державної виконавчої влади й муніципальних утворень, а також персональної відповідальності вищих посадових осіб (керівників органів державної виконавчої влади), голів муніципальних утворень (голів місцевих адміністрацій) за невиконання прийнятих при одержанні накоплень трансфертів зобов'язань щодо ефективного використання бюджетних коштів і досягнення конкретних результатів у розвитку відповідних галузей економіки й соціальної сфери.

При цьому необхідно надавати гранти з державного й регіонального бюджетів відповідно муніципальним утворенням, що досягають найбільш високих темпів нарощування власного економічного потенціалу й зниження рівня дотаційності територій.

Необхідно здійснювати уточнення повноважень органів державної виконавчої влади й місцевого самоврядування, удосконалення їх фінансового забезпечення й організацію ефективного виконання зазначених повноважень (з максимальним залученням населення до участі у державному й муніципальному управлінні) за допомогою:

- моніторингу видаткових зобов'язань України й муніципальних утворень, аналізу їх фактичного виконання, визначення мінімально необхідних для виконання таких зобов'язань обсягів фінансування для обліку потреби в фінансуванні зазначених зобов'язань за рахунок асигнувань державного бюджету [82];

- поетапного скасування встановлених на державному рівні й надаваних організаціям неефективних пільг по регіональним і місцевим податкам, а також пільг по державним податкам, частина яких зараховується до регіональних і місцевих бюджетів, маючи на увазі перехід до адресної підтримки пріоритетних для конкретних регіонів економічних спеціалізацій та інвестиційних проектів, а також щодо підтримки інфраструктурних компаній;

- оптимізації системи й зміцнення матеріально-технічної бази територіальних органів державних органів виконавчої влади, підвищення

рівня матеріального й соціально-побутового забезпечення їх працівників (співробітників) за умови встановлення мір відповідальності за конкретні результати роботи із соціально-економічного розвитку територій;

- внесення до законодавства України змін, що виключають можливість установлення законами України, указами Президента України, наказами державних органів виконавчої влади України обов'язкових вимог до порядку й умов виконання органами державної влади й місцевого самоврядування повноважень по визначенню обсягів видатків регіональних і місцевих бюджетів, маючи на увазі, що такі вимоги можуть бути встановлені як умова надання субсидій з державного бюджету або передбачені в методичних рекомендаціях, що застосовуються на добровільній основі;

- введення додаткових механізмів залучення громадян України до участі в державному й муніципальному управлінні, підвищення їхньої цивільної відповідальності при рішенні питань соціально-економічного й політичного розвитку територій, а також механізмів обліку думки населення при рішенні зазначених питань [86, с.204].

В якості очікуваних результатів реалізації державної політики територіального розвитку слід виділити такі:

- скорочення розходжень у рівні й якості життя громадян України, що проживають у різних регіонах, а також в містах і сільській місцевості;
- скорочення розходжень у рівні соціально-економічного розвитку регіонів;
- досягнення необхідного рівня інфраструктурної забезпеченості всіх населених територій України;
- подальший розвиток процесу урбанізації, зокрема розвиток великих міських агломерацій, як необхідна умова забезпечення економічного росту, технологічного розвитку й підвищення інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності української економіки на світових ринках;
- підвищення рівня задоволеності населення діяльністю органів державної влади й місцевого самоврядування [98, с.73].

Успішна реалізація державної політики територіального розвитку сформує додаткові умови для досягнення цілей держави у сфері національної безпеки, розвитку міжнаціональних і міжконфесійних відносин.

Адміністративно-територіальний устрій країни починається з територіальних утворень. Саме вони є первинним осередком адміністративно-територіальної структури держави. Органи місцевого самоврядування повинні краще інших знати, і знає потреби населення, продуктивні сили й ресурси території. Ці знання дозволяють правильно оцінювати соціально-економічну ситуацію, розробляти комплексні програми територіального розвитку, правильно визначати шляхи виходу із кризи. Саме територіальні ресурси закладають основу регіональних і загальнодержавних ресурсів.

Законодавчо визначені загальні принципи організації місцевого самоврядування. Йому безпосередньо довірене забезпечення життєдіяльності населення й комплексний соціально-економічний розвиток підвідомчої території. Однак до цих функцій не віднесені основні складові територіального розвитку, а саме: сировинні ресурси, наука, промисловість і сільське господарство [102].

На практиці органи місцевого самоврядування зіткнулися з тим, що, працюючи тільки з комунальним і соціальним потенціалами території, вони не в змозі забезпечити комплексний соціально-економічний розвиток місцевого самоврядування й регіону.

Соціально-економічні системи не можуть стояти на місці. Вони повинні безупинно розвиватися. Саме тому цілеспрямоване управління даним процесом вимагає застосування фундаментальних стратегічних програм і планів розвитку держави, регіонів тощо. Складання даних програм і планів повинне враховувати й спиратися на дослідження ресурсів життєзабезпечення й розвитку територій.

На жаль, в нинішніх умовах самоврядування не є єдиним організаційно-господарським механізмом розвитку місцевого

самоврядування. При проведенні реформ адміністративного управління в Україні управління новими економічними відносинами було скасовано у принципі. У підсумку ринкові механізми й інститути пророблені поверхово, дають низьку віддачу й у цілому малоефективні [155, с.83].

У ринкових умовах системи управління спираються на маркетингові концепції. Вони містять у собі наступні системи: інформації, аналізу, досліджень; планування; організації; контролю.

Однак навіть в умовах ринкових перетворень маркетинг в Україні розвивається неактивно. Це стосується як вітчизняних товаровиробників, так і територіальних інститутів управління. Однією із найбільш серйозних причин ситуації, що спостерігається є те, що, на відміну від приватизації, неактивно застосовуються навіть початкові інструменти маркетингу, тоді як більшість держав світового співтовариства давно працюють в умовах маркетингу відкритих систем.

Стандартні закордонні маркетингові концепції пропонують створення клімату інвестиційної привабливості, залучення закордонних і внутрішніх інвестицій, розробку інвестиційних проектів [177, с.28]. Головним у специфіці українських правових умов вважається її величезний і найбагатший сировинний потенціал. Однак нині цей потенціал переважно працює не на розвиток і зміцнення могутності країни, а на збагачення олігархічних груп.

Безумовною основою всіх стратегій розвитку, у тому числі й стійкого розвитку місцевого самоврядування, є власний ресурсний потенціал. Дослідження й аналіз ресурсної забезпеченості територій свідчить, що вони перебувають у нерівних умовах. У різних регіонах або відсутні окремі види ресурсів життєзабезпечення, або вони присутні в недостатній кількості.

Недосконалість адміністративно-територіального поділу й наявність великого різноманіття типів місцевих утворень тільки погіршує дане положення. Наявність на одній території міського й районного утворень одних позбавляє сировинного ресурсу, інших – промислового, наукового,

соціального, культурного й інших видів ресурсів [179].

У сучасних умовах раціональне використання територіальних ресурсів регіону, його продуктів, послуг і ефективна реалізація його можливостей дозволяють забезпечити добробут територіального розвитку, як регіональних виробників, так і регіону в цілому. Тому, проблема ефективної реалізації маркетингових стратегій територіального утворення, орієнтованих на цільові групи «споживачів територій» і спрямованих на розвиток попиту й потенційних ресурсів території, є сьогодні особливо актуальною.

Територіальний маркетинг являє собою маркетингову діяльність, що здійснюється на певній території й за її межами, орієнтовану на зовнішніх і внутрішніх суб'єктів території з метою підтримки, підвищення або зміни іміджу території (регіону, міста, країни).

Маркетингова стратегія території може характеризувати: а) порівняльне положення суб'єкта серед провідних конкурентів; б) ступінь привабливості цільових груп реальних споживачів у порівнянні з можливими. Маркетингова стратегія забезпечує перехід суб'єкта до більш привабливих для нього сегментів ринку й підвищення власної значимості, конкурентоспроможності в цих сегментах [196, с. 42].

З огляду на стратегічні цілі соціально-економічного розвитку території, варто визначити пріоритети розвитку території за наступними параметрами:

- види діяльності для розвитку й підтримки на території;
- фактори розвитку території;
- можливості забезпечення стійких конкурентних переваг території.

Виділяють наступні основні групи напрямків стратегій територіального маркетингу з метою залучення відвідувачів і резидентів (головний кадровий потенціал території), розвитку промисловості й експорту регіональних продуктів:

- маркетинг іміджу;
- маркетинг привабливості;
- маркетинг інфраструктури;

- маркетинг населення;
- маркетинг персоналу [187, с.321].

Аналіз привабливості сегментів ринку й об'єктивно існуючих конкурентних переваг території дозволяє розробляти й використовувати наступні основні стратегії територіального маркетингу, успішна реалізація яких забезпечує підвищення соціально-економічного розвитку території:

- «портфельні» стратегії;
- стратегії зростання;
- конкурентні стратегії.

Зокрема, «портфельна» стратегія дозволяє вибрати пріоритетні напрямки діяльності на території, виявити фактори росту, сконцентрувати ресурси з метою одержання високої віддачі, визначити основу економічного успіху на перспективу. «Портфельна» матриця являє собою модель управління ресурсами території на основі вибору господарських напрямків діяльності (таблиця 3.1).

«Портфельна» матриця території дозволяє визначити успішні й ефективні види діяльності, що реалізуються на території, а також спрогнозувати, які види діяльності можна розглядати в якості чинників майбутнього розвитку території. На основі «портфельної» стратегії території можна визначити:

- за рахунок яких видів діяльності територія одержує основний дохід – «дійна корова» території;
- які види діяльності найбільш активно розвиваються останнім часом і мають гарні перспективи росту надалі – «зірка» території;
- у які види діяльності необхідно направити наявні в розпорядженні обмежені ресурси, для того, щоб надалі одержати максимальний дохід – «знак питання» території;
- які види діяльності важливо зберегти для іміджу або внаслідок їх великої соціальної значимості для території – «собаки» території [19, с.40].

Таблиця 3.1

«Портфельна» матриця території

	Види діяльності, найбільш розвинені на території	Види діяльності, найменш розвинені на території
Види діяльності, попит на товари/послуги яких зростає високими темпами	Категорія «Зірка» – види діяльності, існуючий попит на які й у найближчому майбутньому буде рости високими темпами.	Категорія «Знак питання» – види діяльності, у які варто направляти наявні обмежені ресурси для досягнення майбутніх доходів.
Види діяльності, попит на товари/послуги яких зростає низькими темпами	Категорія «Дійна корова» – види діяльності, які приносять основний дохід території.	Категорія «Собака» – види діяльності, які варто зберегти для іміджу території або внаслідок їхньої соціальної значимості для території.

Стратегія росту в територіальному маркетингу відображає можливі перспективи росту за рахунок вибору стратегії глибокого проникнення, розвитку характеристик територіального продукту, розвитку ринку або диверсифікованості діяльності. Для рішення цих завдань можна використовувати базові принципи побудови матриці напрямків росту І. Ансоффа [76]. Вона відображає новизну територіальних продуктів і груп споживачів, а також географію споживачів територіального продукту (таблиця 3.2).

У рамках стратегії проникнення варто стимулювати споживання територіального продукту вже існуючими споживачами за рахунок наступних заходів:

- розвитку первинного попиту (спонукання до більш частого використання ресурсів або благ території);
- раціоналізації ринку (зниження явних витрат для пріоритетних споживачів територіального продукту, наприклад, зниження орендних

платежів за муніципальне приміщення для інноваційного бізнесу);

– організації ринку (розвиток організаційних форм підтримки пріоритетних напрямків діяльності).

Таблиця 3.2

Матриця росту в територіальному маркетингу

	Існуючий територіальний продукт	Новий територіальний продукт
Існуючі споживачі територіального продукту	Стратегія «Глибоке проникнення на ринок» – підвищення ефективності задоволення існуючих потреб.	Стратегія «Розвиток характеристик» – пропозиція існуючим споживачам нових характеристик територіального продукту.
Нові споживачі територіального продукту	Стратегія «Розвиток ринку» – залучення нових споживачів існуючого територіального продукту.	Стратегія «Диверсифікованість» – пошук нових характеристик територіального продукту, привабливих для нових споживачів.

Стратегія розвитку ринку припускає, що існуючий сьогодні територіальний продукт буде впроваджений на наступні нові ринки:

– нові сегменти на цьому ж регіональному ринку (наприклад, збільшення кількості малих підприємств, які пред'являють попит на ресурси території);

– нові географічні ринки, що може бути здійснене через розширення географії споживачів територіального продукту (наприклад, у вигляді залучення підприємств нерезидентів, які готові створити нове підприємство на території) [125, с.65].

Стратегія розвитку характеристик територіального продукту заснована на поліпшенні або розробці нових територіальних продуктів, що може бути забезпечене за рахунок наступних заходів:

– появи у територіального продукту нових характеристик (наприклад, незайнята земля, може бути поліпшена шляхом прокладки інженерних

комунікацій і запропонована в новій якості – як місце індивідуальної забудови);

- пропозиції нових видів природних, соціальних, технологічних ресурсів;
- підвищення ряду соціально значимих характеристик територіального продукту (наприклад, підвищення рівня екологічної й санітарної безпеки).

Диверсифікованість – це стратегія, що може бути обрана у випадку вкрай слабкого положення на тлі основних конкурентів, або через серйозний економічний спад в основних видах діяльності, що здійснюються на даній території. Диверсифікованість території є вкрай складною для реалізації стратегій з низьким рівнем імовірності успіху й потенційно найвищими витратами. Диверсифікованість може здійснюватися з метою поліпшення іміджу й можливості розвитку нових технологій, а також перспективних напрямків діяльності [75, с.373].

Напрямок дії за кожною із зазначених стратегій має свої, як позитивні, так і негативні сторони. Оскільки успіх діяльності щодо реалізації обраної стратегії залежить від різного рівня ймовірності його досягнення й різного обсягу витрат.

Конкурентні стратегії розвитку території можна представити на основі використання базових конкурентних стратегій по М. Портеру (таблиця 3.3).

Конкурентна матриця в територіальному маркетингу дозволяє вибрати найбільш привабливу й оптимальну для території стратегію:

- стратегію диференціації;
- стратегію домінування за витратами;
- стратегію концентрації.

Зокрема, стратегія домінування за витратами заснована на внутрішніх конкурентних перевагах території, тобто базується на продуктивності, може бути пов'язана з ефектом масштабу й/або з ефектом досвіду. Основним завданням для території стає забезпечення й збереження низьких витрат для

споживачів територіального продукту стосовно основних територій-конкурентів.

Таблиця 3.3

Конкурентна матриця в територіальному маркетингу

	Зовнішні конкурентні переваги території	Внутрішні конкурентні переваги території
Значимо для всіх груп споживачів територіального продукту	«Стратегія диференціації» – чітке виділення зовнішніх конкурентних переваг для кожної групи споживачів.	«Стратегія домінування» за витратами – для кожної групи клієнтів обґрунтування внутрішніх конкурентних переваг представляється у вигляді зниження витрат.
Значимо для окремих груп споживачів територіального продукту	«Стратегія концентрації (спеціалізації)» – припускає визначення найбільш привабливої групи споживачів територіального продукту з урахуванням пріоритетів розвитку території та пропозицію значимих для них зовнішніх і внутрішніх конкурентних переваг.	

Стратегія диференціації заснована на доданні до територіального продукту ряду характеристик, що є значимими для потенційних споживачів і таких, що виокремлюють даний територіальний продукт від територіальних продуктів основних конкурентів. Основою для такої стратегії є наявність у території зовнішніх конкурентних переваг [79, с.5].

Стратегія концентрації (спеціалізації) припускає задоволення потреби обраного цільового сегмента кращим способом, ніж конкуренти, як за рахунок витрат, так і за рахунок особливих характеристик територіального продукту. Відбувається концентрація зусиль на одному сегменті. Дане рішення може мати позитивні наслідки, наприклад, більш високу задоволеність споживачів за рахунок максимального пристосування товару до потреб цільової аудиторії. Але спеціалізація на одному сегменті може мати й негативні наслідки у вигляді великої залежності від тенденцій розвитку кон'юнктури на окремих ринках або до нагромадження негативних

наслідків у майбутньому.

Реалізація конкурентної стратегії припускає ведення постійного моніторингу змін зовнішньої мікро- і макротериторії, оскільки конкурентна ситуація не є незмінною [25].

Розглянувши можливі види стратегій, що застосовуються в територіальному маркетингу, можна проаналізувати маркетингову діяльність в управлінні територіальним утворенням – Харківська область, де, нині реалізуються два види маркетингових стратегій зростання: стратегія розвитку характеристик територіального продукту й стратегія диверсифікованості.

У рамках стратегії розвитку характеристик територіального продукту органи місцевого самоврядування вносять нові характеристики до складу територіального продукту за рахунок реалізації Стратегії розвитку Харківської області до 2030 року. При цьому пріоритетними напрямками підтримки малого підприємництва повинні бути наступні:

- підтримка починаючих підприємців;
- підтримка інноваційного бізнесу; підтримка малого підприємництва у виробничій сфері й сільському господарстві;
- підтримка проектів, орієнтованих на міжрегіональні ринки;
- підтримка проектів по розвитку сфери побутового обслуговування населення сільської місцевості;
- підтримка проектів, спрямованих на відродження народних промислів і ремесел у Харківській області.

Також у Харківській області стратегія розвитку повинна реалізовуватися за рахунок підвищення ряду соціально значимих характеристик характеристик територіального продукту.

Так, наприклад, необхідним є впровадження інвестиційної програми «Забезпечення населення Харківської області якісною питною водою до 2025 року» з передбаченням наступних заходів:

- модернізація водоочисних споруджень області;
- реконструкція існуючих і будівництво нових мереж

водопостачання;

- доочищення питної води із системи водопостачання області.

Потрібно також затвердити обласну цільову програму «Охорона навколишнього середовища Харківської області до 2025 року». Основним заходом програми повинно будівництво полігона утилізації твердих побутових відходів.

Реалізація даних стратегій у рамках територіального маркетингу приведе до досягнення соціального й економічного ефекту.

Загальносвітова практика свідчить, що ефективним засобом подолання даної кризової ситуації є широке застосування маркетингу в державному управлінні, в оцінці й прийнятті всіх видів державно-управлінських рішень. Концепція територіального маркетингу є одним з основних таких діючих засобів. Гарантією є відкриті інформаційні системи, опора на які дозволяє йому забезпечити соціально-етичну відповідальність всіх видів і рівнів інститутів влади [10, с.42].

Стосовно до розвитку територіальних утворень дана концепція повинна передбачати наступне:

- створення об'єднань територіальних громад;
- інтеграція ресурсних потенціалів територіальних громад. Останнє особливо необхідно при порожніх місцевих бюджетах.

В Україні давно вже назріла необхідність створення загальної інфраструктури розвитку, особливо в державному управлінні територіальним розвитком.

За кордоном реалізація питань управління ринковою економікою й захист державних інтересів пішли далеко вперед. Там цим займаються територіальні центри маркетингу й центри розвитку територіальних утворень. На основі територіально-природних, кліматичних, історико-культурних складових зазначені центри розробляють стратегічні плани й проекти соціально-економічного розвитку, інтегрованого використання ресурсного потенціалу. Вони пов'язують місцеві цільові програми й проекти

з регіональними, федеральними та загальнодержавними. Даний підхід багато в чому дозволяє місцевим утворенням полегшити інвестиційну залежність від залучених інвесторів і їхніх інвестицій [213].

Ставка на стихійну ринкову адаптацію й інтеграцію України до світової економіки ігнорувала розвал і неспроможність правової системи й у підсумку привела до того, що країна втратила численні власні ринки, до високого рівня безробіття, до кадрової дезорієнтації. Все це супроводжується відсутністю або вкрай неефективним застосуванням маркетингових концепцій місцевими утвореннями, але ж тільки подібні концепції найбільш повно відбивають основні ринкові закони, включаючи ринок виробника й ринок споживача.

Очевидно, що стратегії розвитку великого міста й сільського району не можуть бути однаковими, хоча й в іншому випадку мова йде про територіальне утворення. Тому при розробці концепцій територіального маркетингу важливо враховувати як велику розмаїтість типів територіальних утворень, так і обмеженість ресурсів розвитку місцевими адміністративними межами. Спільність і типізація стратегій розвитку територіальних утворень можливі тільки в границях утворень одного типу. Тому поширення типових стратегій за межі ведення одновидових муніципалітетів різко обмежує можливості й знижує ефективність територіального маркетингу. Тому при рішенні даного завдання всі частіше використовуються терміни: територіальний маркетинг, інтегрований територіальний маркетинг [158, с.229].

Концепція територіального маркетингу має наступні відмітні характеристики (ознаки):

- територія;
- пріоритет управління сукупним ресурсним потенціалом території;
- націленість на стійкий розвиток об'єднань територіальних громад;
- опора на місцеві продуктивні сили й місцеві ресурси;
- програмні заходи щодо відтворення територіальних ресурсів розвитку;

- соціально-відповідальний підхід;
- інвестиційна привабливість місцевих цільових програм і проектів.

Таким чином, інтегрований територіальний маркетинг у першу чергу спирається на місцеві продуктивні сили й можливості сукупних ресурсів території, а не на інвестиційну привабливість. В основу його цілепокладання зведено потреби й запити населення, що є особливо важливими в умовах тривалого складного економічного становища в Україні. Відсутність місцевої маркетингової інфраструктури, якісних цільових програм і проектів розвитку територій і систем управління ними, необхідного рівня прозорості розробки й оперативності в управлінні реалізацією діючих проектів територіального розвитку є серйозними бар'єрами в залученні інвестицій та підвищують ризики як місцевих, так і сторонніх інвесторів.

Існують різні форми об'єднання (інтеграції) місцевих утворень. За кордоном найбільше поширення одержали союзи, асоціації, опорні зони, що створюються на територіальному, регіональному, міжрегіональному й державному рівнях. Очевидно, що результативність їхньої роботи безпосередньо залежить не тільки від власного професіоналізму, але й від вибору стратегічних партнерів, їхньої компетентності й зацікавленості [24].

Слід при цьому виділити наступні групи стратегічних партнерів: територіальні й галузеві владні структури; інвестиційна сфера, її інститути, організації й інфраструктура; сфера послуг ринкового супроводу, що включає маркетинг, консалтинг, менеджмент, інжиніринг.

У світовій практиці як основна умова ефективного партнерства перерахованих вище представників працює маркетинг відкритих систем. Нерозвиненість маркетингу відкритих систем в Україні багатьма вченими визнається головною причиною не дуже ефективного територіального й галузевого співробітництва. Зміна структурного укладу економіки й інформаційного середовища привели до ізоляції потенційних і діючих партнерів. У результаті їм не вистачає знань про одне одного. При прийнятті тих або інших управлінських рішень у рамках довірених повноважень і

відповідальності вони частіше покладаються на інтуїцію й особисті враження, а не на офіційні перевірені дані. Фактично сторони не довіряють один одному й користуються багаторазовими перевітками на наявність у потенційних партнерів кримінального, пірамідального, тіньового тощо інтересу [11, с.48].

Створення маркетингової інфраструктури розвитку територій і їхніх об'єднань за участю в ній місцевої влади може змінити положення в питаннях і завданнях стратегічного партнерства, стати гарантом їхньої успішної взаємодії. Так наявність на території маркетингового центра стратегічного розвитку дозволить упорядкувати прямі партнерські взаємини, забезпечити вихід на прозорі структури, одержати довіру інвесторів.

Робота маркетингового центра як головної організації територіальної маркетингової інфраструктури повинна будуватися за принципом: «партнер – центр – партнер». У якості основних у його структурі варто виділити напрямки стратегічного планування й програм та напрямки продуктивних сил і ресурсів. Створеним і вже діючим територіальним маркетинговим центрам інтегроване місцеве самоврядування повинне делегувати наступні основні функції:

- моніторинг ресурсів розвитку території;
- участь у розробці стратегії стійкого розвитку території, стратегічних довгострокових, середньострокових, оперативних планах і проектах розвитку об'єднаних територіальних громад;
- розробка місцевих цільових програм, бізнес-планів, інвестиційних проектів;
- організація й особиста участь у виконанні прийнятих до реалізації програм і проектів, оперативний контроль;
- розробка своєчасних адаптаційних мір і заходів у випадку виникнення змін у мікросередовищі діючих партнерів;
- надання маркетингових послуг місцевим товаровиробникам всіх форм власності й розмірам бізнесу;

- залучення наукового потенціалу, участь в інноваційній діяльності й створенні технопарків;
- комерційна й фінансова діяльність по забезпеченню засобів розвитку, залученню їх до фонду стійкого розвитку об'єднаних територіальних громад [6, с.29].

Для організаційної структури територіальних маркетингових центрів найбільш прийнятною є матрична основа. Функції, делеговані маркетинговим центрам, відрізняються різнохарактерністю. Однак всіх їх поєднує загальна мета – життєзабезпечення населення, завантаження існуючих виробництв і робочих місць, створення нових робочих місць, наповнення бюджету, ліквідація безробіття, соціальна адаптація. Всі вони спираються на системи інформації, аналізу й досліджень, системи планування, системи організації й системи контролю.

Аналіз й оцінка запитів органів місцевого самоврядування України дав наступні результати. Першочерговими програмними напрямками, що мають суттєвий інтерес, є такі:

- розвиток місцевого комплексу по виробництву й переробці сільськогосподарської продукції;
- енергозберігаючі інновації в комунальному середовищі;
- застосування поновлюваних джерел енергії;
- розвиток терміналів і сервісу автоперевезень;
- ресурсозбереження, вторинна сировина, чисті виробництва, екологія середовища.

Це далеко не повний перелік можливостей території України [26]. Необхідно розробляти й впроваджувати територіальні програми, проекти, окремі бізнес-плани на базі спеціалізованої структури, наділеної відповідними повноваженнями, а саме – на базі центру територіального маркетингу.

В Україні Центр територіального маркетингу й стійкого розвитку об'єднань територіальних громад може бути створений з виділенням

наступних відділень:

- стратегічного планування програм і маркетингу;
- інформації й кадастру;
- продуктивних сил і ресурсів;
- інноваційного забезпечення;
- матеріально-технічного постачання й збуту;
- послуг аудиту, права, консалтингу й навчання;
- фонд розвитку інвестицій і фінансового забезпечення.

Наявність територіального центра маркетингу повинна стати однією з основних умов при розгляді відповідних стратегічних програм і проектів розвитку об'єднань територіальних громад владними й зацікавленими структурами, організаціями, приватними особами.

Висновки до третього розділу

Територіальний розвиток України не уявляється можливим без удосконалення виробничої й ринкової інфраструктур її регіонів. При цьому головною перешкодою виступає поганий стан транспортної інфраструктури країни. Необхідні: реконструкція залізничних колій і будівництво автомобільних доріг, реконструкція й розвиток водного транспорту, реконструкція аеропортів, у тому числі й внутрішньо-регіонального значення, створення доступних сучасних засобів зв'язку по всій території країни, будівництво ліній електропередач. Рішення транспортних проблем забезпечить конкурентоспроможність країни в обслуговуванні міжнародних перевезень до Європи.

Регулювання територіального розвитку має включати конкретні цілі завдання, що впливають із прогнозу соціально-економічного розвитку регіону, у тому числі питання:

- обґрунтування шляхів приватизації, підприємницької діяльності

конкретні пункти регіону;

- освоєння природних ресурсів;
- підвищення експортних потенціалів;
- проведення антимонопольної діяльності;
- розвитку здорової конкуренції;
- розширення виробництва конкурентоспроможних товарів та послуг;
- залучення до регіону іноземного капіталу та передових технологій;
- збільшення валютних надходжень.

Відповідно до синтезу прогнозів соціально-економічного та науково-технічного розвитку у довгостроковій перспективі розвинені країни світу становлять стратегії довгострокового розвитку. Довгострокове та наддовгострокове прогнозування соціально-економічного, інноваційно-технологічного, екологічного, територіального розвитку з неодмінним урахуванням світових тенденцій є вихідним пунктом розробки перспективної стратегії держави. Для розробки стратегії територіального розвитку країни необхідно проводити прогнозування соціально-економічного розвитку її регіонів.

Пріоритетними цілями державної територіальної політики будь-якої країни є:

- раціональне розміщення виробництва та розвиток територіального поділу праці між регіонами;
- комплексний розвиток господарства у регіонах шляхом підтримки розвитку економічної спеціалізації та кооперації;
- зміцнення соціально-економічних засад держави та збереження її цілісності та стійкості, національної та економічної безпеки;
- забезпечення соціальних та політичних гарантій різним групам населення;
- формування у регіонах соціально орієнтованої ринкової економіки;
- підвищення рівня життя населення регіонів та їх вирівнювання;

– створення умов для повноцінного культурного розвитку всіх народів у державі.

В умовах глобалізації та посилення конкуренції сталий розвиток здебільшого залежить від використання власного потенціалу та переваг, що впливають на модернізацію технологій та активне впровадження різних інновацій. Складнощі, що виникають у процесі вирівнювання розвитку територій, вимагають підвищеної уваги до оцінки наявності та ефективності використання потенціалу територіальної соціально-економічної системи. У непростих умовах, завдання державного регулювання розвитком територій є формування ефективної регіональної політики, спрямованої, передусім створення життєздатної регіональної стратегії, з урахуванням потенціалу зовнішньоекономічного співробітництва.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано розв'язання актуального завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій, з удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні.

Результати проведених досліджень уможлиблюють отримання таких висновків:

1. Охарактеризовано напрями становлення державного регулювання територіального розвитку в Україні. Констатовано, що на початку XXI ст. істотно зросла кількість практичних розробок у сфері державного регулювання територіального розвитку в Україні, а також публікацій, присвячених цій тематиці. Проте в загальній кількості досліджень сильно переважали прикладні, орієнтовані на практичні аспекти процесу розробки і реалізації документів стратегічного планування.

Дослідження, присвячені проблемам науково-методичного апарату розробки документів стратегічного розвитку, у більшості зачіпають тільки певну частину аспектів документів, залежно від об'єкту досліджень авторів і рівня його залученості в процеси розробки документів цілеполягання і стратегічного планування в цілому. Загальною проблемою досліджень є їхній яскраво виражений конкретно-ретроспективний характер. Такого роду завдання на кожному новому етапі розвитку стають усе більш усеосязними, що підтверджує необхідність уточнення науково-методичних основ в цьому питанні.

2. Проаналізувати нормативно-правовий механізм державного регулювання територіального розвитку. Визначено принципи формування механізму через баланс інтересів державного, регіонального та місцевого рівнів, виокреслено напрями територіального розвитку в рамках програмно-цільового підходу сприяння сприятливого інвестиційного клімату,

максимальній адаптації органів місцевого самоврядування до потреб споживачів, побудовано кваліфікацію всіх нормативно-правових актів державного регулювання територіального розвитку.

3. Визначено шляхи розвитку організаційно-економічного механізму державного регулювання територіального розвитку. Розроблено інструментарій вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання, та зазначено, що стратегічною метою регулювання територіального розвитку є формування його організаційно-економічного механізму, який забезпечить стабілізацію, стійкий розвиток і послідовне неухильне підвищення ефективності територій. Сформовано дефініцію «організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку територій» як взаємопов'язану сукупність організаційно-економічних відносин, принципів, форм, методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції державних органів та органів, яким держава делегувала регуляторні повноваження, з метою створення, підтримки, забезпечення ефективного функціонування, реалізації соціально-економічних функцій та сталого розвитку територій. Проаналізовані діючі важелі організаційно-економічного механізму розвитку, запропоновано низку змін та доповнень.

4. Систематизовано зарубіжний досвід державного регулювання територіального розвитку. Окреслено, що світовий досвід організації та функціонування територіального розвитку, містить основні принципи, поділені державами - членами Ради Європи. При цьому нині все очевиднішим є тенденція до відмови (причому на законодавчому рівні) у більшості країн від ієрархічного принципу у побудові системи публічної влади та до формування взаємин між різними рівнями територіального управління на принципах субсидарності. Відповідно до них певні права та функції, у тих чи інших випадках, коли вони можуть бути реалізовані на первинних рівнях управління, не повинні передаватися на більш високий рівень влади.

5. Окреслено стратегічні напрями удосконалення механізмів державного регулювання територіального розвитку в Україні. Розроблено рекомендації щодо удосконалення державного регулювання територіального розвитку через покращення законодавчої бази, збільшення фінансування наукових досліджень і розвитку, розвиток інноваційної інфраструктури, сприяння міжнародній інтеграції та співпраці, підтримка і розвиток людського капіталу, моніторинг та аналіз інноваційної активності. Ці рекомендації спрямовані на створення стійкої інноваційної системи, яка зможе ефективно адаптуватися до глобальних викликів та сприяти сталому економічному зростанню України.

6. Обґрунтовано основні шляхи підвищення ефективності державної політики територіального розвитку України. Визначено, що для підвищення ефективності політики територіального розвитку України необхідно зосередитися на декількох ключових напрямках:

по-перше, важливо забезпечити узгодженість та координованість дій між різними рівнями влади (центральним, регіональним, місцевим) та між різними секторами економіки;

по-друге, потребує посилення фінансова децентралізація, де необхідно надати більшу фінансову самостійність регіонам та місцевим громадам, що дозволить їм краще реагувати на потреби населення;

по-третє, необхідно забезпечити сприятливе середовище для інвестицій та розвитку бізнесу в регіонах, що сприятиме створенню нових робочих місць та підвищенню рівня життя населення;

по-четверте, необхідно розвивати інфраструктуру, зокрема транспортну та цифрову, що забезпечить зв'язок між регіонами та сприятиме їх економічному зростанню, та забезпечити прозорість та підзвітність у процесі прийняття рішень та реалізації територіальної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андренко О. Соціальна напруженість як вид загрози соціально-економічній безпеці регіону. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 119-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_9_20.
2. Апостол О. І. Методи оцінки конкурентоспроможності товару на міжнародному ринку як ключової складової частини конкурентоспроможності економіки держави . *Право та державне управління*. 2019. № 3(36). Т. 2. С. 111–114.
3. Апостол О. І. Системні перетворення державного управління конкурентоспроможністю економіки. Національного університету цивільного захисту України. 2019. Вип. 2 (11).С. 113–118. (Серія «Державне управління»).
4. Апостол О. І. Роль і функції держави у забезпеченні конкурентоспроможної економіки. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 160–163.
5. Барабаш Г. О., Луценко Т. О. *Право в державному управлінні : конспект лекцій*. Х. : НУЦЗУ, 2016. 44 с.
6. Баровська А. Інституційне забезпечення державної комунікативної політики: досвід країн Європи: аналіт. доп. К. : НІСД, 2014. 40 с.
7. Бакуменко В.Д. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: наук.-досл. робота / В.Д. Бакуменко, Д.О. Безносенко. К. : НАДУ при Президентові України; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. 41 с. URL: <http://www.napa-eurostudies.org.ua/2-2.rtf>. (дата звернення: 08.02.2022).
8. Балабанова Н. В. Соціальний діалог. Соціальне партнерство. Соціальна держава/ Н. В. Балабанова, В. І. Жуков, В. Є. Пилипенко // *Акад.*

праці та соц. відносин. К. 2002. 189 с.

9. Батанов О. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної Виборчої комісії*. 2008. № 2. с. 51.

10. Баймуратов М. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 41-44.

11. Батанов О. В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 6-7. С. 45-53.

12. Берданова О. В., Вакуленко В. М. Стратегічне планування регіонального розвитку: навч. посіб. Київ: НАДУ. 2007. 96 с.

13. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник. DESPRO. К.: ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.

14. Бібік Н. В. Моделі регіонального розвитку: теоретичні аспекти й особливості використання. *Вісник Донецького Національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського*. 2009. № 4 (44). С. 9–12. (Економічні науки).

15. Білоус О. Ю. Конвенції Міжнародної організації праці як джерела трудового права : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.05 ; Нац. ун-тет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 23 с.

16. Білик П.П. Проблеми дефініції територіальної громади як ознаки правової сутності «регіону». *Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ*. 2001. № 1. С. 144-149.

17. Бодрова І.І. Концептуальні підходи до визначення поняття територіальна громада. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х., 2004. Вип. 7. 210 с.

18. Бондарчук Н. Особливості фінансування проектів регіонального розвитку за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку. *Вісник РЕГІОНЕТ «Стратегія розвитку»*. 2017. № 1. URL:

<https://cutt.ly/sKffQ6w> (дата звернення: 08.02.2022).

19. Бондаренко А.І. Механізми державного регулювання ринку фінансових послуг України . Публічне управління та митне адміністрування. 2017. № 1 (16). С. 39-45. (Серія «Державне управління»).

20. Бондаренко А.І. Механізми державного регулювання якісного забезпечення ефективності фінансової безпеки економіки. Публічне управління та митне адміністрування. 2017. № 2 (17). С. 39-45. (Серія «Державне управління»).

21. Бондаренко А.І. Економічні якості контролю як механізму державного регулювання сучасної економіки . Наукові праці (Серія «Державне управління») 2017. Вип.279, Том 291. С. 93–98.

22. Бондаренко А.І. Механізми державного забезпечення результативності фінансової безпеки в національній економіці [Електронне вид] Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електронне наукове фахове видання ХНТУ. 2017. №1. Режим доступу до журн. <http://el-zbirn-du.at.ua/>

23. Бюджетний кодекс України. URL: <https://cutt.ly/KKfd8r5> (дата звернення: 08.02.2022).

24. Василенко О.І. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у адміністративне управління в умовах інформаційного суспільства Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 1 (8).

25. Василенко О.І. Основні етапи розвитку та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в адміністративне управління Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 2 (9).

26. Василенко О.І. Основні напрями підготовки до реалізації концепції електронного уряду в Україні. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Державне управління в Україні: виклики та перспективи»м. Запоріжжя 8-9 травня 2020 р.

27. Василенко О.І. Закордонний досвід інформатизації державної влади та управління на прикладі Сполучених штатів. Матеріали круглого столу «Формування дієвих механізмів державного управління з забезпечення державної безпеки» НУЦЗУ 2021 р.

28. Василенко О.І. Європейська модель інформатизації системи взаємодії держави та суспільства. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18–19 березня 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020.

29. Валуєвський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства: монографія / О. Л. Валуєвський. К.: вид-во НАДУ, 2007. 217 с.

30. Валуєвський О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. К. : НІСД, 2001.

31. Варналій З., Бабінова О., Бойко-Бойчук О. та ін. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія ; за заг. ред. З. С. Варналія. К. : НІСУ, 2007. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/Varnalij/index.htm>.

32. В'ячеслав Негода: До нового адміністративно-територіального устрою країни 600 днів, що за цей час треба зробити? URL: <https://cutt.ly/4KfliId>. (дата звернення: 08.02.2022).

33. Веб-портал Децентралізація. URL: <https://cutt.ly/ZJDInQK> (дата звернення: 08.02.2022).

34. Велике будівництво: як змінилося фінансування в бюджеті-2020. URL: <https://cutt.ly/AKfhcri> (дата звернення: 08.02.2022).

35. Виговська Л. Міністерство фінансів: будь-які пільгові режими - це виведення грошей з держбюджету. URL : <https://cutt.ly/BKfa42g> (дата звернення: 08.02.2022).

36. Вінокуров Я. Інвесторам, які вкладуть в Україні понад \$100 млн, нададуть персонального менеджера - Зеленський. URL: <https://cutt.ly/uKfg7AT>.

37. Вісімдесят два відсотки районних бюджетів України у 2017 році залишалися дотаційними. URL: <https://cutt.ly/8Kffsbg> (дата звернення: 08.02.2022).
38. Врублевський О. Організація співробітництва територіальних громад в Україні (практичний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування). Київ: ІКЦ «Легальний статус». 2017. 105 с. URL: <https://cutt.ly/gKfpLRb>. (дата звернення: 08.02.2022).
39. Воротін В. Є. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / В. Є. Воротін, Я. А. Жаліл ; за заг. ред. В. Є. Воротіна. Київ : Вид-во НІСД, 2010. 288 с.
40. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади може зрушити з місця реформування країни в цілому. URL: <https://cutt.ly/7KffgLh> (дата звернення: 08.02.2022).
41. Головченко О.М. Економічна безпека регіону в гарантування стабільності національної економіки : монографія. Одеса : Вид-во : ФОП Букаєв Вадим Вікторович, 2008. 399 с.
42. Глава Уряду про децентралізацію: Ця реформа згуртовує Україну, зупинити її не можна. URL: <https://cutt.ly/PKflkFd> (дата звернення: 08.02.2022).
43. Глава Уряду пропонує до 2020 року завершити об'єднання громад і розробити якісні стратегії розвитку регіонів. URL: <https://cutt.ly/0JDTfMh> (дата звернення: 08.02.2022).
44. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини. К.: Знання. 2007. 559 с.
45. Дарченко Н.Д., Рижиков В.С., Єськов О.Л., Мікрюков О.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини. К. 2007. 252 с.
46. Дем'янчук О. І. Забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2017. № 6 (34). С. 42–46.
47. Державне управління в Україні: навч. посіб. / [за заг. ред. В.Б.

Авер'янова]. К.: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.

48. Державне управління, державна служба і місцеве самоврядування / Кол. авт. ; заг. ред. О.Ю. Оболенського. Хмельницький: Поділля. 2009. 568 с.

49. Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.02.2022).

50. Децентралізація під мікроскопом: експертний аналіз. URL: <https://cutt.ly/SKfsJWl> (дата звернення: 08.02.2022).

51. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» – DESPRO. К. : ТОВ «Софія». 2012. 128 с.

52. Деякі питання надання у 2019 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво мультифункціональних майданчиків для занять ігровими видами спорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 липня 2019 р. №571. URL: <https://cutt.ly/eKfjtOx>.

53. Дробенко Г.О., Брусак Р.Л., Свірський Ю.І. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. Львів: В-во «СПОЛОМ», 2001. 118 с.

54. Докаленко В. В. Теоретичні підходи до визначення інститутів громадянського суспільства як суб'єктів публічного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2020. No 21-22. С. 154–160. – URL:<http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7224&i=25>.

55. Докаленко В., Приходько І. Роль та місце взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в Україні. Публічне управління та регіональний розвиток. 2020. No 9. С. 752-768. – URL:<https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/203>.

56. Докаленко В. В. Механізми взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в умовах децентралізації влади в Україні. Публічне управління та митне адміністрування. 2021. No 1 (28). С.

27-34. – URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/archive/2021/1/6.pdf>

57. Ємельянов В.М., Шульга А.А. Нормативно-правовий супровід процесуререформування місцевого самоврядування та об'єднання територіальних громад:недоліки та способи їх подолання. *Наукові праці: наук. журн. Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили*. Миколаїв, 2017. Т. 298. Вип. 286. 124 с. URL: <https://cutt.ly/MKfszZJ>. (дата звернення: 08.02.2022).

58. Жувагіна І. О., Філіпішина Л. М. Аналіз реалізації бюджетної децентралізації в контексті соціально-економічного розвитку країни. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4 (44.4). С. 35–39.

59. Жуков В. Соціальне партнерство в Україні: навч. посіб. / В. Жуков, В. Скуратівський. К.: Вид-во УАДУ, 2001. 120 с.

60. Звіт Рахункової палати України за 2021 рік. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Reports/2021/ZVIT_RP_2021.pdf (дата звернення: 08.02.2022).

61. Звіт: Третє щорічне соціологічне дослідження «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування» URL: <https://cutt.ly/nKfaUIO> (дата звернення: 08.02.2022)

62. Інвестиційний клімат в Україні / за ред.. П.І. Гайдучького. К.: Нора-друк, 2002. С. 77-78.

63. Інформаційний веб-ресурс Міністерства економіки України <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 08.02.2022).

64. Карташов Є. Г. Державне управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем: теорія, методологія, практика : монографія. К. : ТОВ «ДКС Центр», 2015. 378 с.

65. Ковбасюк Ю.В. Державне управління: [підручник]: у 2 т. / Ю.В. Ковбасюк: Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) та ін. К. : Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. 562 с.

66. Консолідація державного фінансування розвитку громад у одному ДФРР забезпечить єдність та ефективність регіональної політики

держави. URL: <https://cutt.ly/0KfjxCp> (дата звернення: 08.02.2022).

67. Конспект лекцій «Муніципальне право України» URL: <https://cutt.ly/uKfsaIG> (дата звернення: 08.02.2022).

68. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування (іноземний досвід). URL : <https://cutt.ly/rKfc8v4> (дата звернення: 08.02.2022).

69. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком країни: теоретико-методологічні засади. *Державне управління*. 2010. № 1. URL: <https://cutt.ly/ZKfslPA>. (дата звернення: 08.02.2022).

70. Коротенко Д.О. Генезис, сутнісні характеристики та види місцевого самоврядування / *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. Вип. 1 (16). 2022. С. 232-238 <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/218-korotenko-d-o-genezis-sutnisni-kharakteristiki-ta-vidi-mistsevo-go-samovryaduvannya>

71. Коротенко Д.О. Ажажа М.А. Основні теоретичні підходи до дослідження адміністративно-політичних реформ у системі державного устрою / *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. Вип. 1 (18). 2023 с. 316-325 <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/312-azhazha-m-a-korotenko-d-o-osnovni-teoretichni-pidkhodi-do-doslidzhennya-administrativnopolitichnikh-reform-u-sistemi-derzhavnogo-ustroyu>

72. Коротенко Д.О. Шляхи розвитку і стимули до реформ у муніципальних системах європейських країн / *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. Вип. 2 (19). 2023. С. 366-375.

73. Коротенко Д. О. Інституціональний механізм забезпечення розвитку фінансово-економічної системи громади. Актуальні питання сучасної стратегії розвитку України: виклики, пріоритети та прогнози: збірник наукових праць / Яровой Т. С., Дабіжа В. В. та ін. м. Київ, 25 листопада 2022 р. – К.: Університет «Україна», 2022 р. – с. 115-119.

74. Коротенко Д. О. Взаємодія місцевого самоврядування та

громадянського суспільства. Наука і молодь у ХХІ сторіччі : збірник матеріалів ІХ Міжнародної молодіжної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 30 листопада 2023 року). – м. Полтава : ПУЕТ, 2023.-с. 567-570

75. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навч. посіб. К.: Т-во «Знання» України, 1999. 487 с.

76. Кравчук В. Підтримка бізнесу з боку держави: чи можна більше? URL: <https://cutt.ly/4KfhpgE> (дата звернення: 08.02.2022).

77. Крупіна Н.А. Зарубіжний досвід адміністративно-територіальної реформи як інструменту удосконалення формування фінансових ресурсів місцевих органів влади. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2010. Вип. 39. С. 263-268. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147036096.pdf> (дата звернення: 08.02.2022).

78. Купрій В. Як оцінка допомагає робити врядування більш відкритим та підзвітним? URL : <https://cutt.ly/KKfxhba> (дата звернення: 08.02.2022).

79. Куц Ю. О. Проблемне поле державного управління: концептуальна демаркація. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 1(5). С. 3-10.

80. Куц Ю. О., Решеvecь О. В. Територіальна громада: управління розвитком: монографія / за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків: Константа, 2013. 540 с.

81. Ларіна Р.Р. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: [монографія] / Р.Р. Ларіна, А.В. Владзимирський, О.В. Балуєва; під заг. ред. В.В. Дорофієнко. Донецьк: ТОВ Цифрова типографія, 2008. С. 50-51.

82. Лімська декларація керівних принципів контролю. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604_001 (дата звернення: 08.02.2022).

83. Лукінов І. Наслідки і перспективи перетворення в економіці України. *Фінанси України*. 1995. № 12. С. 4-18.

84. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: монографія. Київ, 2006. 393 с.
85. Лучик В. Є., Лучик С. Д. Методологія сценарного прогнозування соціального та економічного розвитку регіонів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2015. Вип. 3. С. 40–51.
86. Марущин Ю.В. Інструменти бюджетної підтримки розвитку об'єднаних територіальних громад. *Університетські наукові записки*. 2018. Вип. 2. С. 200-210.
87. Марущин Ю.В. Об'єднана територіальна громада як об'єкт управління: теоретичні аспекти. *East Journal of Security Studies*. 2018. Вип. 3. С.336-353.
88. Мазур В. Г., Куйбіда В. С. Впровадження інноваційної діяльності в регіоні. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 23. С. 84-87.
89. Мазур В. Г. Комунікації як механізм взаємодії державних органів влади та громадськості на регіональному рівні. Державне управління: удосконалення та розвиток 2011. № 8. URL:<http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=313>
90. Мазур В.Г., Добіжа В. В. Особливості функціонування владної еліти в Україні на сучасному етапі. Збірник наукових праць «Держава і право». 2012. Випуск № 56. Юридичні та політичні науки. С. 625-630.
91. Мазур В. Г., Семчук І. В. Електронне управління в органах місцевої влади: стан та шляхи удосконалення. Зб. наук. праць «Теорія та практика державного управління». ХарPI НАДУ «Магістр», 2013. № 2. С. 106 - 112.
92. Мазур В. Г. Впровадження інноваційної політики в регіони. Державне управління: історія, теорія, впровадження Матер. Наук.-практ. конф. за міжнар. участю, (м. Київ, 28 травня 2010 р.). Київ. НАДУ, 2010. Т. 2. Державне управління. С. 163-168.

93. Мазур В. Г. Інноваційна діяльність як складова регіонального розвитку. Інтеграційний вибір України: історія, сучасність, перспективи. Матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнар. Участю., м. Вінниця, 10 квітня 2012 р. Вінницький інститут економіки ТНЕУ. Тернопіль : Крок, 2012. Том 1. 330 с. С. 293-296.

94. Мазур В. Г. Впровадження електронного управління в роботу органів влади на регіональному рівні. Завдання державного, регіонального та муніципального управління в контексті нових реалій національного розвитку матер. щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. м. Київ, 6 квітня 2012 р.). Ч.2. С. 213-215.

95. Мамонова В. В. Методологія управління територіальним розвитком : монографія. Вид-во: ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. 194 с.

96. Мельниченко О. А. Управління структурними зрушеннями : підруч. Х. : Оберіг, 2013. 330 с.

97. Мельничук Л. Нормативно-правові основи державного управління соціальним розвитком регіонів України: контур проблем. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : ел. наук. фах. вид. 2015. Вип. 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=883>.

98. Мельничук Л. М. Ініціатива Ради Європи у сфері забезпечення соціального розвитку: шляхи впровадження в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*, 2016. № 2 (54). С. 69–74.

99. Молодожан Ю. Б. Самодосконалість територіальних громад: системний підхід: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2010. 370 с.

100. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 травня 2018 р. URL : <https://cutt.ly/CKfal7O> (дата звернення: 08.02.2022).

101. Мороз О.Ю. Територіальна громада: сутність становлення та сучасні українські реалії. *Демократичне врядування*. 2008. Вип. 2. URL: <https://cutt.ly/aKfspKO> (дата звернення: 08.02.2022).

102. На порядку денному профільного парламентського Комітету –

інфраструктурна субвенція для ОТГ. Прес-центр ініціативи «Децентралізація». URL: <https://cutt.ly/7Kfji9w> (дата звернення: 08.02.2022).

103. Надал С., Спасів Н. Теоретична концептуалізація формування та сучасний прагматизм фінансування об'єднаних територіальних громад. *Державні і місцеві фінанси*. 2017. № 3. URL: <https://goo.gl/HwL79K>. (дата звернення: 08.02.2022).

104. Наконечний В. В. Управління містом: теоретико-методологічний вимір: монографія. Харків: Цифрова друкарня № 1, 2012. 263 с.

105. Національний банк очікує на інфляцію близько 5% та економічне зростання на рівні 3,5-4% у 2020-2022 рр. URL: <https://cutt.ly/EKfgJJf> (дата звернення: 08.02.2022).

106. Нижник Н.Р. Системний підхід в організації державного управління [Текст] Навч. посіб. / Нижник Н.Р., Машков О.М. / За заг. ред. Н.Р. Нижник. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

107. Новак Е. Децентралізація влади і грошей. *Демократична Україна*. 2015. Випуск 26. URL: <https://cutt.ly/6KfsbsE> (дата звернення: 08.02.2022).

108. Обговорено проблемні питання в співпраці з інспекторами праці органів місцевого самоврядування. URL: <https://cutt.ly/UKfhHSP> (дата звернення: 08.02.2022).

109. Оліферук С. І. Просторово-економічний розвиток України: узгодження територіального та соціально-економічного прогнозування та планування. Інвестиції: практика та досвід. № 17. 2013. С. 49–53.

110. Організація співробітництва територіальних громад в Україні (практичний посібник). URL: <https://cutt.ly/GJDR42n>. (дата звернення: 08.02.2022).

111. ОТГ використали 2,5 млрд грн із держбюджету, не маючи «дорожньої карти». Рахункова палата України. URL: <https://goo.gl/dAstEv> (дата звернення: 08.02.2022).

112. ОТГ наймають на роботу інспекторів праці. URL: <https://cutt.ly/AKfhMpu> (дата звернення: 08.02.2022).

113. Плющ І.С. Місцеве самоврядування економіка (до проблеми ефективності законодавчих механізмів). *Економіка АПК*. 2002. №1. С. 3-9
114. Портал Державна казначейська служба: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 08.02.2022).
115. Помаза-Пономаренко А. Л. Аналіз правового механізму державної регіональної політики України. *Наукові праці : наук.-метод. жур.* Вип. 252. Т. 263. Державне управління. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2015. С. 111–116.
116. Помаза-Пономаренко А. Л. Гендерна складова стабільного соціально-економічного розвитку регіонів, безпеки та модернізації. *Гендерна політика очима української молоді : Підсумкова конференція Х регіонального наукового конкурсу молодих вчених 30 листопада 2016 р. Х., 2016 р.* С. 202–214.
117. Помаза-Пономаренко А. Л. Державне управління людським і соціальним потенціалом як основа розвитку та безпеки регіонів. *Держава та регіони : наук.-вироб. жур.* Запоріжжя : КПУ, 2016. № 2 (54). С. 14–19.
118. Помаза-Пономаренко А. Л. Теоретичні засади державного управління безпекою соціально-економічних систем. *Становлення сучасного українського суспільства: політичні, управлінські, економічні та правові аспекти : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 березня 2015 р.) : у 2 ч. К. : Вид-во КНУКіМ, 2015. Ч. I.* С. 121–123.
119. Помаза-Пономаренко А. Л. Удосконалення державного управління соціальним розвитком у контексті безпеки регіонів: концептуальні підходи та стратегія реалізації. *Держава та регіони : наук.-вироб. жур.* Запоріжжя : КПУ, 2016. № 1 (53). С. 183–188.
120. Помаза-Пономаренко А. Л. Чинники впливу на соціальну безпеку регіонів, модернізація її системи та механізмів державного управління. *Право та державне управління : наук.-вироб. жур.* Запоріжжя : КПУ, 2016. № 3 (24). С. 116–121.
121. Помаза-Пономаренко А. Л., Домбровська С. М. Соціальна

безпека – оптимальний рівень соціального розвитку макро-, мезо- і мікрорегіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 16. С. 53–57.

122. Помаза-Пономаренко А. Л., Домбровська С. М., Лукиша Р. Т. Інституціональна державна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах ризиків : монографія. Х. : НУЦЗУ, 2018. 216 с.

123. Помаза-Пономаренко А. Л., Древаль Ю. Д. Проблематика державно-правового регулювання соціальної безпеки. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (17-18 травня 2019 р.). Х., 2019. С. 209–210.

124. Помаза-Пономаренко А. Л., Карпеко Н. М. Управлінсько-методологічний вимір використання соціального й освітнього потенціалу при формуванні безпеки регіонів України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2016. Вип. 2 (5). С. 42–47.

125. Помаза-Пономаренко А. Л., Карпеко Н. М. The development of Ukrainian education in the context of transformation of the state and regional administration. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2016, Volume 6, Issue 3. Gdansk : Publisher of University of Gdansk. pp. 64–69.

126. Помаза-Пономаренко А. Л., Лукиша Р. Т. Публічна політика розвитку регіонів в Україні: зміст наукової проблеми. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). Ч. 2. С. 300–304.

127. Помаза-Пономаренко А. Л., Лукиша Р. Т., Опанасенко Я. О. Роль і місце організаційної, соціальної й інформаційної складових у реалізації державної регіональної політики в умовах невизначеності. *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія: Державне управління)*, 2016. Вип. 1 (4). С. 203–209.

128. Помаза-Пономаренко А. Л., Опанасенко Я. О. Організаційно-правові засади електронного врядування в системі державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. *Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних*

процесах : матеріали міжнар. конф. (м. Хелм, Польща, 27 листопада 2015 р.) : україномовний варіант / За заг. ред. О. Є. Бухтатого, О. В. Радченка. Хелм : Вид-во ВШМВСК, 2016. С. 98–103.

129. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 6 грудня 2016 р. №1774-VIII URL: <https://cutt.ly/IKfhDVF> (дата звернення: 08.02.2022).

130. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 р. №71-VIII. URL: <https://cutt.ly/sKfahDe> (дата звернення: 08.02.2022).

131. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.05.2015 р. № 157–VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://cutt.ly/0KfaFw6> (дата звернення: 08.02.2022).

132. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: <https://cutt.ly/6Kfar4n> (дата звернення: 08.02.2022).

133. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. URL: <https://cutt.ly/FKffhVo> (дата звернення: 08.02.2022).

134. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформи місцевого самоврядування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2009 р. №1456-р. URL: <https://cutt.ly/GKfpTvZ> (дата звернення: 08.02.2022).

135. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197 URL: <https://cutt.ly/5Kfje1t> (дата звернення: 08.02.2022).

136. Про об'єднання територіальних громад: Проект Закону від 14 грудня 2011 р. № 9590. URL: <https://cutt.ly/gKfpWdy> (дата звернення: 08.02.2022).

137. Про результати аудиту ефективності використання коштів

субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад: звіт, затв. рішенням Рахункової палати України від 27.06.2017 р. № 13-2. URL: <https://cutt.ly/KKfa1FD> (дата звернення: 08.02.2022).

138. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 18 черв. 2014 року № 1508-VII. URL: <https://cutt.ly/UKfpKPZ> (дата звернення: 08.02.2022).

139. Про схвалення Концепції реформи місцевого самоврядування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 900-р. URL: <https://cutt.ly/vKfpRS3> (дата звернення: 08.02.2022).

140. Про схвалення Концепції формування системи підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 квітня 2009 р. № 385-р. URL: <https://cutt.ly/aKfpYna> (дата звернення: 08.02.2022).

141. Пурський О. І., Мороз І. О. Оптимізація регіональної політики розвитку шляхом впровадження системи поточного соціально-економічного моніторингу. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. 2012. Вип. 31 (1). С. 50–56.

142. Пурський О. І., Мороз І. О., Моїсеєнко О. І. Соціально-економічний моніторинг як фактор стабільного і збалансованого розвитку регіону. *Бізнес Інформ*. 2012. № 6. С. 39–41.

143. Про Францію та подрібненість комун. URL: <https://cutt.ly/iKfsTwq> (дата звернення: 08.02.2022).

144. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

145. Проект Закону про внесення змін до статті 10 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо фінансової підтримки державою добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст від 30 березня 2018 р. № 8213. URL: <https://cutt.ly/8Kfjph0> (дата звернення: 08.02.2022).

146. Процес закріплення незворотності децентралізації у Конституції триватиме близько 1,5 року, – Володимир Гройсман. URL: <https://cutt.ly/PJDThYt> (дата звернення: 08.02.2022).

147. Проць Н. В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. *Фінансовий простір*. 2015. №1. С. 221–229.

148. Регіоналізація і вибори як засоби удосконалення владних відносин в Україні: теорія і практика [Текст] : монографія / За заг. ред. О.О. Дьоміна; Кол. авт.: В.В. Лісничий (кер.) та ін. - Х. : ХарРІ УАДУ "Магістр", 2003. - 580 с.

149. Регіональне управління : навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева та ін.; за наук. та заг. ред. Л. М. Зайцевої. Дніпропетровськ : УАДУ, 2000. 240 с.

150. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук, М. О. Кушнір [та ін.]; за ред. С. О. Білої. К. : НІСД, 2011. 104 с.

151. Рудніцька Р.М., Сидорчук О.Г., Стельмах О.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / з наук. ред. д.е.н., проф. М.Д. Лесеченка, к.е.н., доц. А.О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

152. Рудь Л.П. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні. *Науково – технічний збірник*. 2010. № 96. С. 143-148.

153. Сааков В. Чому в Україні відбувся відкат у боротьбі з корупцією. Deutsche Welle. URL: <https://p.dw.com/p/3WfAo> (дата звернення: 08.02.2022).

154. Сас О. Децентралізація у країнах Балтії та Скандинавії. Частина 1. URL: <https://cutt.ly/ZKfo2iJ> (дата звернення: 08.02.2022).

155. Саханенко С.Є. Політичне управління містом в умовах самоврядування. Одеса: ОФ УАДУ, 2001. С. 81-89.

156. Сорока М. П. Система моніторингу і прогнозування соціально-економічного розвитку регіону. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. 2012. Вип. 2. С. 346–354.

157. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НАН України М. А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.
158. Сиченко В. В. Регіональна складова соціального аудиту. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2013. № 2. С. 228-232.
159. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. 534 с.
160. Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415—2017-р>. (дата звернення: 08.02.2022).
161. Стратегічне планування. Навчальний посібник / О.Берданова, В.Вакуленко, В.Тертичка. Л.: ЗУКЦ, 2008. 138 с.
162. Татарин Н. Формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29(2). С. 85-89. URL: <https://cutt.ly/KKfdYQ4> (дата звернення: 08.02.2022).
163. Тенденції тіньової економіки. URL: <https://cutt.ly/VKfg9gK> (дата звернення: 08.02.2022).
164. Терентьєв Ю. Криве дзеркало державної допомоги. Економічна правда. URL: <https://cutt.ly/LKfhjg5> (дата звернення: 08.02.2022).
165. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
166. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
167. Тоцький С. В. Удосконалення механізмів державного регулювання системи економічної безпеки регіонів України : автореферат

дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 ; Нац. ун-т цив. захисту. Х., 2015. 20 с.

168. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.

169. Ткачук А. Ф. Адміністративна реформа в Данії та Латвії: корисний досвід для України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Unzap_2007_3_6.pdf. (дата звернення: 08.02.2022).

170. Ткачук А.Ф. Децентралізація влади: від потреби до реалізації (робочий зошит). К.: ІКЦ «Легальний статус», 2013. 116 с.

171. Ткачук А.Ф. Латвія: довга дорога реформи. Робочі записки. К.: ІКЦ «Легальний статус», 2015. 56 с.

172. Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль). К. : ІКЦ «Легальний статус». 2016. 80 с.

173. Ткачук А.Ф. Скандинавський шлях. Досвід реформ адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування в Данії та Швеції. К.: Логос, 2015. 124 с.

174. Ткачук А.Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль). К. : ІКЦ «Легальний статус». 2016. 96 с.

175. Ткачук А.Ф. Французький досвід децентралізації очима вільними від захоплення. URL: <https://cutt.ly/0KfsOYw> (дата звернення: 08.02.2022).

176. Ульяновченко Ю. О., Косенко А. В. Проблеми формування інвестиційного клімату України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2015. № 2 (3). С. 42–49.

177. Управління розвитком людського потенціалу територіальної громади в інноваційно-знаннєвому суспільстві / уклад. : Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, С. В. Газарян. К. : НАДУ, 2012. 44 с.

178. Управління силами цивільного захисту під час ліквідації

наслідків надзвичайних ситуацій: конспект лекцій / Укладачі: В.О. Собина, І.М. Неклонський, В.О. Самарін, Д.В. Дяченко. Х.: НУЦЗ України. 2015. 166 с.

179. Уряд схвалив законопроект щодо державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад. URL : <https://cutt.ly/3Kfa09v> (дата звернення: 08.02.2022).

180. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. Демократичне врядування. 2008. URL : <https://cutt.ly/JKfzm0U> (дата звернення: 08.02.2022).

181. Федоров І.С. Теоретико-прикладні аспекти сутнісного розуміння механізмів формування стійкого розвитку регіону: загальнотеоретичний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток : електр. наук. фак. видання. 2018. № 8.*

182. Федоров І.С. Імперативи формування механізму стійкого розвитку інвестиційно привабливого регіону. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 1 (8). С. 491-498*

183. Федоров І.С. Теоретичні концепції стійкого розвитку регіону. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 2 (9) . С. 501-508.*

184. Федоров І.С. Інституційні умови формування механізму забезпечення збалансованого регіонального розвитку. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 1 (10) . С. 344-349.*

185. Федоров І.С. Сутність і поняття організаційно-економічного механізму стійкого розвитку регіональних систем. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 2 (11) . С. 488-494.*

186. Хандій О. О. Сучасний стан та особливості децентралізації влади в Україні. *Економіка та право. Серія: Економіка. 2016. № 2. С. 137–145.*

187. Хміль Ф. І. Управління персоналом: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К. : Академвидав, 2006. 488 с.
188. Хотенко О., Стадник М. Державна підтримка сталого розвитку об'єднаних територіальних громад: умови надання та напрями використання. URL: <https://cutt.ly/6KfaVhy>. (дата звернення: 08.02.2022).
189. Частка місцевих бюджетів перевищила 50% в зведеному бюджеті, - Порошенко. URL: <https://cutt.ly/1Kfdzv0> (дата звернення: 08.02.2022).
190. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. К.: КНЕУ, 2000. 316 с.
191. Шевченко В.М. Механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти в умовах інноваційного розвитку в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 5. URL: <https://cutt.ly/KKfskIn>. (дата звернення: 08.02.2022).
192. Шевченко Л. С. Основи економічної теорії : підруч. URL: <http://uristinfo.net/uchebnye-materialy/280-osnovi-ekonomichnoyi-teorii--ls-shevchenko-/8827-glava-23-ekonomichna-bezpeka-derzhavi.html>.
193. Яковлев О. В. Ендогенні та екзогенні чинники соціокультурного розвитку регіонів сучасної України. *Культура і сучасність*. 2013. № 1. С. 93–98.
194. Aslihan Aykac. Global challenges to legal regulation of state and civil society relationship, *Ege Academic Review*, 2010, pp. 829-843, Volume 3, Issue 10. - URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/558404>.
195. Balancing Democracy, Identity and Efficiency: Changes in Local and Regional Structures in Europe / The Council of European Municipalities and Regions (CEMR). 2008. 96 p. https://www.ccre.org/docs/changes_in_local_and_regional_structures_web_EN.pdf.
196. Beetham D. *Introducing Democracy: 80 Questions and Answers*. Cambridge : UNESCO and Polity Press, 2015. 116 p. - URL: <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/181392e.pdf>.
197. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N.

(2021). System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3 (38), pp. 549-556. URL: <http://fkdl1.ubs.edu.ua/article/view/237487>.

198. Berezhna, K., Yuzikova, N., Maistro, S., Paliukh, V., & Antonova, L. (2020). The importance of public administration in administrative and legal regulation. *Revista Gênero E Interdisciplinaridade*, . v. 1 n. 01 (2020): Special Edition URL: <https://www.periodicojs.com.br/index.php/gei/article/view/63>.

199. Dokalenko V. European experience of the interaction between public authorities and civil society institutions and Ukrainian realities. *EAST JOURNAL OF SECURITY STUDIES*, 2020. 6 (1), p. 5-18. – URL: <https://www.ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/41/37>.

200. Orlova N., Mokhova I., Diegtiar O., Khomutenko O. Methodology of the Electronic Government Evaluation of the European Union Countries based on Taksonometric Method (33rd IBIMA) International Business Information Management Conference Granada, Spain 10-11 April, 2019. P. 505 - 512. ISBN: 9780-9998551-2-6- URL: <https://ibima.org/accepted-paper/methodology-of-the-electronic-government-evaluation-of-the-european-union-countries-based-on-taksonometric-method>.

201. Shpak Yurii, Bandura Ivan, Primush Roman, Dokalenko Varvara, Abdullayev Vahif (2022). Formation of Anti-Corruption Consciousness of Citizens as a Direction of Interaction of Public Authorities and Institutions of Civil Society. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 No. 3 pp. 17-22. - URL: <http://ijcsns.org/07book/html/202203/202203003.html>.

202. Song Peng, Maslow's Hierarchy of Needs Theory Combined with Subjective Well-being to Explore the Influencing Factors and Promotion Strategies, *Research & Development*. Vol. 1, No. 1, 2020, pp. 19-24. - URL: <http://www.sciencepublishinggroup.com>.

203. Soroka S., Lizakowska S. Wpływ kultury politycznej i partycypacji obywatelskiej na funkcjonowanie rezimów politycznych (na przykładzie

posttotalitarnych panstw) (Вплив політичної культури та участі громадськості на функціонування політичних режимів). *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW*. 2016. № 4. - URL: https://colloquium.elsite.eu/images/numery/4_2016/S.

204. Soroka S., Plekhanov D. The Theory of Interaction between the Government and Parliament in the Historiography of the Twentieth Century. *History*. 2018. Vol. 26. № 2. - URL: <https://history.azbuki.bg/en/history/historyarticles2016-3/2-xxvi-2018>.

205. Stoyan O. Problems of Ukrainian management development in the conditions of transformation. Mechanisms of stimulation of socio-economic development of regions in conditions of transformation. Monograph.- Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, Poland, 2019. - p. 233-247.

206. SpaceX успішно запустила на орбіту навколо Сонця ракету-носіїв Falcon Heavy з червоною Tesla на борту. URL: <https://cutt.ly/SRbI8Gj> (дата звернення: 08.02.2022).

207. Cowman M. A report on the participation of citizens and members of local communities in the EU funded Large Housing Areas Stabilisation Action Project / M. Cowman, C. Hirt. – Brussels: European Commission, 2006. 408 p.

208. Gerber J. D., Nahrath S., Csikos P., Knoepfel P. The role of Swiss civic corporations in land use planning. *Environment and Planning*. A 43: 2011. P. 185– 204. URL: <https://cutt.ly/4RbOQCl>

209. Hiller G.A. Definitions of Community: Areas og Agreement. *Rural Sociology*. 1955. June. P. 778.

210. Korotenko D.O. Foreign experience of organizing local self-government on the example of Finland. Public administration and state security aspects. Vol.1/2 2021. C. 207–217. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/140-korotenko-d-foreign-experience-of-organizing-local-self-government-on-the-example-of-finland>

211. Korotenko D.O. Stages of reforming the institution of local

selfgovernment on the example of the republic of Poland. Public administration and state security aspects Vol.1/2 2021. С. 199–209. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14808/1/Korotenko.pdf>

212. The Fiscal Decentralization Initiative for Central and Eastern Europe «Разделение полномочий между отдельными ступенями управления стран Центральной Азии: перспективы дальнейшего развития», сравнительный анализ, ПРООН, Мировой Банк. 2002. С. 7.

213. Ukraine occupies 123rd place in Global Wealth Report. 112.international. URL: <http://bit.ly/3tfR6k6>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації

Статті у фахових виданнях:

1. Костик Р. П. Основні підходи до вдосконалення публічного регулювання стійкого розвитку територій. Інвестиції: практика та досвід. № 7 (2025). С. 222-226.

2. Kostyk R. Public regulation of a comprehensive territorial development project: determining the essence of the definition. Public administration and state security aspects. Vol.2/2022. 2022. p. 174-187. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/9-eng/author-page/209-kostyk-r-public-regulation-of-a-comprehensive-territorial-development-project-determining-the-essence-of-the-definition>

3 Костик Р. П. Роль соціальної інфраструктури в стійкому розвитку сільських територій. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Випуск 1(16)2022. с. 362-369 URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/469-kostik-r-p-rol-sotsialnoji-infrastrukturi-v-stijkomu-rozvitku-silskikh-teritorij>

4. Костик Р. П. Закордонний досвід публічного регулювання соціально-економічним розвитком територій. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 4, квітень 2025 р.

<https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/6157>

5. Костик Р. П. Публічне управління комплексним розвитком територій в умовах сучасного міста. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Випуск 1(22)2025. С. 2249-236.

<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/25235/1/Kostyk.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Костик Р. П. Публічне фінансове регулювання територіального розвитку України. Теоретико-практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 лист. 2024 р. Одеса : Олді+, 2024. С 72-76.

7. Костик Р. П. Стратегії інноваційного розвитку територіальної системи: сутність, особливості. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика: зб. матеріалів міжнар. наук. інтернет-конф., м. Черкаси 27 березня 2025 р. НУЦЗУ, 2025.

8. Костик Р. П. Механізми публічного управління стратегічного територіального розвитку України. Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення: матеріали II всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених та учнівської молоді, м. Харків, 23 - 24 січня 2025 р., С. 205-207.

9. Костик Р. П. Вдосконалення управління соціально-економічним територіальним розвитком у контексті сучасних викликів. Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» « Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи». м. Харків, 26 – 27 березня 2025 р.

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)
ДЕПАРТАМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ
**КИЇВСЬКИЙ МІСЬКИЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЦЕНТР
СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ**

вул. М.Котельникова, 32/11, м. Київ, 03115, тел./факс 450 91 66
E-mail: kmtcso@kyivcity.gov.ua Код ЄДРПОУ 05395828

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Костика Ростислава Павловича «Механізми державного регулювання територіального розвитку в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління

У процесі роботи Київського міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) активно використовуються практичні напрацювання дисертаційного дослідження Костика Ростислава Павловича, які стосуються організаційно-економічного та нормативно-правового механізмів державного регулювання територіального розвитку.

Зокрема, автор у своїй науковій роботі запропонував модель комплексного підходу до державного впливу на розвиток територій, що включає стимулювання маломобільних регіонів, підтримку соціальної мобільності населення, забезпечення виконання загальнодержавних функцій та формування спеціальних правових режимів для територій з особливим статусом.

Для нашої установи особливо цінним є акцент дослідження на необхідності врахування специфіки соціально-економічного середовища міста та впровадження інструментів адресної підтримки вразливих категорій населення, адаптованих до конкретних умов мегаполісу. Практичні висновки автора були використані при удосконаленні внутрішніх процедур планування надання соціальних послуг та координації міжрайонної взаємодії.

Дисертаційна робота також містить аналіз міжнародного досвіду усунення територіальних диспропорцій, що стало підґрунтям для ініціатив Київського міського територіального центру щодо розширення міжсекторальної співпраці та впровадження кращих європейських практик у сфері надання соціальних послуг.

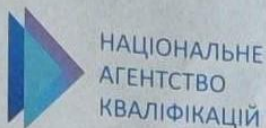
Таким чином, результати дисертаційного дослідження Костика Ростислава Павловича є практично значущими та впроваджені в діяльність

Київського міського територіального центру соціального обслуговування,
сприяючи підвищенню ефективності соціальної підтримки населення міста
Києва.

Директор

Тетяна ЛАКТИОНОВА

НАЦІОНАЛЬНЕ
АГЕНТСТВО
КВАЛІФІКАЦІЙ

Юридична адреса: вул. Антоновича, 180, м. Київ, 03150
Адреса для листування: вул. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
Код ЄДРПОУ 43344220; • Тел.: +38(068) 046 70 86
• nqa@nqa.gov.ua • https://nqa.gov.ua

22.04.2025 № 01/01.01-06/1648

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Костика Ростислава Павловича
«Механізми державного регулювання територіального розвитку в Україні»
на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за
спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Національне агентство кваліфікацій (далі – Агентство) засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Костика Ростислава Павловича впроваджені у діяльність Агентства з метою оновлення та вдосконалення підходів до формування рамки кваліфікацій у сфері публічного управління, зокрема щодо стратегічного управління територіальним розвитком.

Зокрема, на основі аналітичних висновків і практичних рекомендацій, викладених у другому розділі дисертації, були:

враховані положення щодо багаторівневого регулювання територіального розвитку при підготовці пропозицій до оновлення Національної рамки кваліфікацій;

використані концептуальні підходи до інтеграції компонентів стратегічного планування, інфраструктурної модернізації, розвитку соціальної мобільності населення та кластеризації регіонів при розробці профілів професійних кваліфікацій;

враховано міжнародний досвід державного регулювання просторового розвитку, проаналізований у дисертаційному дослідженні, при підготовці методичних рекомендацій для експертного середовища у сфері розробки кваліфікацій.

Рекомендації автора щодо формування організаційно-економічного механізму регіонального розвитку, стратегічного прогнозування та інституційної підтримки просторового розвитку застосовуються в експертно-аналітичній діяльності Агентства під час розробки галузевих та міжгалузевих компетентнісних моделей.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Костика Ростислава Павловича мають практичну цінність і були впроваджені у діяльність Національного агентства кваліфікацій як елемент аналітичного та методичного забезпечення процесів розробки кваліфікацій та підвищення якості публічного управління.

Голова

Юрій БАЛАНЮК